I. ПРАИСТОРИЯ

№1. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРА КОЗАРНИКА, БЕЛОГРАДЧИШКО: РАНЕН И СРЕДЕН ПАЛЕОЛИТ

Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели, Свобода Сиракова, Стефанка Иванова, Васил Попов, Катрин Ферие, Жан-Клод Леблан, Филип Фернандез, Станимира Танева, Ирена Димитрова, Росен Спасов

Проучванията се проведоха в рамките на международен изследователски проект LEA BINEK (Асоциирана европейска лаборатория „Балканите И Началото на Европейската Култура“) на НАИМ – БАН и CNRS/Университет Бордо I – UMR 5199/PACEA/IPGQ. Те се финансират и подкрепят от Commission Consultative des Recherches Archéologiques à l`Etranger – MAE France, от CNRS и UMR 5199, от район Aquitaine – ЮЗ Франция (програма „Origines“), от БАН – ЦУ и НАИМ, на които сме признателни от името на целия екип на проекта.

Теренните проучвания се осъществиха между 30 юни и 15 август от следния състав на екипа: Н. Сираков и Ж.-Л. Гуадели (ръководство); старши изследователи: С. Сиракова, С. Иванова, В. Попов, К. Ферие, Ж.-К. Леблан, Ф. Фернандез; младши проучватели – членове на проекта: С. Танева, И. Димитрова, Ц. Цанова, В. Митева, Р. Спасов, И. Крумов; практиканти и технически асистенти: Д. Белчева, К. Георгиев, Б. Гюхпалова, С. Дацов, Н. Захариев, Н. Карастоянова, А. Кефелек, Е. Лозанова, Е. Начева, В. Неделкова, П. Палакчиев, Ж. Попов, Е. Стамболийска, Т. Тодоров, А. Ходкевич.

Продължено бе разкопаването на сектори 7, 8 (площ от 6 кв. м) и 12 (площ от 4 кв. м) във входната зала и на сектори 72 – 75 (площ от 7 кв. м) във вътрешността на пещерата (Ж.-Л. Гуадели и др., 2008, фиг. 1).

Тук ще резюмираме теренните резултати от сезон 2008 с акцент върху онези, в които намерихме повече основания за следващи предложения в развитието на интерпретацията на обекта (за повече и по-изчерпателна информация във всички области на интердисциплинното теренно проучване и за резултатите от встъпителния анализ на изходните данни вж годишния ни отчет: Guadelli, J.-L., Sirakov, 2008).

Етапи на обитаване в началото на горната и средната част на раннопалеолитната секвенция

В сектори 7, 8 се навлезе в пласт 11b, където установихме следните седиментологични фациеси (Ferrier et al, 2008; Sirakov, Sirakova et al, 2008):

– долната част на 11a`1 (работно означение);

– 11b ч.п., залягащ под 11a`1, с подобен червеникав оттенък, но обикновено по-компактен;

– 11b б.п., лещи, прослойки с бежов оттенък, предимно в контекста на 11a`1 долна част, но понякога и по-ниско.

В сектор 12 (Ferrier et al, 2008; Taneva 2008) разкопахме цяла серия фациеси, които се отнасят към:

– долната част на пл. 11b;

– пл. 11c, образуван от прослойки и ивици с много близка седиментологична характеристика до фациес 11b б.п., но залягащи по-ниско, т.е под 11b ч.п. в долната част на пл. 11b;

– най-горната част на пл. 12.

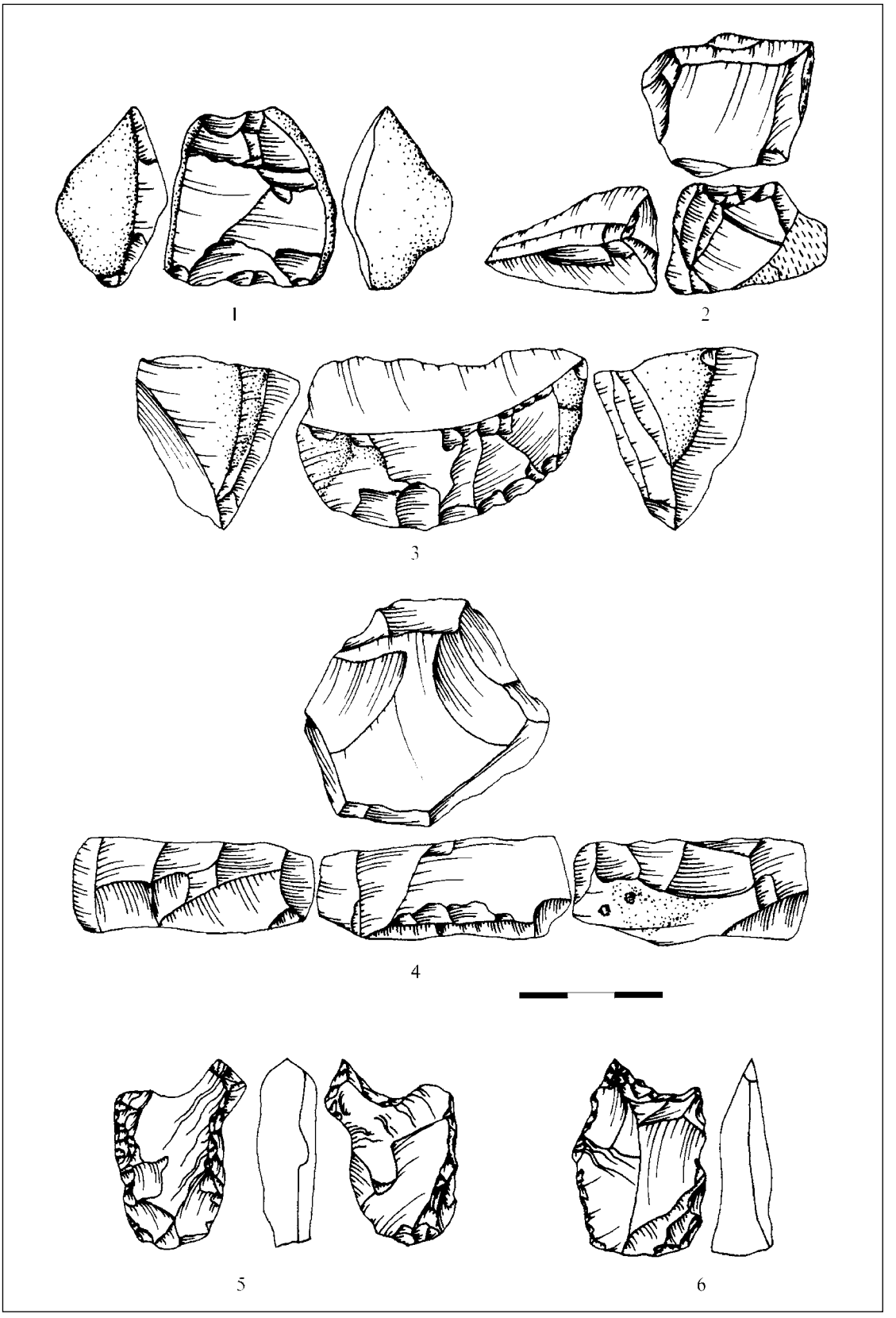

Обр. 1. Козарника. Кремъчни ансамбли от прехода средни/късни етапи на ранния палеолит. Пл. 11а`1 (№ 1, 2, 3, 4, 6); пл. 11bч.п. (№5). Ядра с директен едно- и двуполюсен дебитаж, предимно по късата ос (1, 2, 3, 4); отломъци с полустръмни ретуши, понякога алтернационни, зъбчати и с изрези (5, 6)

Във фациесите на пл. 11b от сектори 7, 8 се откриха по-значителни кремъчни ансамбли от по няколко стотин артефакта (вкл. дребните отпадъци). В сектор 12 обаче долната част на същия пласт, както пл. 11c и особено пл. 12 (където едва навлязохме) съдържаха доста по-оскъдни серии, при това състоящи се предимно от отпадъци, без информативни елементи. При липсата на дори слабо доловими тенденции в дебитажа, предвещаващи някаква ориентация към технологични модели, характерни за средния палеолит, фациесите от горната част на пл.11b могат да се отнесат към етап на ранния палеолит непосредствено предхождащ фазите на протомустериена.

За този етап, както и за предходните от средата на секвенцията (пл. 11b, долна част и пл. 11c) са характерни няколко вида дебитаж (Обр. 1):

– еднополюсен, по-рядко двуполюсен в къси серии, върху къси отломъчни или без удължен характер;

– еднополюсен и двуполюсен, по късата ос на дълги отломъчни;

– по околния ръб на изходна форма, даващ възможност само за къси отломъци;

– в различни равнини и посоки, върху многостенни ядра.

Ясно подчертано в тези методи е предпочитанието към дебитаж по късата ос дори когато изходната форма предоставя други възможности. Както вече предложихме на обсъждане

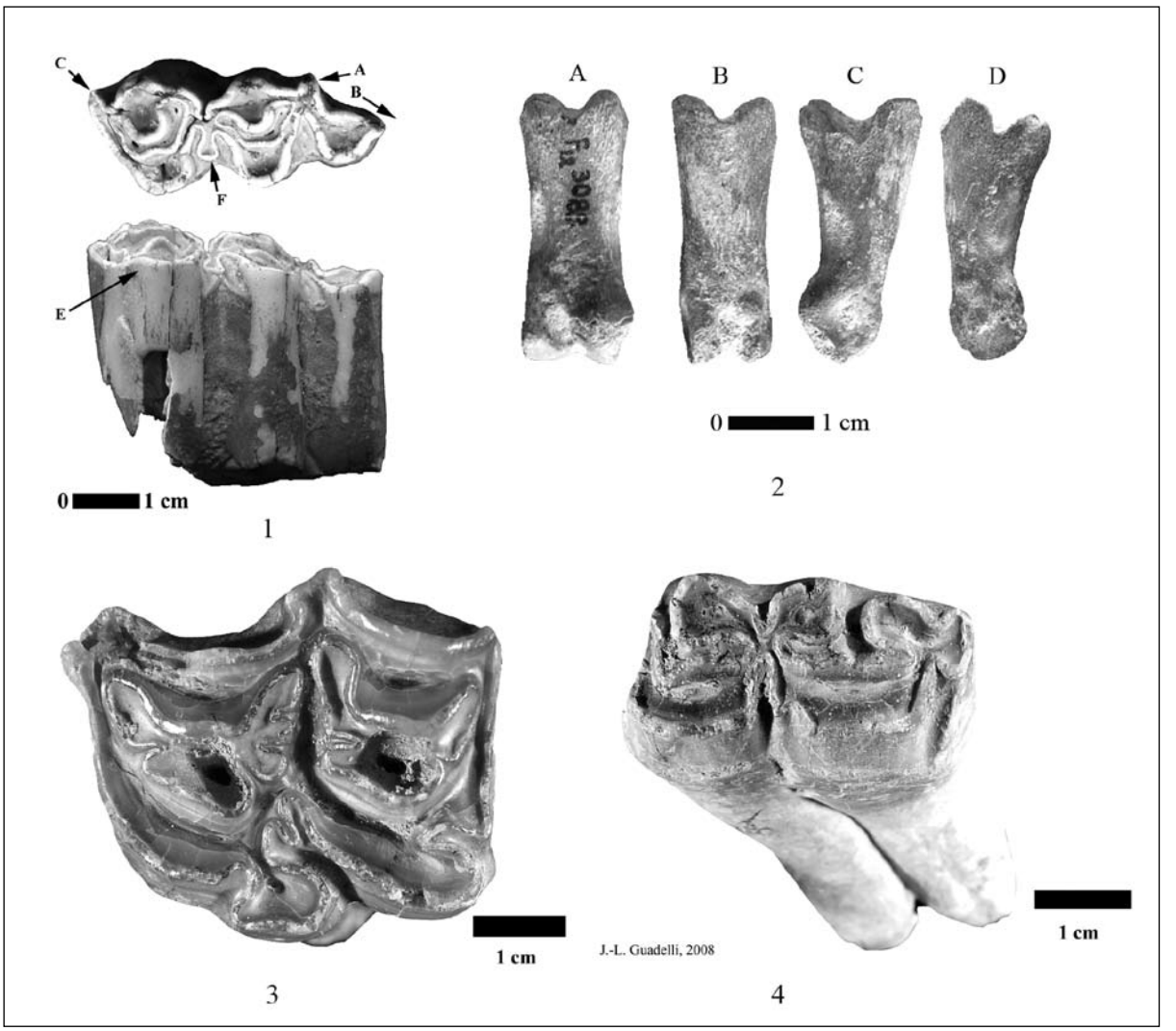

Обр. 2. Козарника. Нови попълнения на палеонтологическите комплекси с представители на едрата фауна от средата на ранния плейстоцен (1,6 – 1 млн. г.). 1: долен ляв M3 от Leptobos cf.; 2: фаланга на Procamptoceras brivatense; разновидност на Equus cf. stenonis, - 3: горен ляв P3 и 4: долен ляв M2

(Guadelli, Sirakov et al, 2008), може да се предполага, че това предпочитание е свързано с мотивирана технологична концепция, която взема предвид, че дебитажът по късата ос и в къси серии: избягва засечки и др. несполуки; не изисква подготовка; не налага високи изисквания към суровините; осъществява се бързо; е достатъчно ефикасен. Що се отнася до ретушираните форми, преобладават отломъците с полустръмни ретуши, понякога зъбчати и с изрези (Обр. 1 *5, 6*), но има и core-tools, пробои, рядко стъргала.

Пластовете от средната (11b д. част, 11c) и отчасти от края на долната част на секвенцията бяха по-богати на костни останки, сред които доста интересни образци както биостратиграфски, така и в другите аспекти на палеонтологичното и археозоологическото изследване (Boudadi-Maligne et al, 2008). Ансамблите от едра фауна се попълниха с находки (Обр. 2), които:

– потвърдиха систематично присъствие на *Procamptoceras brivatense* (архаична коза близка до антилопите);

– дадоха сериозни основания за предложение, че съществува локална разновидност на *Equus* cf. *stenonis*, която е с големи размери, но същевременно грацилна и вероятно освен географско, има и значение на добър стратиграфски маркер. Тези видове заедно с вече докладвани други представители на тревопасните и хищниците се отнасят към средната част на секвенцията, към биостратиграфските зони 18 и 19 на Герен (Guerin, 1988), т.е. между 1,8 и 1 млн. г. Ние сме по-склонни засега да отнасяме тези пластове в Козарника между 1,6 – 1,4 и 1 млн. г.

Макар и открити в предишни сезони, тук ще спомена и няколко зъба от пл. 13 (от началото на ранния палеолит), за чието проучване получихме възможност чрез достъп до подходяща сравнителна колекция едва напоследък. Става дума за cf. *Leptobos,* няколко вида *Bovini*, слабо познати засега Още по-интересно е, че и в този случай може би имаме локална разновидност, също по-грацилна от известните, която може да се датира между 1,8 и 1,4 млн. г.

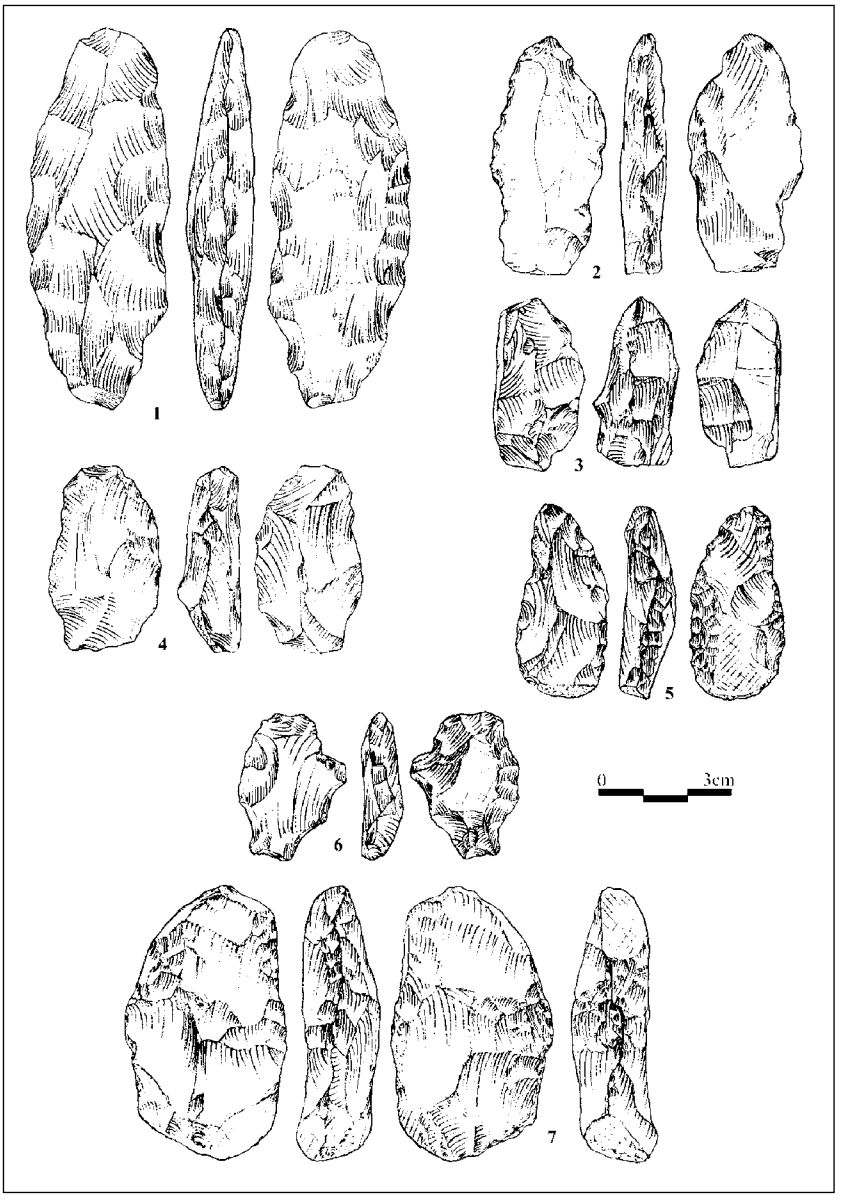

Обр. 3. Козарника. Кремъчни ансамбли от средния палеолит, сектори 72 – 75: Етапи от бифациално фасониране на листовидни върхове, др. форми с двустранни ретуши

С това в едрата фауна се установиха нови важни аргументи за датиране на долните пластове от ранния палеолит в Козарника в първата половина на ранния плейстоцен.

В сектори 72 – 75 разкопаването на среднопалеолитната секвенция напредна до разкриването на по-ранните и етапи, свързани с пл. 10b, а вероятно и с 10c (Ivanova 2008; Ferrier et al, 2008). В ансамблите от този контекст се установи (както и във входната част на пещерата) изразено доминиране на левалуазките методи на дебитаж, но и постоянно практикуване на дисковиден дебитаж, както и на по-опростени методи, с минимална подготовка или без такава. Интерес представлява наличието на серия форми от всички етапи на бифациално фасониране на листовидни върхове, както и други, асиметрични форми (стъргала, отломъци) с двустранни ретуши (Обр. 3). Ако долните пластове на средния палеолит тук се датират, както предполагаме за входната част, т.е. преди началото на късния плейстоцен, ще имаме повече основания за ранното възникване на мустериена с листовидни върхове.

Литература:

Гуадели и др. 2008: Ж.-Л. Гуадели, Н. Сираков, С. Сиракова, С. Иванова, К. Ферие, Ж.-К. Леблан, С. Танева, А. Гуадели, И. Димитрова, Р. Спасов. – Нива и райони на обитаване от края на ранния и средния палеолит в плейстоценската секвенция на пещера Козарника, Белоградчишко. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 23 – 27.

Guadelli, Sirakov 2008: J.-L. Guadelli et N. Sirakov (eds.). Projet de recherche conjoint: Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans. – Rapport 2008, exemplare multigraphie rèmis au Ministère des Affaires Etrangères de France, 351 p. Incl. 129 figs, 57 tabs.

Ferrier et al. 2008: C. Ferrier, J.-Cl. Leblanc, A. Queffelec. Géologie, cartographie, géomorphologie, karstologie. – In : J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport du Projet de recherche conjoint, exemplare rèmis au Ministère des Affaires Etrangères de France, 2008, 31 – 40.

Sirakov, Sirakova et al. 2008: N. Sirakov, S. Sirakova, I. Dimitrova, avec la collaboration de A. Guadelli et R. Zlateva – Uzunova. La base de la partie sommitale de la sequence du Paléolithique inferieur dans les bandes 7 et 8. – In : J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport du Projet de recherche conjoint, exemplare rèmis au Ministère des Affaires Etrangères de France, 2008, 115 – 129.

Taneva 2008: S. Taneva, avec la collaboration d`A. Hodkevitch. La fouille de la sequence du Paléolithique inferieur dans la bande 12. – In : J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport du Projet de recherche conjoint, exemplare rèmis au Ministère des Affaires Etrangères de France, 2008, 131 – 139.

Guadelli, Sirakov et al. 2008: J.-L. Guadelli, N. Sirakov et S. Ivanova, S. Sirakova, Ph. Fernandez, C. Ferrier, J.-Cl. Leblanc, V. Popov, M. Marinska, M. Boudadi-Maligne, I. Dimitrova, A. Guadelli, J.-B. Mallye, V. Miteva, S. Taneva, Ts. Tsanova. La sequence du Paléolithique inferieur de la grotte Kozarnika (N. E. de la Bulgarie). International Congress: The oldest human expansions in Eurasia. Favoring and limiting factors, Paris, 26 – 28.11.2008.

Boudadi-Maligne et al. 2008: M. Boudadi-Maligne, Ph. Fernandez, J.-L. Guadelli, V. Popov, F. Simon. Paleontologie, archéozoologie. In : J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport du Projet de recherche conjoint, exemplare rèmis au Ministère des Affaires Etrangères de France, 2008, 41 – 110.

Guerin 1988: Cl. Guerin. Biozones or mammal units? Methods and Limits in Biochronology. – In: Lindsay E. H., Fahlbush V. and Mein P. (eds.). European Neogene Mammal chronology, NATI advanced Research Workshop, Munich, mai 1988, Plenum press, New York, 119 – 130.

Ivanova 2008: S. Ivanova, avec la collaboration d`I. Kroumov et E. Anastassova. Les fouilles dans le sondage IV. – In : J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport du Projet de recherche conjoint, exemplare rèmis au Ministère des Affaires Etrangères de France, 2008, 141 – 165.

№2. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ В ПЕЩЕРА ГОЛЕМИ ПЕЧ: ПАЛЕОЛИТ, РАННОЖЕЛЯЗНА ЕПОХА

Станимира Танева, Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели, Катрин Ферие, Жан-Клод Леблан, Филип Фернандез, Богдан Атанасов

През 2008 г. продължи сондажното проучване в пещера Големи печ. То се провежда в рамките на международен изследователски проект – LEA BINEK на НАИМ – БАН и UMR 5199 на CNRS и Университет Бордо I – PACEA/IPGQ. Проектът се реализира с финансова подкрепа от Commission Consultative des Recherches Archeologiques a l`Etranger – MAE France, от CNRS и UMR 5199, от Region Aquitaine (programme „Origines"), както и от БАН, на които изказваме дълбоката си благодарност. Проучванията се проведоха в периода 26 юни – 8 юли от екип в състав: С. Танева, ръководител; Н. Сираков, Ж.-Л. Гуадели, консултанти; участници в теренното и последващите го проучвания: Р. Спасов, К. Ферие, Ж.-К. Леблан, Б. Атанасов, Ф. Фернандез, В. Попов, А. Кефелек.

През 2008 г. бяха направени още два сондажа – №2, в привходната част на пещерата, с първоначални размери 2 х 3 м и №3 – разположен във вътрешността на пещерата, с размери 2 х 2 м (Обр. 1).

В горната част на отложенията и в тези сондажи се разкри стратификация (Обр. 3, пл. „0"), възникнала при използването на пещерата като планинска кошара в по ново време. В залягащия под нея пласт 1, също от холоцена бяха разкрити керамични, костни и кремъчни находки, основно от протоисторически периоди.

В плейстоценската секвенция, която обхваща пластове 2 – 6 и е с дебелина около 2 м се откриха малко количество кремъчни артефакти и палеонтологически останки.

В керамичния комплекс от пл. 1, обработен от Б. Атанасов (НБУ), преобладава керамика от ранножелязната епоха (Обр. 2 *9 – 16*). Това са фрагменти с щампована украса (скачени есове и концентрични кръгове), с канелюри по ръба на устието, фрагменти от дебелостенни съдове с пластична лента с прищипвания, както и няколко фрагмента от късножелязната епоха. Има и единични фрагменти от късната античност (определения и на Л. Вагалински) и вероятно от много по-късни периоди, почти съвременни (Athanassov 2008). Може да се предполага, че през РЖЕ традицията на планинското скотовъдство в района е била вече развита.

В пластовете от холоценската и плейстоценската секвенция бяха открити и малки серии кремъчни артефакти, сред които липсват диагностични форми (Taneva, Sirakov 2008): няколко фрагмента от първична фрагментация, отломъци (Обр. 2 *2, 3, 5, 7, 8*), ретуширан отломък (Обр. 2 *1*) и друг с изрез и коса тронкатюра (Обр. 2 *4*), резец (Обр. 2 *6*).

Костните останки от плейстоценските пластове показват присъствие на *Ursus spelaea*, *Lynx spelaea*, *Capra* cf. *caucasica*, *Canis lupus, Carnivore* ind. Наличието на останки от пещерна мечка на първо място, но и други плейстоценски видове дават основание за отнасяне на тези пластове към късния плейстоцен (Fernandez, Guadelii 2008).

Обобщение и корелация на пластовете в трите сондажа, въз основа на стратиграфските профили (Обр. 3) (Ferrier, Leblanc, Queffelec 2008):

Най-горният пласт е с голяма дебелина в сондажи 1 и 3, докато в сондаж 2 е доста тънък. Пласт 1 е добре развит в сондажите в привходната част, докато във вътрешността, където е под формата на отделни прослойки, в него не се разкриват находки. Това потвърждава наблюденията, че ползването на пещерата като кошара е било съсредоточено в по-вътрешната част, докато предхождащото го заселване през холоцена преди всичко в привходната част или във вътрешната част на пещерата е било унищожено. Наличието на кости на пещерна мечка (фрагмент от череп, зъби от четири индивида в различна възраст) в пласт 2 внася корекция в границата плейстоцен/холоцен, която сега поставяме между пластове 1 и 2 за разлика от началното и определяне между пластове 3 и 4, от предходния сезон (Иванова и др. 2008).

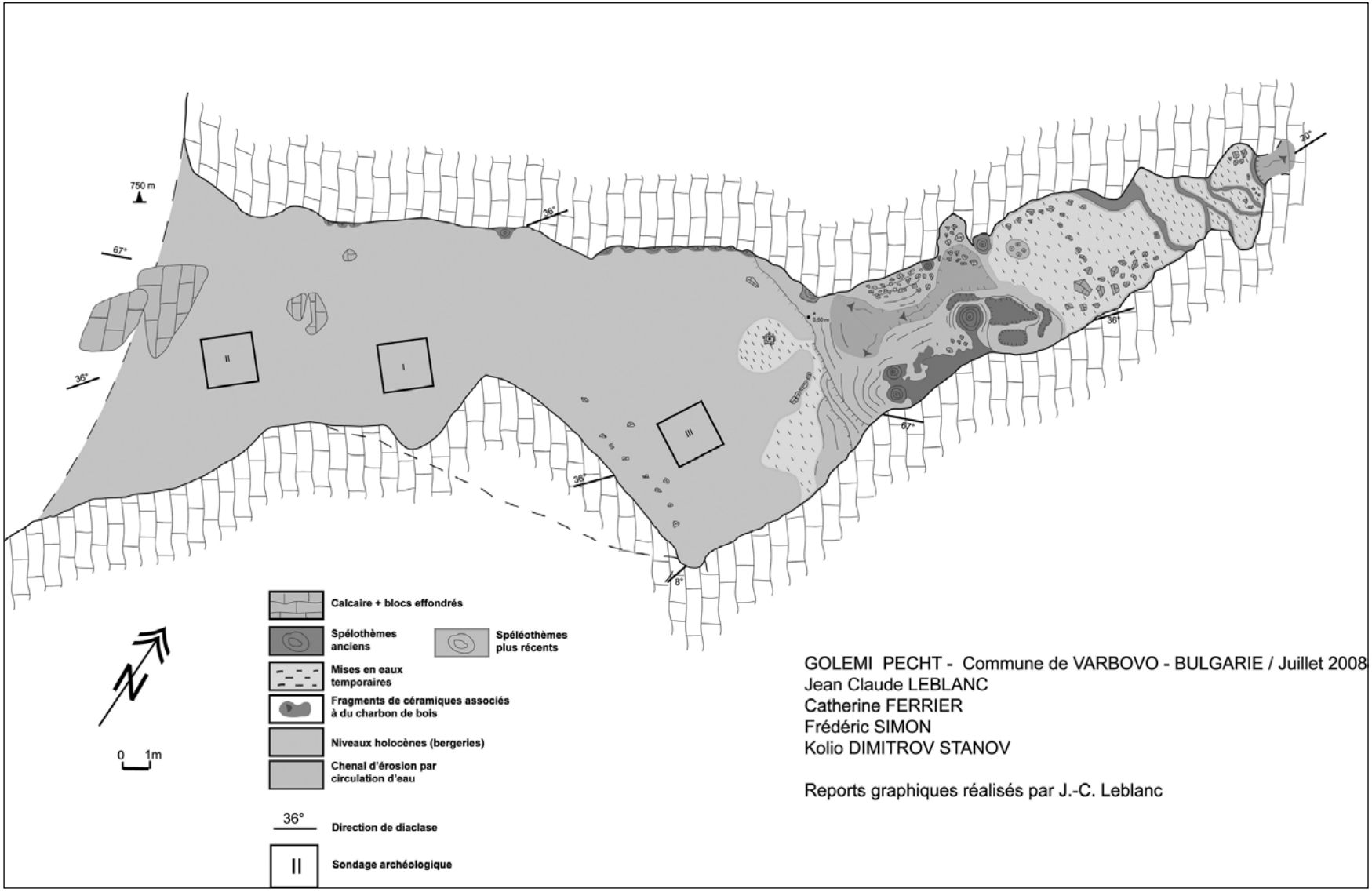

Обр. 1. Големи печ. План на пещерата с локализация на сондаж I от 2007 г. и сондажи II и III от 2008 г. (К. Ферие, Ж.-К. Леблан)

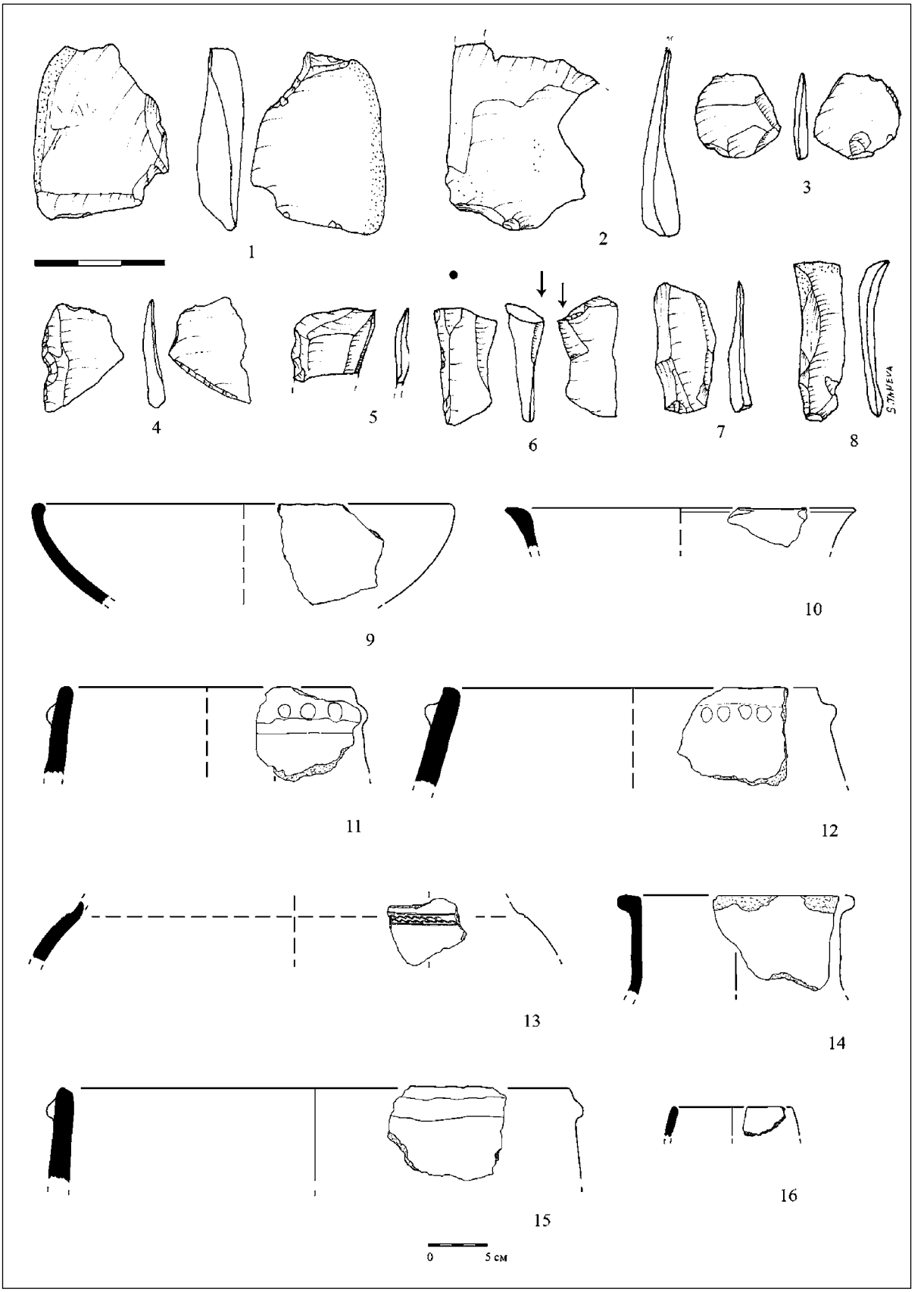

Обр. 2. Големи печ. Кремъчни артефакти от средния и късния палеолит (2 – 5) и от холоценски култури (1, 6 – 8) (С. Танева); керамични фрагменти от ранножелязната епоха, пласт 1 (9 – 16) (Б. Атанасов)

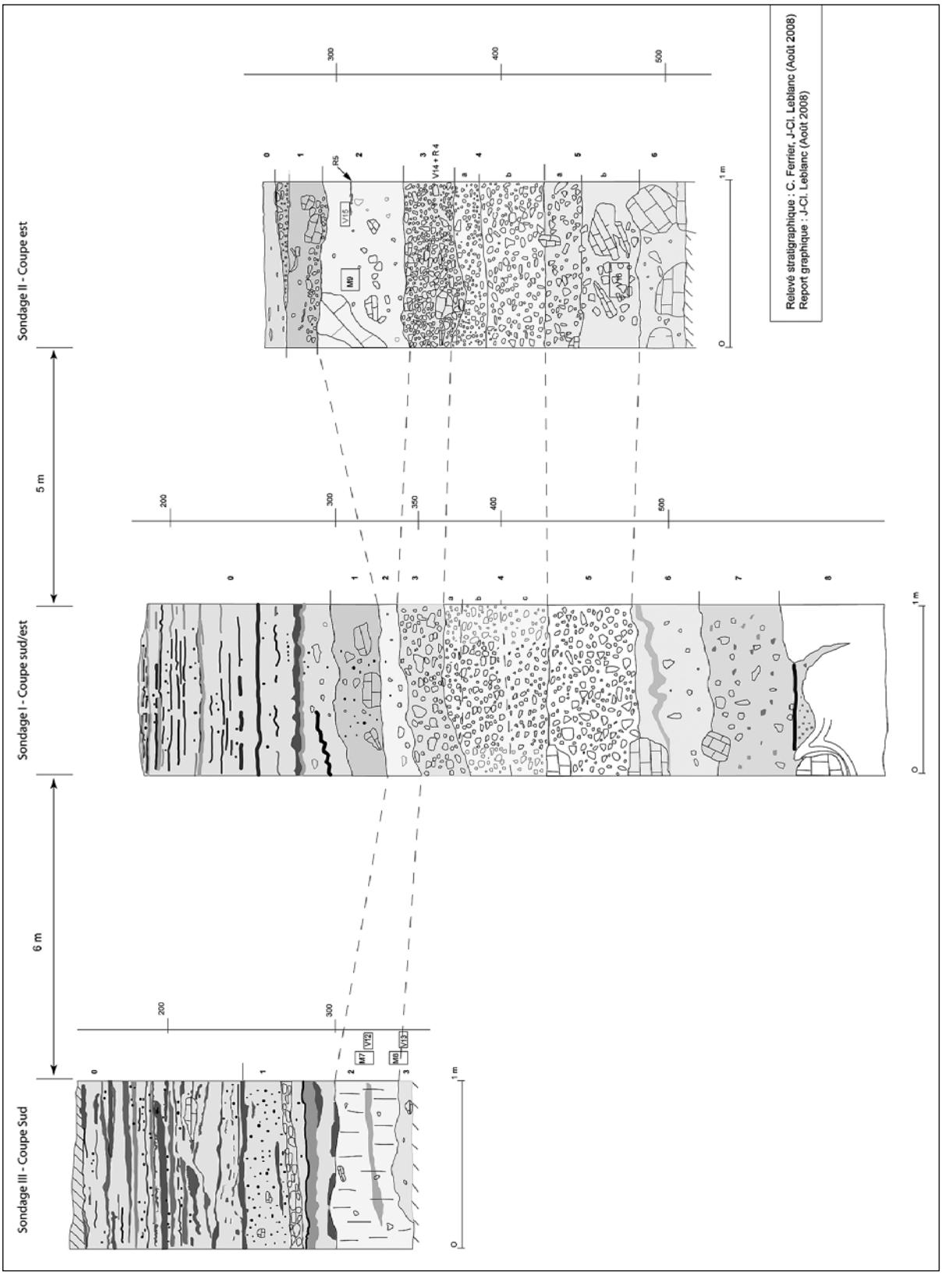

Обр. 3. Големи печ. Корелация на пластовете в трите сондажа (К. Ферие, Ж.-К. Леблан)

Плейстоценската секвенция в сондажи 1 и 2 разкрива по-мощни пластове с хоризонтални граници над пласт 6. Пластове 6, 7, 8 (в сондаж 1), обаче показват постседиментационни деформации, дължащи се на мразови процеси, воден транспорт, характерни за по-ранни периоди на късния плейстоцен, преди изотопен стадий 2.

Въз основа на макар и доста малобройните кремъчни и особено на костните находки пластове 2 и 3 могат да се свържат с края на късния плейстоцен, по точно края на изотопен стадий 3 и стадий 2, т. е. принципно хронологически с късния палеолит. Долната част на плейстоценската секвенция (пластове 4 – 6) се свързва с по-ранни стадии на късния плейстоцен и със средния палеолит, което се подкрепя и от левалуазкия характер на някои артефакти в сондаж 1 от 2007 г. (Иванова и др. 2008).

Литература:

Иванова и др. 2008: С. Иванова, Н. Сираков, Ж.-Л. Гуадели, С. Танева, К. Ферие, Ж.-К. Леблан, Р. Спасов, В. Попов. Сондажни проучвания в пещера Големи печ, Белоградчишко. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г., 27 – 30.

Athanassov 2008: B. Athanassov. La céramique. – In: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport du Projet de recherche conjoint, exemplare rèmis au Ministère des Affaires Etrangères de France, 2008, 204 – 213.

Fernandez, Guadelli 2008: P. Fernandez, J.-L. Guadelli. Paléontologie, archéozoologie. – In: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport du Projet de recherche conjoint, exemplare rèmis au Ministère des Affaires Etrangères de France, 2008, 194 – 200.

Ferrier, Leblanc, Queffelec 2008: C. Ferrier, J.-Cl. Leblanc, A. Queffelec. Géologie, cartographie, géomorphologie, karstologie. – In: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport du Projet de recherche conjoint, exemplare rèmis au Ministère des Affaires Etrangères de France, 2008, 181 – 194.

Taneva, Sirakov 2008: S. Taneva, N. Sirakov. Les industries lithiques. – In: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport du Projet de recherche conjoint, exemplare rèmis au Ministère des Affaires Etrangères de France, 2008, 201 – 203.

№3. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ В ПЕЩЕРА РЕДАКА II: АНТРОПИЧНИ СЛЕДИ ОТ СРЕДНИЯ И КЪСНИЯ ПАЛЕОЛИТ В КОНТЕКСТА НА ЛЕГОВИЩА НА ПЛЕЙСТОЦЕНСКИ ХИЩНИЦИ

Алета Гуадели, Ивайло Крумов, Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели, Катрин Ферие

Проучването бе осъществено от 17 до 30 юли като част и етап от интердисциплинната програма на международен изследователски проект LEA BINEK (Асоциирана европейска лаборатория, „Балканите И Началото на Европейската Култура“) на НАИМ – БАН и UMR 5199 на CNRS и Унив. Бордо I – PACEA/IPGQ. Проектът се реализира с финансова подкрепа от Commission Consultative des Recherches Archeologiques a l`Etranger – MAE France, от CNRS и UMR 5199, от Region Aquitaine (programme „Origines“) и от БАН, на които изказваме дълбоката си благодарност.

Изследователският екип в Редака II бе в състав: А. Гуадели и И. Крумов (ръководители на проучванията); Н. Сираков и Ж.-Л. Гуадели (консултанти и ръководители на проекта); участие в

теренното и последващите го проучвания: В. Попов, К. Ферие, Ф. Фернандез, Ж.-К. Леблан; практиканти: Н. Захариев, Н. Карастоянова.

Тази година решихме да направим трети сондаж в самото начало на входната галерия. В предходните сезони отвора на пещерата бе разчистен и бе прокопана плитка комуникационна траншея достигаща до сондаж I. Новият сондаж бе разположен в тази нарушена площ, където пластове 1, 2 и горната част на 3 бяха изгребани. Същинската експлорация започна от долната част на пласт 3, където находките бяха малко и с несигурен контекст поради затъпкване. Приключихме сезона на дълбочина 160 см (от основният репер), където беше разкрита горната част на седимент с временно работно означение „6?".

В сондаж III се установиха същите литостратиграфски единици от 1 до 4, както в сондажите от предходните сезони (Ferrier et al. 2008). Седиментът означен тук първоначално като пл. 5, обаче впоследствие бе интерпретиран по-скоро като фациес от долната част на пл. 4. Пласт 6? засега остава неизяснен. Той отговаря отчасти на описания вече пл. 5 от сондаж I, но може да представлява негова нова локална разновидност или дори отделен пласт.

Една от задачите ни тази година бе да се провери хипотезата за възможно преотлагане на материалите. За тази цел се опитахме да установим има ли тенденция в пространствената ориентация на находките, които са с дължина по-голяма от ширината. Въпреки оскъдните серии наблюденията ни, подкрепени от седиментологичните характеристики не сочат наличие на значителни постдепозиционни нарушения. В резултат на доста по-детайлното документиране на пространствена организация, се установи че в пласт 4 концентрацията на костите е по-слаба отколкото в пл. 5, в който обаче те са и по-фрагментирани. При кремъчните артефакти разлика в концентрацията няма, но те са и доста по-малко.

Тази година имаме и първата в тази пещера по-убедителна серия от диагностични находки. В пл. 4 това е серия от пластинки (Обр. 1), някои от които със затъпяване: асиметричен пробой върху пластинка със затъпяващ ретуш, пластинка с класически стръмен затъпяващ висок инвазивен ретуш на единия ръб и пластинка с полустръмен затъпяващ ретуш (Sirakov, Krumov 2008). Останалите артефакти от този контекст също сочат развита технология за производство на пластинки. Същевременно липсват данни за ориентация към производство на пластини Дюфур, няма и други диагностични форми за протооориняка, а още по-малко за ориняка.

В по-долния пласт 5 има прилагане на среднопалеолитни дебитажни концепции (левалуазка и дисковидна), но също така и удължени фини отломъчета, а възможно и пластинки.

В най-долната част на пласт 4, открихме костено шило от икономичен тип (Обр. 2), което има съвсем близки аналогии с културно ниво VII от Козарника (Guadelli A. 2001, 2008). Вече разполагаме и с първите две дати от I сондаж: 38 170+/-490 BP за пласт 4 и повече от 46 000 BP за пласт 5, които потвърдиха интерпретацията на ансамблите от предходните години.

Костните останки са по-малобройни от предходните години, но са добре запазени и диагностични (Обр. 3). Хищниците са доминирани от тревопасните, което е характерно за леговищата на хиени от този период. От тревопасните добре представени са *Bovinae*, *Equus cabalus* cf. *germanicus*, а от хищниците – *Vulpes vulpes*, *Crocuta crocuta spelaea*, *Canis lupus*, *Ursus spelaeus*. Тафономичният анализ на фаунистичните останки сочи доминиране на антропичните следи в пл. 4 и на естествените фактори в пл. 5. Палеонтологичните анализи на микро- и макрофауната показват хладен и влажен климат (Guadelli J.-L. 2008a, b, c ; Popov 2008).

В заключение можем да отбележим, че данните от тази, а и от предходните години определят ясно находището като посещавано от палеолитните хора леговище на хищници (повече лисици, но и доста хиени), чиято основна плячка са били представителите на *Bovinae*, *Caprinae*, *Equinae*, *Cervinae*. Засега може да се предполагат поне три епизода на човешко присъствие (краткотрайни престои или посещения): поне един (а по всяка вероятност и повече) от края на средния палеолит; най-малко един, свързан с началото на късния палеолит в пласт 4; един от по-развитите фази на късния палеолит, в пласт 3. Посещенията на тези ловни групи, свързани с културните общности в Козарника датират от края на средния и началото на късния палеолит (50 000 – 30 000 г. пр .н. е.). Този преход е в центъра на научния дебат през последните десетилетия, тъй като според много изследователи се отъждествява с нашествие от Африка и Близкия изток на *Homo sapiens sapiens*,

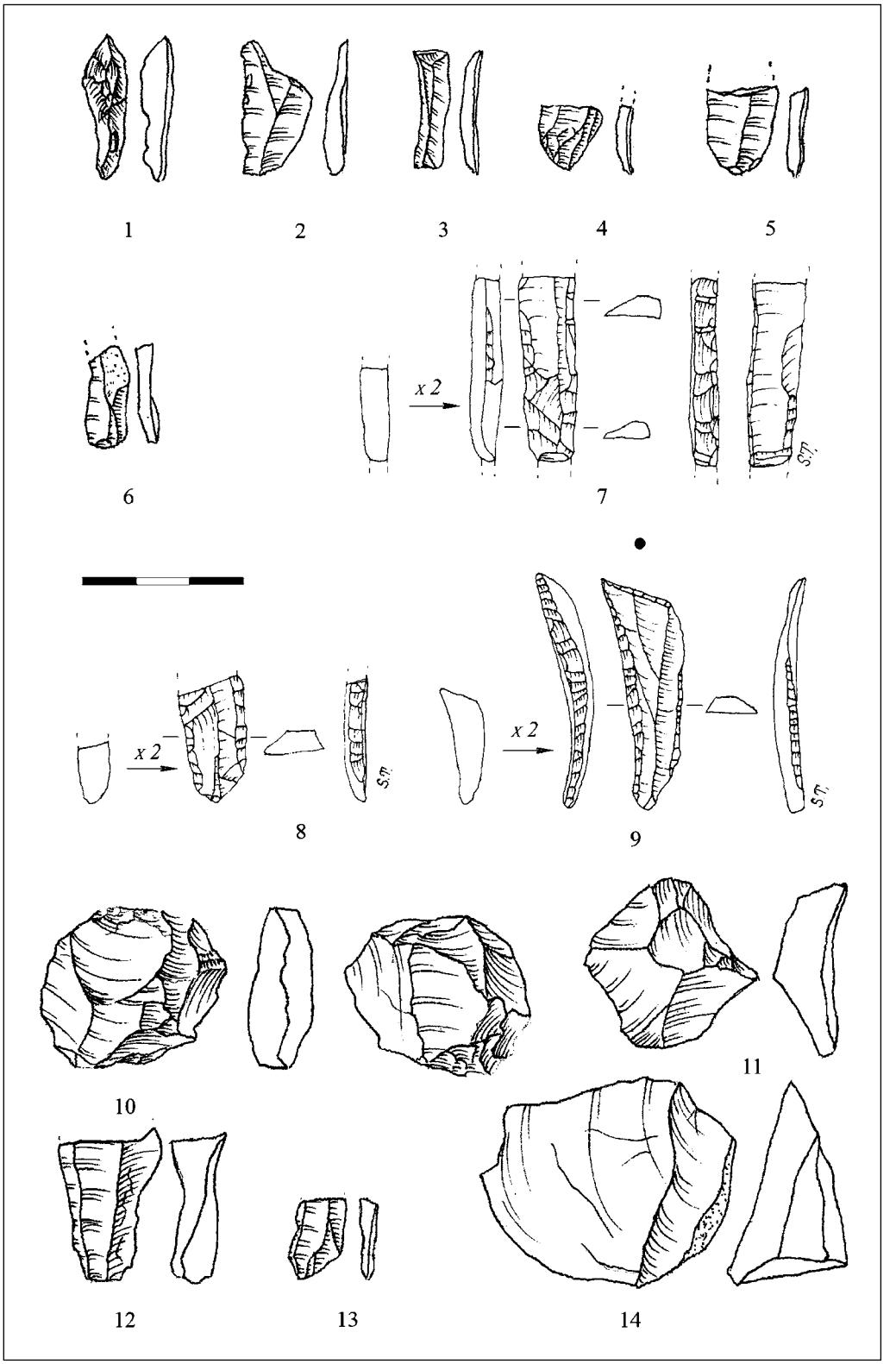

Обр. 1. Редака II. Кремъчни ансамбли от пластове: 4 (1 – 7, 9), контактна зона между пластове 4 и 5 (8), 5 (10 – 13) и контактна зона между пластове 5 и 6 (14). 1: гребеняк, 2 – 6: фрагменти от пластини, 7 – 8: пластинки с надлъжно затъпяване, 9: асиметричен пробой върху пластинка със затъпяване, 10: ядро от левалуазки тип, 11: отломък от дисковидно (?) ядро, 12 – 13: фрагменти от пластиновидни отломъци, 14: ядро (начален дебитаж) (рис. И. Крумов (1 – 6, 10 – 14), С. Танева (7 – 9))

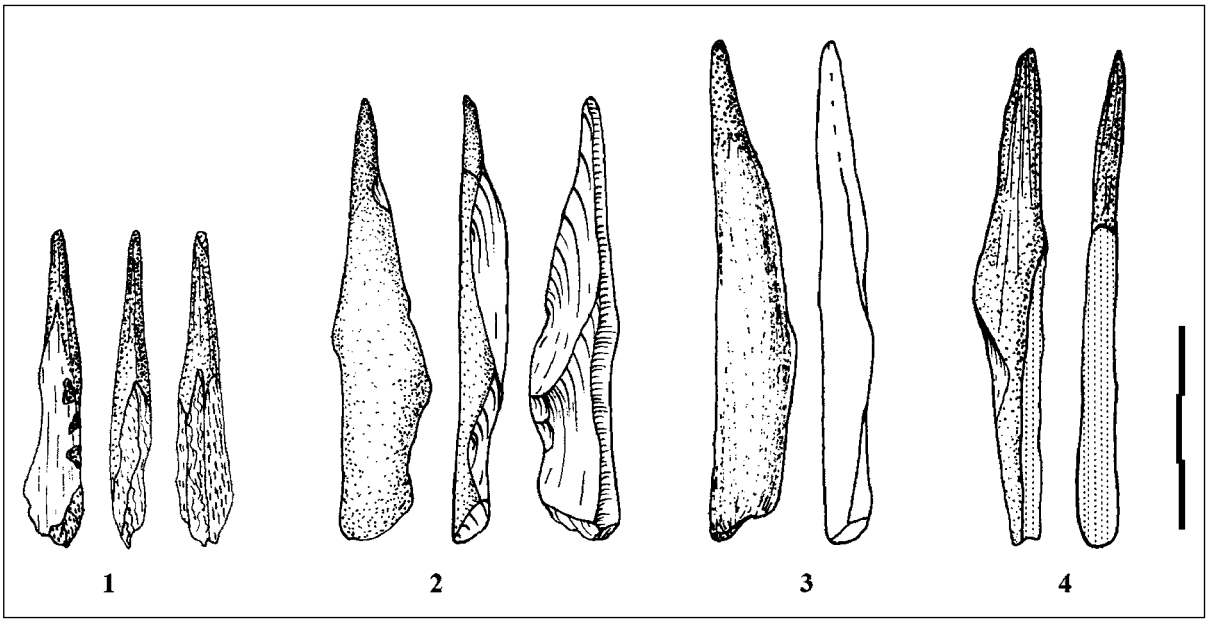

Обр. 2. Редака II. Шила от икономичен тип: 1: Редака II; 2 – 4: Козарника, к.н. VII, пл. 5с (рис. А. Гуадели)

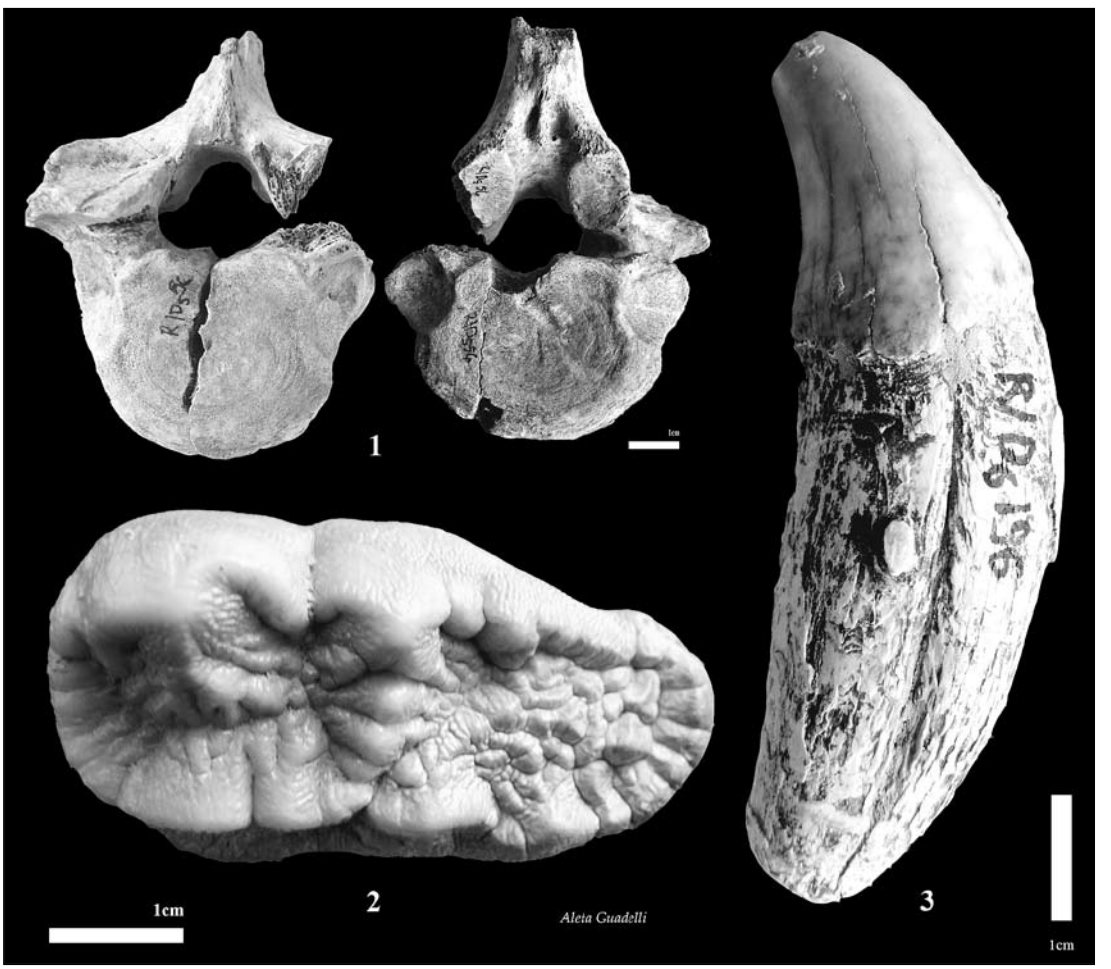

Обр. 3. Редака II. Костни останки от пластове SIII-4 (1) и SIII-5 (2 – 3). 1: прешлен от Ursus spelaeus, 2: зъб от Ursus spelaeu, 3: зъб от Crocuta crocuta spelaea (сн. А. Гуадели)

носители на ориняшката култура. Находките от Редака II (с пластинкова технология, затъпяващи ретуши, костни шила, подобни на тези от Козарника) обаче показват, че в прехода участват и други културни традиции, различни от ориняшката, които в някои отношения (пластиновидни върхове) вероятно имат връзка с предходния среден палеолит. Изглежда на Балканите (и не само тук) този процес е бил не само по-продължителен и сложен, но и незадължително свързан с тотално изчезване на неандерталците, без следи от техния генетичен фонд в популациите на *Homo sapiens sapiens*.

Литература:

Guadelli 2001: A. Guadelli. L'industrie osseuse. – In: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport de Projet de recherche conjoint, exemplaire multigraphie remis au Ministere des Affaires Etrangeres de France, 2008, 89 – 102.

Guadelli 2008: A. Guadelli. L'industrie osseuse. – In: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport de Projet de recherche conjoint, exemplaire multigraphie remis au Ministere des Affaires Etrangeres de France, 2008, 242 – 244.

Guadelli 2008a: J.-L. Guadelli. Les mammifères sans les Canidés. – In: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport de Projet de recherche conjoint, exemplaire multigraphie remis au Ministere des Affaires Etrangeres de France, 2008, 228 – 237.

Guadelli 2008b: J.-L. Guadelli. Éléments tahonomiques. – In: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport de Projet de recherche conjoint, exemplaire multigraphie remis au Ministere des Affaires Etrangeres de France, 2008, 239 – 240.

Guadelli 2008c: J.-L. Guadelli. Éléments paléoenvironnementaux. – In: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport de Projet de recherche conjoint, exemplaire multigraphie remis au Ministere des Affaires Etrangeres de France, 2008, 241 – 242.

Guadelli, Sirakov 2008: J.-L. Guadelli et N. Sirakov (eds.). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport de Projet de recherche conjoint, exemplaire multigraphie remis au Ministere des Affaires Etrangeres de France, 2008.

Popov 2008: V. Popov. Les petits mammifères (Mammalia : Lagomorpha, Rodentia) de la grotte Redaka II. Fouilles 2008. – In: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport de Projet de recherche conjoint, exemplaire multigraphie remis au Ministere des Affaires Etrangeres de France, 2008, 227 – 228.

Sirakov, Krumov 2008: N. Sirakov, I. Krumov Les industries lithiques. – In: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, Rapport de Projet de recherche conjoint, exemplaire multigraphie remis au Ministere des Affaires Etrangeres de France, 2008, 244 – 255.

№4. СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В СКАЛНИЯ НАВЕС АРКАТА, ИЗТОЧНИ РОДОПИ

Стефанка Иванова, Мария Гюрова

Арката е разположена високо в скалния масив (над 100 м) на южния бряг на р. Арда, до моста на пътя за с. Орешаре. На този етап на изследване ще наричаме този скален феномен „скален навес" и тук няма да се спираме на въпроса за произхода му.

Навесът се намира в западната част на варовиков масив и гледа на север, където на другия бряг на Арда се намира и покрития с изсечени в скалата трапецовидни ниши масив „Пчелен

камък“ и тракийското светилище „Градището“. От запад на изток по протежението на скалния масив с Арката, на нивото на навеса, са формирани 8 пещери и пещери тип навеси. В самата Арка има пещера и няколко скални ниши – навеси. Размерите на скалния навес са внушителни – около 80 х 30 м. Въпреки че сериозните научни изследвания на Арката са в началото си, резултатите от тези проучвания са в основата на разрешаването на основни научни проблеми свързани с културната принадлежност на пребиваващите в този район човешки групи, хронологическото определяне на периодите на заселване, мястото на този феноменален паметник в цивилизацията на човешките общности (Gurova, Ivanova 2008).

През археологически сезон 2008 за пръв път за района на Източните Родопи – при Арката – се разкриха следи от неизвестно досега за този район много ранно обитаване от периода на старокаменната епоха. В ниша, в източната част на Арката бе направен малък разузнавателен сондаж. На площ от 3 – 4 кв. м на дълбочина до около 60 – 80 см се разкриха повече от 100 кремъчни артефакти, кости, следи от огнища. Технико-типологическата характеристика на ансамбъла го отнася към къснопалеолитната епоха. Изследванията са в самото начало и фактологичният материал е все още оскъден за по-точно датиране. Безспорна е обаче характерната за този период (40000 – 10000) техника за производство на пластини, пластинки и микропластинки.

Кратка харатеристика на ансамбъла от Арката

Групата на ядрата съдържа 2 праядра и 2 ядра:

– Масивно ядро със сменена ориентация за по-големи пластини, има следи от поправка, смяна на ориентацията и повторно експлоатиране *(ориняшки белези?);*

– Едноплощадково ядро за пластини. Частта срещу площадката, едната страна и тила са добре подготвени, а лявата страна е покрита с кора.

Групата на оръдията се състои от 4 артефакта:

– Ядровидно оръдие с издължено-овална форма. Повърхностите му са покрити с плоски негативи. Формиран е връх – единият му ръб е двустранно ретуширан и една от повърхностите при върха е с плосък покриващ ретуш;

– Резец върху масивен пластиновиден отломък от едноплощадково ядро. Оръдието е от типа многократен резец;

– Стъргалка върху пластина от едноплощадково ядро. Челото е дъговидно извито – леко асиметрично и формирано с полустръмен едър ретуш (Обр.1 *8*);

– Фрагментиран граветски връх с билатерален приръбест и заострящ ретуш и вентрално изтъняване при основата (Обр.1 *2*).

Група на полуфабрикатите

Пластини – 78 броя от които:

– цели – 24;

– върхови фрагменти – 12;

– основни фрагменти – 23;

– средни фрагменти – 19.

Пластините са с различни параметри като тези с по-големи размери са със следи от подготовка на ядро или са резултат от начална експлоатация. Само няколко екземпляри са от двуплощадкови ядра – останалите са от еднопощадкови. Експлоатацията се е извършвала предимно с мека чукалка (Обр. 1 *1, 3 – 7, 9*).

Отломъци – 27 броя. В тази група размерите на артефактите също варират в широки граници – (от 2 до 8 см дължина). Няма отломъци с кора, но добре са представени характерните отломъци от поправка на ядрата.

Малки отломъци и люспи от ретуш – 54 броя.

Технико-типологическият състав на кремъчния ансамбъл подкрепя заключението ни, че Арката е обитавана през къснопалеолитната епоха от общност, която е изработвала на място необходимите ѝ оръдия от местни кремъчни суровини. Голяма част от артефактите са изработени от суровини, взети от брега на р. Арда.

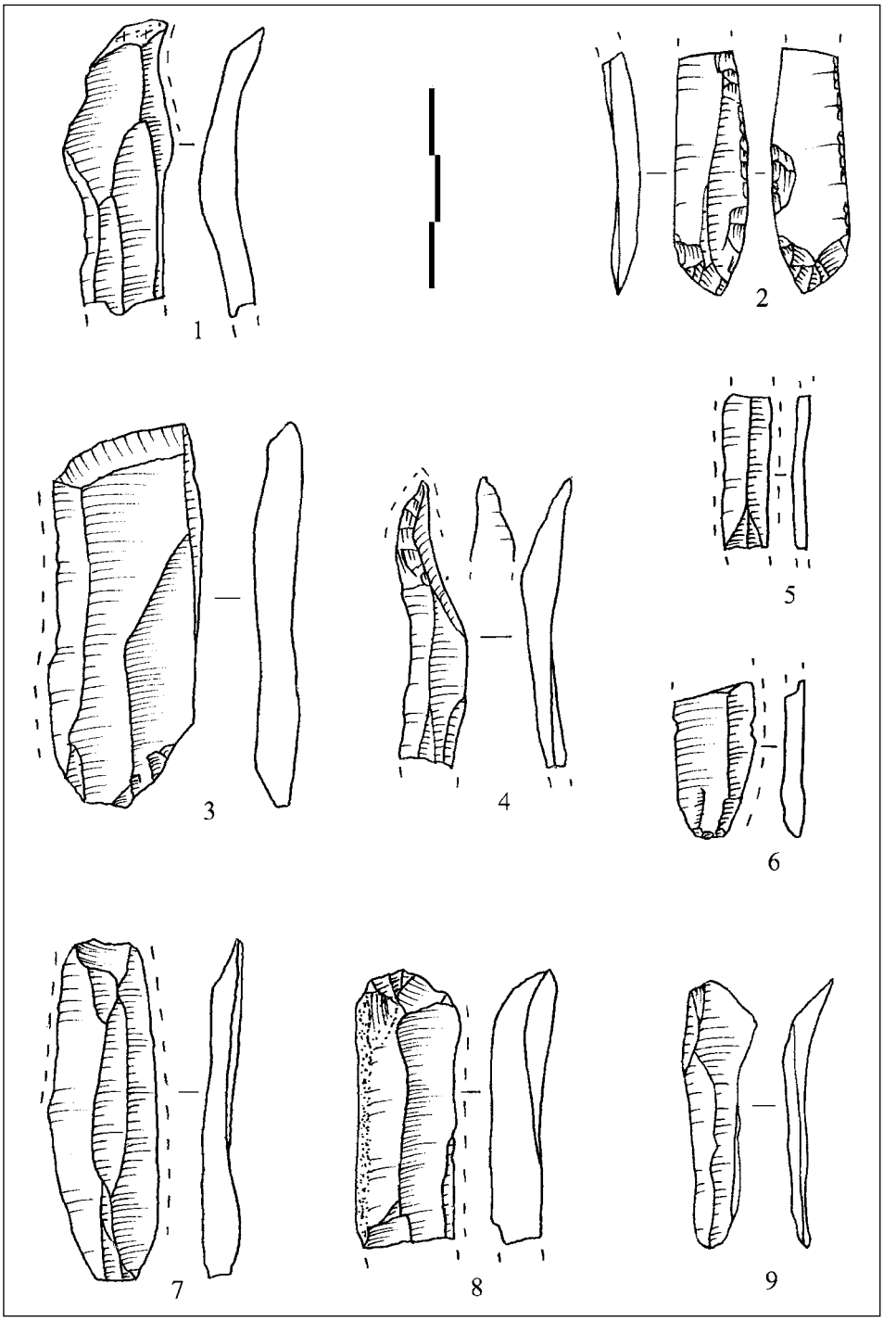

Обр. 1. Арката. Кремъчен ансамбъл. Оръдия (2, 8) и пластини без ретуш (1, 3 – 7, 9). Обозначени са участъците със следи от употреба. Рис. М. Гюрова

Трасологически анализ

Репрезентативна извадка от ансамбъла беше подложена на трасологическо проучване като са използвани за обсервация – микроскоп МБС 10 (x100), а за микрофотографии – японското оборудване в НАИМ, дигитален микроскоп Kayence VHX-100k, Japan, с увеличения x50 и x100.

Досега само два къснопалеолитни ансамбъла от България са проучени от функционална гледна точка. Това са колекции от граветски секвенции, произхождащи респективно от откритото селище Орфей 1 (Чучура) в Западните Родопи и от пещерата Темната Дупка в ловешкия карст

(Gyurova 1995, Gurova 1998, Giourova, Stchelinski 1994).[1] С напредването на проучването на ансамбълът от Арката, той ще заеме мястото си на реферативен и компаративен елемент в контекста на граветските общности по българските земи.

Трябва да се подчертае, че артефактите са много добре запазени, със свежи ръбове, подходящи за трасологически анализ и без видими следи от постдепозиционни алтерации на повърхностите. Колекцията подложена на микроскопска обсервация наброява 95 артефакта със следните техно-типологически характеристики:

– оръдия – 4 (ядровидно, резец, стъргалка и диагностичен, но фрагментиран граветски връх);

– пластини – общо 60, от които 9 цели екз., 21 основни фрагмента, 19 – средни и 11 – върхови;

– отломъци – 21 (10 цели и 11 фрагмента);

– клинче от резец – 1;

– други – 3.

Следи от употреба са диагностицирани върху 18 артефакта. Таблици 1 и 2 представят данни относно извършваните операции и обработваните материали.

операции	оръдия	пластини	отломъци	общо
рязане		9		10
рязане(тип трион)		3	1	3
стъргане		2		2
пробиване		1		1
рязане+стъргане	1			1
рязане/разсичане	1			1
общо	2	15	1	18

Таблица 1. Идентифицирани операции съобразно категориите изделия

обработван материал	оръдия	пластини	отломъци	общо
месо/свежа кожа		3		3
кожа	1	3		4
кост		1	1	2
дърво	1	1		2
мек камък		2		2
неопределяем		5		5
общо	2	15	1	18

Таблица 2. Идентифицирани обработвани материали съобразно категориите изделия

Кратко описание и коментар на отделните категории – използвани артефакти:

– използвани оръдия – 2 екз.: стъргалката е използвана за рязане и стъргане на кожа с десния ръб (Обр. 1 *8*), ядровидното оръдие е служело за рязане и разсичане на дърво с дисталния ляв ръб. И двете оръдия са с комбинирани функции;

– пластини с износване – 15: 6 основни, 4 средни и 3 върхови фрагмента, както и 2 цели екземпляра. Доминират режещите функции на меки материали (месо и кожа) (Обр. 1 *1, 6, 7*),

[1] Изследването и публикациите са дело на М. Гюрова, независимо от различната транскрипция на името, направено от издателите без съгласието на автора.

включително на материал, чиято идентификация е затруднена (обозначен като неопределяем в таблица 2) (Обр. 1 *5*). Само 2 пластини са с билатерална утилизация. Работните ръбове на всички артефакти с микроследи са слабо нащърбени, излъскванията са частични, основно върху изпъкнали участъци на микротопографията. Един дистален фрагмент от пластина е използван за пробиване на кожа и има леки утилизационни негативи върху един от латералните си ръбове, наподобяващи ретуш (Обр. 1 *4*);

– използван отломък – 1 бр., с утилизационен микроретуш в резултат на третиране на кост.

Заключение

Характерът на представения ансамбъл позволява той да бъде отнесен към Граветския техно-културен комплекс на късния палеолит, който е добре представен в България. Нашите първоначални заключения се потвърждават и от резултатите на фаунистичния анализ, направени от д-р Н. Спасов. На базата на няколко определяеми костни фрагмента са идентифицирани 2 вида едри бозайници с късноплейстоценска възраст – cf. *Bison priscus* и *Equus germanicus.* Към по-високото холоценско равнище са отнесени от същия изследовател останки от домашни и диви животни (говедо, благороден елен). Бъдещите проучвания ще дадат възможност за по-обстоен контекстуален и компаративен анализ, както и за по-теоретична надрегионална интерпретация на палеолитните селища и начина на живот на древните човешки популации по нашите земи.

Литература:

Gyurova 1995: M. Gyurova. Use-wear Analysis: Two Late Palaeolithic Sites. – In: D. Bailey, I. Panayotov (eds.). Prehistoric Bulgaria, Monographs in World Archaeology, N 22, Madison Winsconsin, 55 – 72.

Gurova 1998: M. Gurova. Microwear study of Flint Assemblage from the Late Palaeolithic Site Orphei I in the Rhodopes. – In: M. Stefanović, H. Todorova, H. Hauptman (eds.). James Harvey Gaul. *In memoriam*, Sofia, 1 – 11.

Giourova, Stchelinski 1994: M. Giourova, V. Stchelinski. Etude tracéologique des outillages gravettiens et epigravettiens. – In : B Ginter, J. Kozlovski, H. Laville (eds.). Temnata Cave. Excavations in Karlukovo Karst Area, Bulgaria, vol.1, part 2. Krakow, 123 – 168.

Gurova, Ivanova 2008: M. Gurova, S. Ivanova. The rock shelter of Arkata, Eastern Rhodopes: Preliminary archaeological report. – In: R. I. Kostov, B. Gaydarska, M. Gurova (eds.). Geoarchaeology and Archaeomineralogy. Proceedings of the International Conference, 29 – 30 October 2008 Sofia. Sofia, 2008, 22 – 28.

№5. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА ХАРМАН КАЯ, С. БИВОЛЯНЕ, МАХАЛА ГАСАК, МОМЧИЛГРАД

Стефанка Иванова

За 2008 г. се предвиждаше да се направят няколко малки „мрежови“ сондажи в и пред малка пещера в скалния комплекс Харман кая. За съжаление през есента и зимата на 2007 г. иманяри са разкопали изцяло пещерата и са изринали седиментите пред входа на пещерата. При прегледа на купчината пръст се намериха фрагменти енеолитна керамика, няколко кремъчни артефакта и фрагмент от идол.

№6. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ В РАЙОНА НА С. ДЖАНКА, В ДОЛИНАТА НА ДЮШУН ДЕРЕ (ПОД МАХАЛА РЪТЛИНА) – ОБЕКТ ГЛАВАТА 2

Стефанка Иванова

При теренните обхождания през предходния сезон по склона под малка скална площадка (координати: N 41 33 23,1 – E 025 40 39,5) се намериха фрагменти енеолитна керамика и няколко кремъчни артефакта. През 2008 г. бе разчистена площ непосредствено до стената на скалата (1,5 кв. м на дълбочина до 80 см). Седиментът е насип, преотложен през различни периоди, вероятно от платото над скалата. В него се намериха малко на брой керамични фрагменти от различни периоди: ранножелязна епоха, античност. Целта на разкритието е да се вземе проба от скалата и да се направи анализ на състава ѝ. Основания за това е предположението, че скалната площадка е свързана с етап от добив на суровина. Резултатите от анализа ще изяснят характера на добиваната суровина. В скалата се проследяват мощна жила яспис и кварцитна жила.

№7. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ДЖУЛЮНИЦА – СМЪРДЕШ, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

Недко Еленски

Сондажните проучвания на раннонеолитното селище Джулюница – Смърдеш, Великотърновско се проведоха от 29.09.2008 до 07.11.2008 г. Те се финансираха от РИМ – Велико Търново. В проучванията участваха студенти от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ – Антон Атанасов, Тодор Дяков, Иван Суванджиев, Йоана Паринова, Стоянка Асенова и Велизар Стаматов. През тази година проучванията се извършиха в четири сондажа, които имат обща площ 49 кв. м.

Сондаж XVI е разположен в източната част на селището непосредствено зад халколитната селищна могила. Размерите на сондажа са С/Ю 5,50 м и И/З 1,25 м. В него се проучи част от стъпаловидна вкопана структура. Вероятно тя представлява част от ров и вал и в тази част се вижда как прави завой (оформя се малка дъга). Регистрирана е нейната външна част. Връзката между вала и рова е все още неясна, тъй като проучванията не са завършени. Проучената ширина на рова от ръба на първото стъпало е 1,20 м и е вкопан в стерилната основа на 0,60 м. Керамиката разкрита в отложенията на рова е много малко, но може да се отнесе в рамките на ранната бронзова епоха. Валът представлява жълта пръст с много голяма плътност и глинесто-песъклива структура, прилича на сбита трамбована глина. В нея се разкриват малки керамични фрагменти, разпрашени мазилки и въгленчета. Тя принадлежи на късният халколит. Той не е проучен изцяло, но достигната засега височина е 1 м. Това натрупване вероятно може да представлява стерилна пръст изкопана при изграждането на рова и утъпквана. Или е възможно това да е отбранителния вал на халколитната селищна могила. Предполагаме, че отново в този сондаж е засечен култовият ров (Обр. 1), проучван в предходни сезони (Еленски 2002, 27 – 28; 2003, 17 – 18).

Сондаж XVIII се намира в централната част на селището. Той е разположен до сондажи XII и XIII, като между тях е оставен профил с ширина 30 см. Размерите на сондажа са: дължина И/З – 6, 20 м и С/Ю – 4 м. В него се проучиха седем вкопани структури от различни епохи. Най-късната е от ранното средновековие и е разположена в югоизточния ъгъл на сондажа. Следващите вкопавания са три ями от късната античност (III-IV в.). Яма №10 е разположена в западната част на сондажа. Тя е с кръгла форма с обърнатоконично сечение. В нея спорадично се разкриват

керамични фрагменти. Другите две ями №13 и №14 се разкриват непосредствено до северния профил и по-голямата част от тях остава в него. Тяхната форма също е кръгла. Останалите три ями принадлежат към ранножелязната епоха. Яма №9 има вероятно овална форма, като в проучвания сондаж се разкрива 1/3 от нея. Запълнителят на ямата се състои почти изцяло от горели мазилки от разрушена сграда с колово-плетена конструкция, измазана с глина. В началото на ямата се разкрива и една керамична чаша. Проучените размери са: дълж. – 2 м; шир. – 1 м и дълб. – 0,80 м. Яма №11 е разположена в централната част на сондажа. Тя има запълнител с черно-кафяв цвят с понижена плътност. В него се разкриват керамични фрагменти, животински кости, мазилки от жилище. В южната част на ямата се разкрива струпване от животински кости. Има кръгла форма с размери: диам. – 2,10 м; дълб. – 0,50 м. Наклонът на стените е от 40°. Дъното е равно. От яма №12 е запазена малка част от нейното дъно. Тя е засегната от пещ, която частично я запечатва. В нея се разкри точило, керамичен прешлен, кана и голям фрагмент от керамичен съд. На дълбочина 0,20 м се разкрива основа на пещ от ранножелязната епоха. Тя има размери: дълж. – 1,10 м; шир. – 0,85 м; размери на основата: дълж. – 0,95 м; шир. – 0,85 м. Върху основата лежат 6 плочести камъка. Основата няма подложка и специална замазка. Пещта е частично нарушена от яма №9. Отворът е ориентиран на югозапад. Пещта има леко овална форма. Хронологията на структурите от ранножелязната епоха е следната. Най-ранна е яма №12, по-късна е яма №11, която я нарушава. Пещта е изградена над яма №12 и е нарушена от яма №9. Според керамичния материал тези ями се отнасят към първата фаза на РЖЕ.

Обр 1. Раннонеолитно селище Джулюница – Смърдеш. Сондаж XVI – ров от раннобронзовата епоха

Пластът от 0,20 м до 0,80 м е почти унищожен от по-късните вкопавания. Той е тъмносив с нормална плътност, с нормална концентрация от керамични фрагменти, животински кости, камъни, мазилки, кремъчни артефакти, разпрашени мазилки и въглени. На дълб. 0,40 м в югоизточния ъгъл се очертава петно от жълто-кафява глина, което има почти квадратна форма. Вероятно това представлява под на негоряло жилище, което се отнася към II хор. на този пласт. В централната част на това петно се разкрива концентрация от разбита основа на пещ с размери 0,80 х 0,50 м. В източната част то е нарушено от траншея принадлежаща към I хор. Този пласт отговаря на Джулюница – Смърдеш IV и се синхронизира с култура Овчарово–Самоводене (Еленски 2006, 115).

Следващият пласт от 0,80 – 0,90 м е черно-кафяв със силно повишена плътност, като се отделя на бучки. Наситен с разпрашени мазилки и въглени. Разкриват се керамични фрагменти – много фрагментирани, малки костици, черупки от миди и охлювчета, кремъчни артефакти и кварцит. Голяма концентрация от кремъчни артефакти. Материалната култура на този пласт отговаря на Джулюница – Смърдеш III.

Пластът от 0,90 м до 1,70/1,80 м е кафяв, с нормална плътност. Той е с повишена концентрация на керамика, животински кости, черупки от миди и охлюви, камъни, разпрашени мазилки, въглени, фрагменти от хромели, кремъчни артефакти и находки. На дълбочина 1,50 м в западната част на сондажа се разкри концентрация от разбита основа на пещ. Този пласт отговаря на Джулюница – Смърдеш II и е характерен с появата на червено ангобирана керамика с бяла рисунка (Обр. 2).

Последният пласт е от 1,70/1,80 м до 2,10 м. Неговият характер се запазва и в отложенията на вкопаните структури, които се регистрират след изчерпването му. Има жълто-кафяв цвят и нор-

Обр. 2. Раннонеолитно селище Джулюница – Смърдеш. Сондаж XVIII – керамични фрагменти с бяла рисунка

Обр. 3. Раннонеолитно селище Джулюница – Смърдеш. Сондаж XX – депонировка на керамични съдове от ранножелязната епоха от яма №15

мална плътност. В него спорадично се разкриват керамични фрагменти, животински кости, черупки от миди, кремъчни артефакти и находки. Регистрирани са шест вкопавания/ями в стерилната основа. Вкопаването в североизточния ъгъл на сондажа представлява югозападен ъгъл на вкопано жилище №1. Размери: дължина – 2,40 м (3,40 м); ширина – 1,20 м; дълбочина – 0,50 м. Има две дупки. Първа дупка: d. – 0,50 м и дълбочина – 0,15 м; втора дупка: d. – 0,60 м и дълбочина – 0,40 м; легло d. – 0,70 м; дълб. – 0,40 м. Характерното за керамичния комплекс, е че се потвърждават наблюденията от предходните проучвания за липсата на керамика с бяла рисунка (Еленски 2006, 96 – 117).

Сондаж XIX е разположен в западната част на селището на 100 м от сондаж XVIII. Ориентиран е в посоките на света с размери: с дължина И/З – 1,50 м и С/Ю – 5 м. В северната част се разкрива кръгла яма №15. Запълнителят е черен, с понижена плътност. В него се разкриват керамични фрагменти, животински кости, кремъчен артефакт. Керамиката се разкрива около стените на ямата. Тя има цилиндрично-конично сечение. Размери: диам. горе – 1,60/1,30 м; диам. среден – 1,20 м; диам. дъно – 1,70 м и дълб. – 1,20 м. Отнася се към късножелязната епоха.

Пластът от 0,30 до 0,75 м. е кафяв, с нормална плътност. В непосредствена близост до южния профил на дълб. 0,40 м се разкрива струпване от керамични фрагменти от големи дебелостенни съдове, кости, хромелен камък и каменно точило. Този пласт хронологически отговаря на нивото Джулюница II независимо от това, че в него не се регистрираха фрагменти с бяла рисунка. Следващият пласта от 0,75 до 0,90 м е жълто-кафяв, с нормална плътност. В него липсва керамика и се разкриват само разпрашени мазилки и въгленчета.

Сондаж XX с размери: дължина И/З – 5 м, С/Ю – 1,50 м и допълнител-

но разширение в северозападния ъгъл – 1/1 м. В северозападния ъгъл се разкрива яма. Запълнителят до 0,90 м е черно-кафяв, със силно понижена плътност и ронлив. На тази дълбочина се разкрива депониране на керамични съдове (Обр. 3). Ямата има кръгла форма, конично сечение и допълнително оформено „стъпало". Според керамичния материал може да се отнесе към първия етап на ранножелязната епоха.

В този сондаж са регистрирани два раннонеолитни пласта. Кафяв от 0,50 до 1,20 м, като неговата дебелина варира между 30 и 70 см. В северозападния ъгъл на сондажа се разкрива неолитно вкопаване. То е нарушено от ранножелязната яма №16. В този пласт не се разкриха съдове с бяла рисунка. Отново се разкри меден артефакт, което потвърждава неслучайния характер на този вид находки в селището.

От 1,20 до 1,40 м пластът е жълто-кафяв, с леко повишена плътност. В него се разкриват керамични фрагменти, единични животински кости, въгленчета и разпрашени мазилки.

В централната част на сондажа се разкриха останки от човешки скелет. Той е почти изцяло разрушен, като костите не са в анатомичен ред, а сред тях има и животински кости. Няма очертана гробна яма. При зачистване на гроба се установи, че *in situ* са само главата, но без мандибулата и улмата и радиусата на два крайника . Под главата се разкриха две фаланги от пръстите. Главата е ориентирана на югоизток, лицето е гледало на северозапад, а вероятната поза е била хокер.

Литература:

Еленски 2002: Н. Еленски. Сондажни проучвания на праисторическото селище с. Джулюница – „Смърдеш", Великотърновско, през 2001 г. – Археологически открития и разкопки през 2001 г. София, 2002, 27 – 28.

Еленски 2003: Н. Еленски. Сондажни проучвания на раннонеолитното селище с. Джулюница – „Смърдеш", Великотърновско през 2002 г. – Археологически открития и разкопки през 2002 г. София, 2003, 17 – 18.

Еленски 2006: Н. Еленски. Сондажни проучвания на раннонеолитното селище Джулюница-Смърдеш, Великотърновско.(предварително съобщение). – Археология, 1 – 4, 2006, 96 – 117.

№8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНИТЕ ЛЪКИ) КРАЙ СЕЛО ОХОДЕН, ОБЩИНА ВРАЦА

Георги Ганецовски

Спасителните проучвания на раннонеолитното селище Оходен-Валога бяха реализирани през периода 4.06.2008–2.08.2008 г. Осъществяването им стана възможно благодарение на финансовата субсидия, отпусната от община Враца.

Екипът е в състав: Георги Ганецовски от РИМ – Враца, д-р Цветана Попова от НАИМ – БАН, д-р Радка Златева, Вивиана Митева и осем работника от село Оходен.

През последния археологически сезон е проучена площ от 180 кв.м. Работата е съсредоточена в два сектора, разположени в югоизточната част на селището. Целите на разкопките са добиване на по-пълна информация за архитектурата и хронологията на вкопаните структури и да се потърси връзката между откритите през предходните години структури в контекста на установената хоризонтална стратиграфия.

Структури и съоръжения в източния сектор

Гроб 3 (Обр. 1). Разположен е северно от разчистената през 2007 г. яма 12 и се отнася се към втория (по-късен) период на селището (по данни от намерените керамични фрагменти). Те-

ренните наблюдения сочат, че яма 12 е прерязала южната периферия на гроба заедно с долните крайници на скелета (Обр. 2). Запазената част от скелета е в поза изпънат погръб с глава на север, полуобърната наляво. По начина на начупване на тазовите кости можем да предположим, че долните крайници са били свити наляво. В областта на долната челюст и дясната част на лицето се наблюдават следи от биотурбация. Антропологическият анализ е извършен от проф. Й. Йорданов. Според него изявените грацилни черти на черепа и дългите кости показват, че погребания индивид е от женски пол починал към края на втора детска възраст (около 13 – 14 г.). Незавършилото оформяне на скелета не позволява да се определи антропологическия тип. Издължените кости на ключиците и горните крайници показват, че височината на момичето е била над 1,6 м.

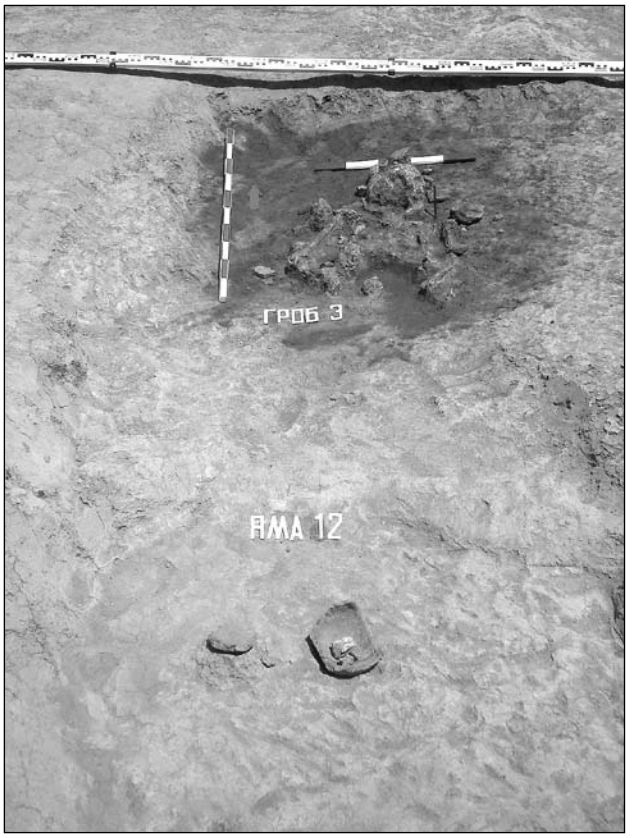

Обр. 1. Оходен, Врачанско. Гроб 3 и яма 12 поглед от юг

Гробната яма има овална форма с размери 0,75 х 1,3 м. Дъното е конусовидно с денивелация от север към юг с около 0,15 м. Ямата е запълнена със светлокафява до жълто-белезникава пръст съдържаща въглени, пепел, кремъчни артефакти (включително и люспи), натрошена керамика, отухлени мазилки и животински кости (Обр. 2 – профил). Кремъчните артефакти и натрошената керамика са разположени около и върху скелета (Обр. 2 – план). Подобен погребален ритуал е констатиран при гроб 1. Скелетът е разположен на около 30 см над коничното дъно на ямата (което е с денивелация от север към юг) и лежи на дълбочина 40 см от съвременното ниво на терена. Допускаме, че дъното на ямата е било покрито с органична материя (някакъв вид подложка), върху която е положен погребания индивид. Керамиката от гроб 3 има пълни паралели с тази от структура 5: кафяво до черно и червено-ангобирани фрагменти, някои със следи от черна боя. Тя ни дава основание да отнесем гроба към периода на второто заселване на селището (Ганецовски 2007).

Гроб 3 е разположен на около 4,0 м източно от съоръжението на гроб 1 (разкопки през 2004 г.; Ганецовски 2008) и на около 8,0 м североизточно от гроб 2 (разкопки през 2006 г.; Ганецовски 2007). Групирането на гробните съоръжения в тази част на обекта ни дава основание да предположим, че в селището е имало обособен сакрален сектор. Трите открити до сега гроба в Оходен са с женски индивиди.

Яма 15 е разположена в югоизточния ъгъл на проучвания сектор и е вкопана на 0,9 м спрямо древния терен. Размерите и засега не могат да се установят поради факта, че части от нея в източна и южна посоки останаха неразкопани. Ямата е запълнена с тъмнокафява пръст, наситена с въглени. Керамиката е в оскъдно количество. Срещат се фрагменти принадлежащи към керамичния комплекс от периода на първото застрояване на селището. Голямо е количеството на откритите животински кости. По данни на д-р Н. Спасов костите принадлежат на куче, котка, коза/овца, язовец (над един индивид) и от птици. Костите от котка и язовец са от по-късни периоди. По тях не личат никакви следи от обработка. Вероятно, в по-късна епоха, колония от язовци е изровила дупки и тунели в района на обекта. Известно е, че язовците усещат подземни кухини, свързани със строителната дейност на хората и ги използват при оформянето на подземните си жилища. Тези данни се потвърждават от теренните наблюдения в участъка на яма 15. По вертикалните разрези на квадрата се наблюдават дупки от животни, нарушили целостта на структурата.

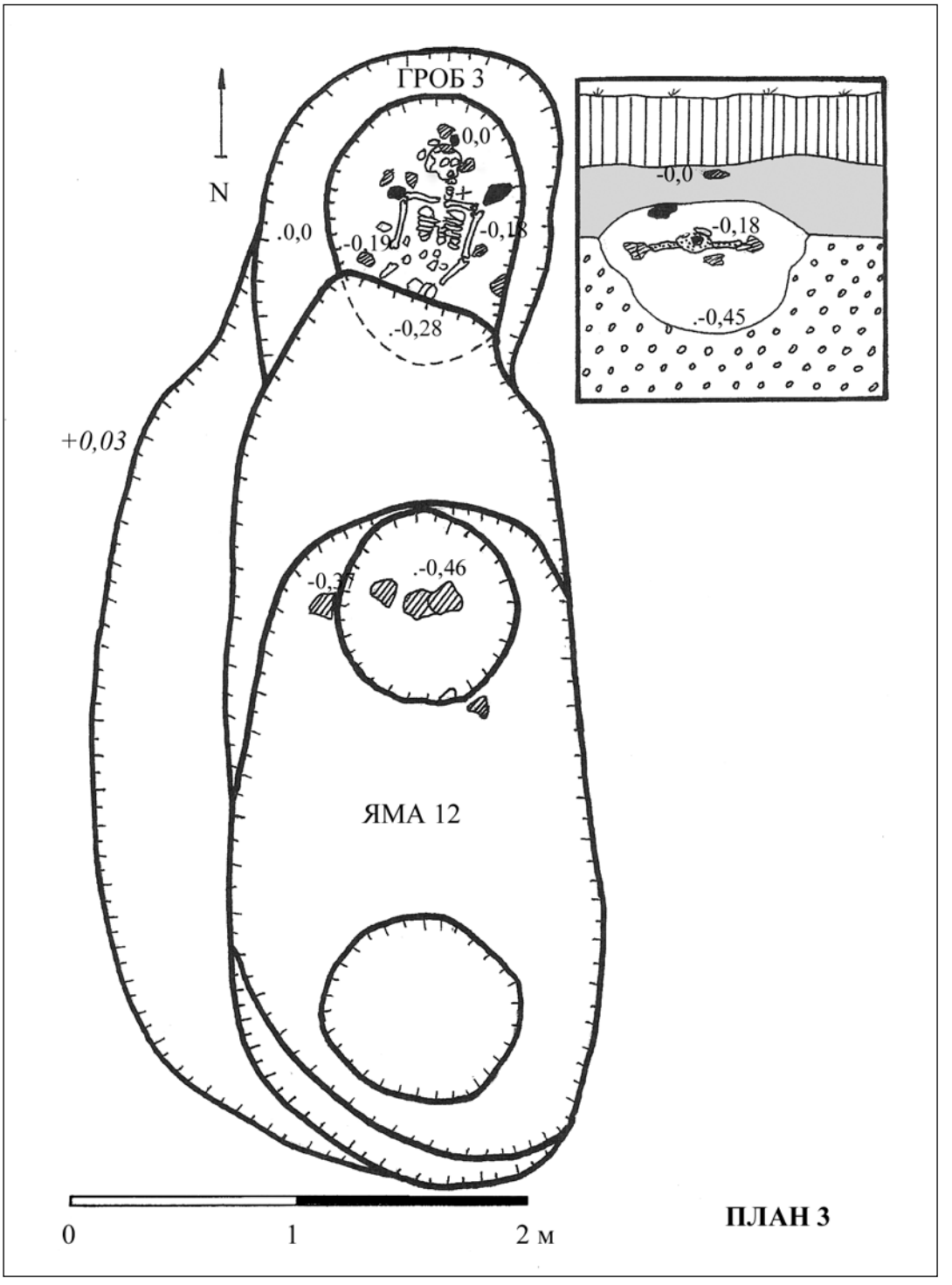

Обр. 2. Оходен, Врачанско. План и вертикален разрез на гроб 3

Структури и съоръжения в южния сектор

Яма 14 се намира на около 3,0 м югоизточно от структура 5 в участък с многобройни покъсни нарушения, вероятно от язовци. Южно от нея са установени следи от замазка на огнище. Ямата се състои от компактно струпани в кръг кости от едри бозайници с диаметър 0,6 м. Костите принадлежат на няколко бозайника: говедо, овца/коза, див кон и преобладаващо количество от тур (поне 2 индивида). Интерес представлява фрагмент от долен кътник на див кон. Находките

на диви коне в праисторическите обекти са крайно редки. Начинът на струпване на костите, установените многобройни въглени в пръстта и констатираните следи от огнище в непосредствена близост до костите ни дават основание да предположим, че съоръжението има култов характер. Малкото количество открита керамика и констатираните многобройни нарушения от язовци засега не ни позволяват да определим по-точно хронологическата позиция на структурата. Липсата на късни елементи в керамичния комплекс ни дава основание да предположим, че ямата е функционирала през ранната фаза от развитието на селището (Ганецовски 2007).

Яма 16. Разположена е на 2,0 м югоизточно от яма 14. Тя представлява голямо вкопаване с овална форма, чието развитие в южна и източна посоки предстои да бъде проследено при следващите проучвания. Откритите дъна с пръстеновидно столче, вертикални „тубести" дръжки и бяло рисувани върху червена ангоба фрагменти, както и ясно изразените технологични групи ни дават основание да отнесем тази структура към първия етап от развитието на раннонеолитното селище.

Структура 5 (Обр. 3). Завърши проучването на раннонеолитно жилище, отнасящо се към по-късния етап от развитието на селището (Ганецовски 2007). Жилището е разположено на около

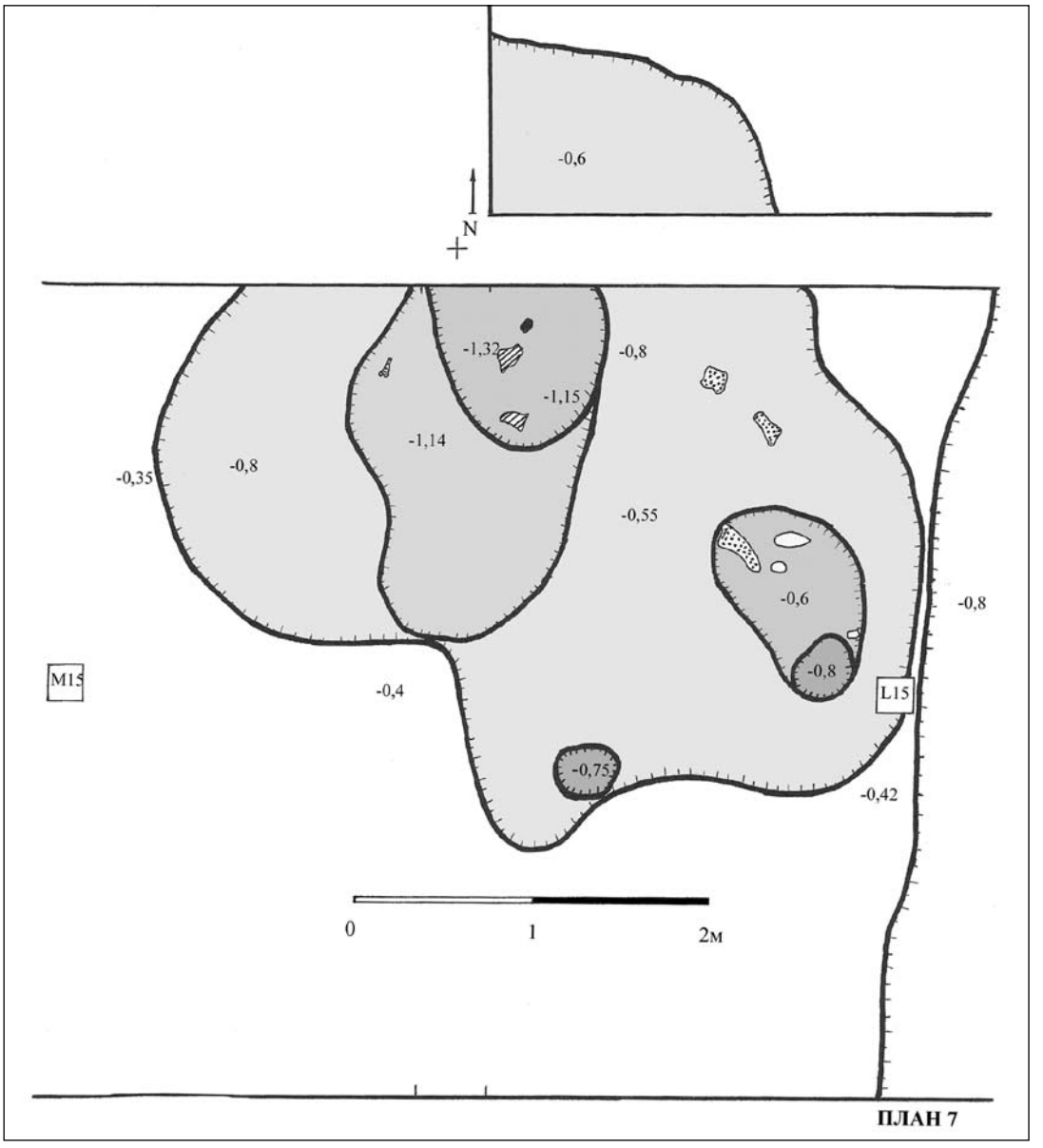

Обр. 3. Оходен, Врачанско. План на структура 5, ниво на вкопаване

5 м югозападно от структура 4. Установи се, че то няма хронологична или конструктивна връзка с нея. Вкопаната част на структура 5 е с неправилна овална форма, ориентирана в посока ЮИ – СЗ (Обр. 3). Дълбока е около 0,8 м от нивото на древния терен и има размери 4,2/3,2 м. На дъното се намират три овални ями от колове с размери 0,8/1,0 м като най-голямата от тях е разположена в центъра на вкопаването. Структурата е запълнена с тъмнокафява пръст с висока плътност, наситена с въглени, натрошени мазилки и зеленикави петна от изгнила органична материя. В нея открихме разрушените остатъци от пещ, каменен и глинен подиуми, както и обилно количество преотложени археологически материали: керамика, животински кости, опалени или отухлени мазилки, въглени и кремъчни артефакти. Разкрито е опалено съоръжение изградено от няколко варовикови камъка, разположено непосредствено до пещта.

Керамиката от структура 5 се отличава с по-качествено изпичане. Отделени са три технологични групи: червеноангобирана, кафявоангобирана (в някои случаи почти черна) и неангобирана. Прави впечатление, че в керамичния комплекс на структура 5 преобладават елементи и форми характерни за по-късен етап на ранния неолит, отнасящ се към раннонеолитната култура Старчево II (Garašanin 1979; Lazarovici 1979; Тодорова, Вайсов 1993, 59 – 63). Това са форми с профилиран прелом, съдове с черна, излъскана повърхност поставени на високи столчета и многобройни фрагменти с черна украса нанесена върху червена ангоба.

Намерените в структура 5 многобройни археологически материали и особено керамични фрагменти орнаментирани с черна боя дават основание да потвърдим по-късния етап от развитието на раннонеолитния обект Оходен-Валога. Изглежда, че селището е обитавано, макар и с прекъсване значително по-дълго от колкото предполагахме досега. Установена е хоризонтална стратиграфия на обекта, която може да се засече само по откритите археологически материали.

Анализът на животинските костни останки от разкритите през 2008 г. структури показва наличие на специална селекция по отношение на някои диви или домашни животни. Върху част от костите (например тези от тур) се наблюдават следи от натрошаване. Върху една кост от дребно преживно животно са намерени следи от разчленяването на трупа, а една фаланга на тур е била надлъжно разсечена. Прави силно впечатление, че доминират като цяло останките от куче, следвани от тези на говедото и тура. Значително е присъствието на диви животни (най-вече на тура).

Обработката на кремъчните материали от Оходен-Валога е извършена от д-р Радка Златева-Узунова. От добитите 657 броя кремъчни артефакти най-голям е процента на представителите на дебитажа. Значително по-слабо присъстват ядрата, натуралните форми и каменните оръдия. Многобройни в типологическата структура са ретушираните отломъци. Установени са две нови суровинни разновидности, които според своите характеристики могат да се определят като локални.

Извършена е флотация на проби от участъците на гроб 3, структура 5, ями 15 и 16. Материалите са обработени от н.с. Цветана Попова. Констатирани са: ечемик; двузърнеста пшеница и едно плевелно семе от лобода. Младите листа могат да се употребяват за храна вместо спанак. От растението се получава червена боя. Възможно е то да е използвано за изготвяне на червената ангоба на съдовете. В структура 5 са намерени още останки от овес, просо, пшеница, жито и житни плевели. Във всички открити структури се откриват овъглени следи от бор.

По данни от керамиката откритите през 2008 г. структури и съоръжения можем хронологически да отнесем, както следва:

Етап Оходен I – яма 15; яма 14; яма 16 и структура 1-север.

Етап Оходен II – гроб 3; структура 5.

Проучванията в местността Валога край Оходен през 2008 г. потвърждават констатациите за последователното съществуване на две селища през ранната новокаменна епоха, унищожени вследствие на наводнения. След второто наводнение следи от друго заселване на района за сега не са установени.

Литература:

Ганецовски 2007: Г. Ганецовски. Нови данни за ранния неолит в Северозападна България. – In : The Struma/Strymon River Valley in Prehistory. In the Steps of James Harvey Gaul. Vol. 2, Sofia, 2007, 147 – 164.

Ганецовски 2007: Г. Ганецовски. Археологически разкопки на раннонеолитното селище в м. Валога (Долните Лъки) край село Оходен. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 27 – 29.

Ганецовски 2007: Г. Ганецовски. Археологически разкопки на раннонеолитното селище в м. Валога (Долните Лъки) край село Оходен. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 32 – 33, Обр. 2 и 3.

Ганецовски 2008: Г. Ганецовски. Раннонеолитен гроб от Оходен, Врачанско. – В: М. Гюрова (ред.). Праисторически проучвания в България: Новите предизвикателства, 2008, 106 – 119.

Тодорова, Вайсов 1993: Х. Тодорова, И. Вайсов. Новокаменната епоха в България. София, 1993.

Garašanin 1979: M. Garašanin. Centalnobalkanska zona. – In: Praistoria jugoslavenskih zemalia. Saraevo, 1979, 79 – 212.

Lazarovici 1979: G. Lazarovici. Neoliticul Banatului. Clus-Napoca, 1979, 76 – 77.

№9. АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. ЕЗЕРОТО КРАЙ С. БОРОВАН, ОБЩИНА БОРОВАН

Георги Ганецовски

Местността Езерото е разположена на 3 км северно от Борован върху висок десен бряг на Братковската бара. Тя е с надморска височина около 186 м и има равнинен характер. Първите сведения за праисторическо селище разположено на това място дава Богдан Николов (Николов 1996, 16). През пролетта на 2008 г. след сигнал на местни хора за извършване на дълбока оран в района с цел засаждане на тополова гора, на мястото регистрирахме останки от праисторическо селище. Обектът с площ от 12000 кв. м е ограден от север и юг от деретата на два извора и има денивелация в посока изток-запад. Реализацията на изследванията стана възможна благодарение на финансовата подкрепа на община Борован.

Целите на разкопките през 2008 г. бяха да започне проучване в застрашените участъци; да се добие яснота за датировката и хронологията на обекта и да се съберат данни относно перспективите за провеждане на системни археологически изследвания.

Експедицията се проведе през периода 23 септември – 14 октомври 2008 г. В нея участваха Георги Ганецовски от РИМ – Враца с екип и седем работника от Борован. Разкопани бяха два сондажа разположени непосредствено до два иманярски изкопа. Общата проучена площ е 35 кв. м. Представяме ги както следва:

Сондаж 1. Разположен е в южната половина на обекта в близост до южния извор, който понастоящем е затлачен. Сондажът беше ориентиран в посока север – юг и първоначално имаше размери 5 х 2 м (Обр. 1). След достигане на видими следи от опожарена археологическа структура площта му беше разширена по очертанията на квадрата.

В сондаж 1 са открити архитектурни останки и многоброен инвентар от опожарено и разрушено жилище от периода на ранната каменномедна епоха (началото на V хил. пр. Хр., Обр. 1). Разчистени са компактни струпвания на опалени мазилки от падналите стени и съоръжения в сградата, както и част от пещ, разположена в северозападната част на сондажа. Около тях се намират хромелни камъни, керамични фрагменти от натрошени на място големи съдове-хранили-

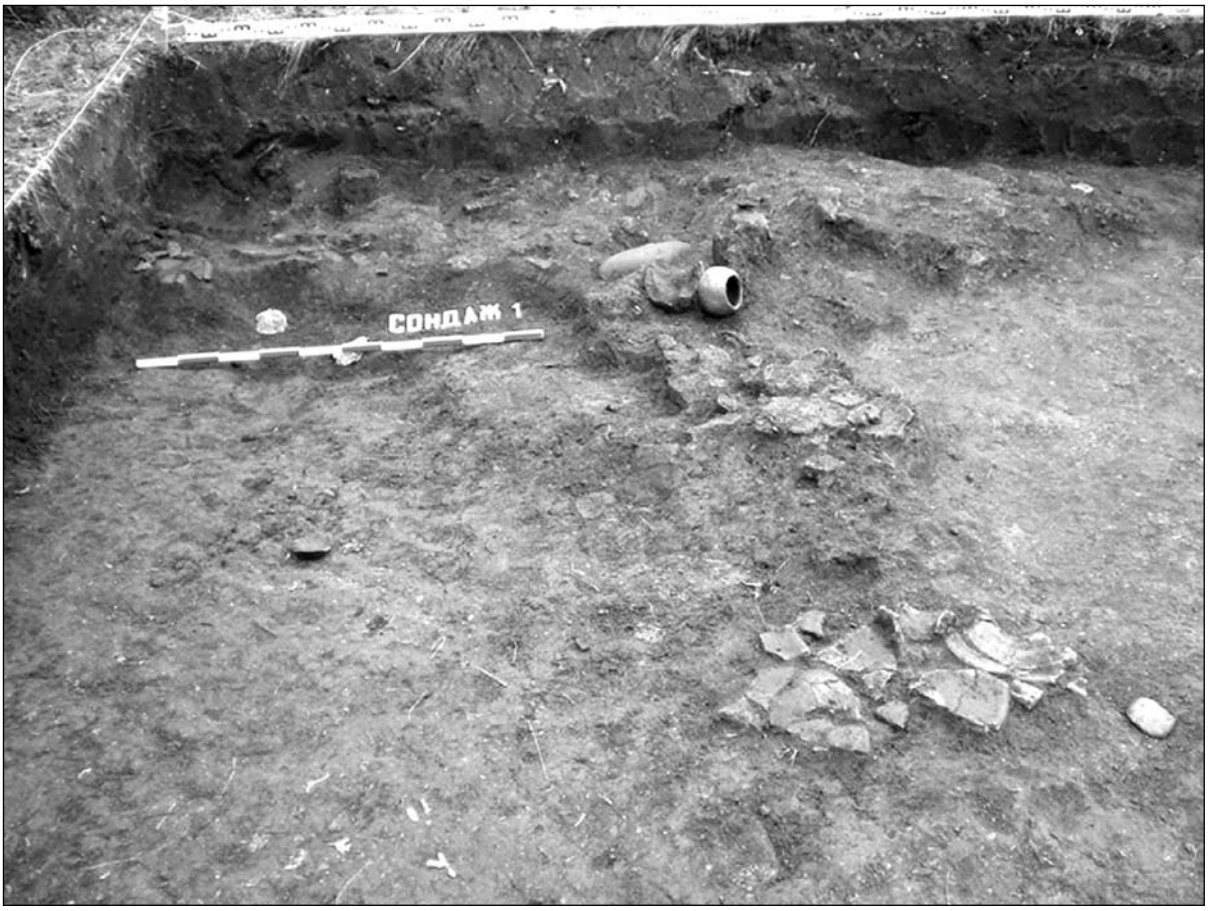

Обр. 1. Праисторическо селище в м. Езерото, край с. Бороване, Врачанско. Сондаж 1 в квадрат L_{10} и деструкциите от раннохалколитно жилище, етапи от разчистване

ща и тънкостенни съдове покрити с разнообразна врязана украса, канелюри или нокътно импресо. Разкрити са няколко дупки от колове, съставящи част от носещите елементи на жилището. Данните показват, че сградата е имала дървено-землена конструкция с набити в земята колове и глинобитни стени. Малката разкопана площ за сега не ни дава възможност да определим границите и площта на структурата. Археологическите материали и най-вече керамиката ни дават основание да отнесем жилището към периода на ранния халколит (Тодорова 1986, 123 – 126).

Кратките срокове на експедицията позволиха да бъде проучен само представения най-горен културен пласт. Изследванията в дълбочина тук ще продължат през 2009 г.

Сондаж 2 е разположен в централната част на обекта на 30 м северно от сондаж 1. Той е ориентиран с посока изток – запад и има размери 5 х 2 м. В него се попадна на три културни пласта отнасящи се съответно към два хронологически периода (Обр. 2 – 3 а, б). Представяме ги, както следва:

Пласт I. Разположен е непосредствено под орницата. Вероятно поради малката дълбочина той е силно разрушен. В образувалия се северен профил на сондажа следи този пласт не бяха регистрирани. Но в хоризонтален план в южната му част се попадна на локално струпване от опалена керамика, животински кости и пепел (Обр. 3 б). Керамиката от пласт I е разбъркана и се отнася към два хронологически периода. Извадените сигнификативни керамични фрагменти дават известна представа за хронологическата позиция на този пласт. Отделени са две технологични групи:

А. Кафява до тъмнокафява керамика. Тя има грубо загладена или матова повърхност. Цветът на повърхността е тъмнокафяв. Ломът е едноцветен: тъмнокафяв или трицветен: кафяв-тъмнокафяв-кафяв. Глината съдържа неорганичен опоснител – наситена е с едри песъчинки и шамот.

Обр. 2. Праисторическо селище в м. Езерото, край с. Бороване, Врачанско. Сондаж 2 в квадрат $L_{17,3-4}$, пластове 2 и 3, поглед от югозапад

Най-често срещаните форми са гърнетата с вълнообразно оформен устиен ръб или гърнета със сферичен търбух и извито навън устие.

Б. Светлокафява до жълтеникава. Повърхността е матово или грубо загладена. Глината е добре пречистена и опоснена с дребни песъчинки, фини органични примеси и счукани миди или наситена с органични примеси личащи на повърхността. В повечето случаи ломът е едноцветен: светлокафяв или трицветен: сив-черен-сив. В тази група са регистрирани сферични гърнета. Повечето от тях са вторично опалени в следствие на което глината е добила сивкав цвят.

Хронологически определящ белег на керамичния комплекс от този пласт са силно изпъкналите лентести дръжки, в някои случаи излизащи над ръба на устието и шайбовидните дръжки разположени върху търбуха. Откритата украса е релефна лента, нокътно импресо, плитко врязани или надраскани линии и т.нар „миден орнамент".

Датировка. Представената керамика ни дава основание да отнесем пласт 1 към т.нар. „преходен период от енеолита към бронзовата епоха" (Георгиева 1987) известен и с наименованието „протобронзов период" (средата на IV хил. пр. Хр) (Вайсов 1992, 45 – 49). Този период е регистриран в няколко археологически обекта във Врачанско и е представен от култура Галатин (Georgieva 1993, 345).

Пласт 2 (Обр. 3 а). Дебелината му е около 0,40 м. Тук се попадна на познатата от сондаж 1 теренна ситуация: замазки от добре запазена пещ с диаметър 1,1 м разположена под северния профил на сондажа; натрошена на място раннохалколитна битова керамика и многобройни опалени мазилки. Вероятно това са остатъците от друго опожарено раннохалколитно жилище.

Пласт 3. Към него отнасяме една плитко вкопана в льоса култова яма, разположена под наслоенията на пласт 2 в северния профил на сондажа (Обр. 3 а). Разкрита беше южната ѝ по-

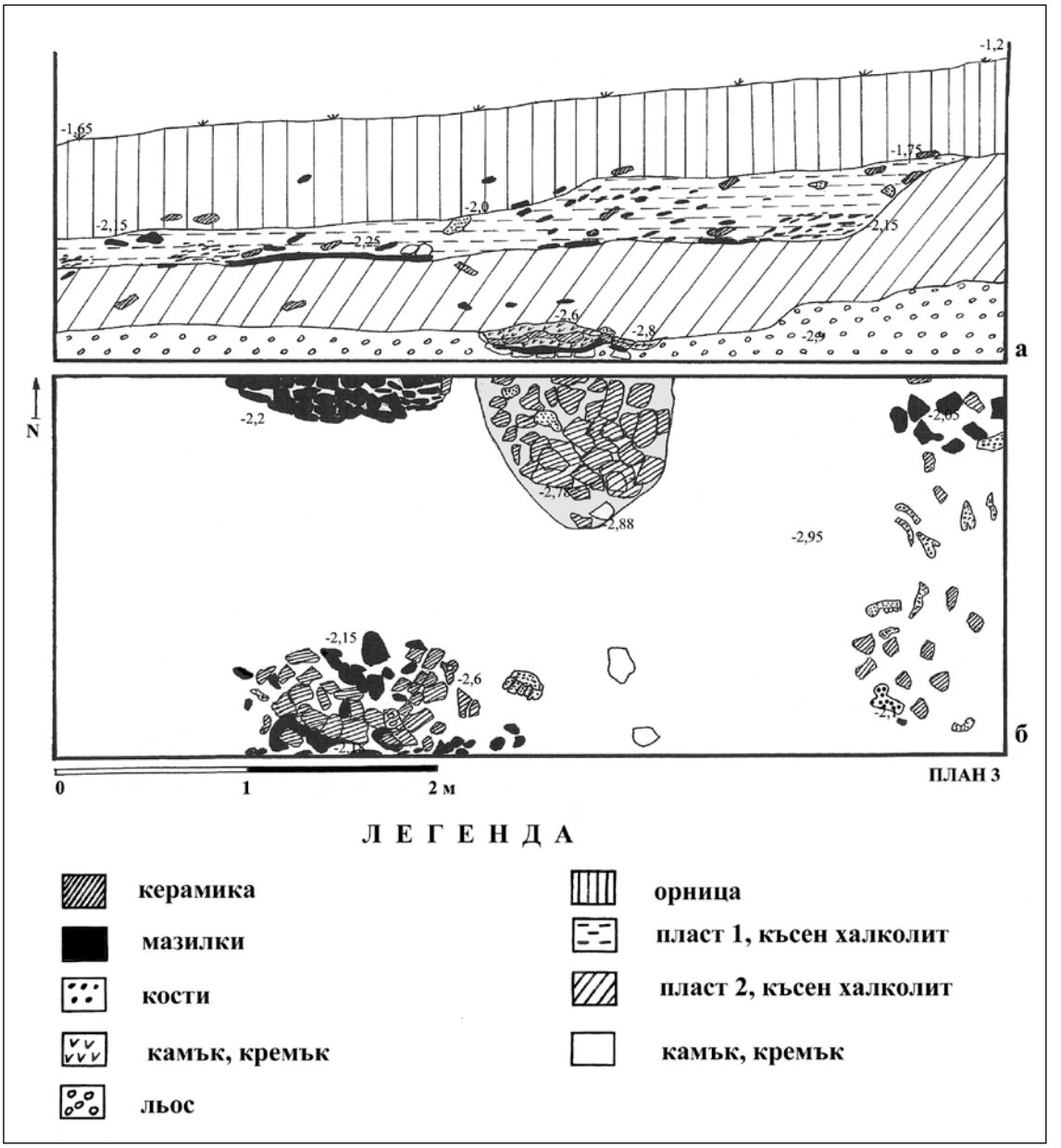

Обр. 3 а, б. Праисторическо селище в м. Езерото, край с. Бороване, Врачанско. Сондаж 2 в квадрат $L_{17,3-4}$, северен вертикален разрез и общ план на разкритите пластове и съоръжения

ловина. Ямата е запълнена с пепел, фрагменти от натрошени дебелостенни и тънкостенни, вторично опалени съдове и животински кости, вероятно от говедо. Формата ѝ е овална с размери на разкритата част 1 х 0,8 м. Вследствие на вторичното изпичане керамиката е силно деформирана и напукана. Съдейки по стратиграфската позиция на пласт 3 и намерената в ямата керамика можем да отнесем съоръжението също към периода на ранната каменномедна епоха.

Раннохалколитната керамика от сондажи 1 и 2. Дебелостенната керамика произхожда от сферични гърнета и хранилища с камбановидна форма и извит навън устиен ръб. Те са богато украсени с врязани геометрични орнаменти разположени по цялата външна повърхност. В много случаи дълбоко врязаните линии са инкрустирани с бяла материя. Всички фрагменти са със следи от вторично опалване.

Тънкостенната керамика са разделя на две технологични групи:

А. Светлокафява до червено-кафява керамика. Цветът на повърхността е тъмнокафяв до кафяв. Ломът е едноцветен червен или кафяв или трицветен: кафяво-черно-светлокафяво. Опос-

нителят е неорганичен и се състои от дребни песъчинки и шамот. В тази група са представени паници с извит навън устиен ръб, отворени или затворени полусферични купи и гърнета**.**

Б. Тъмнокафява до тъмносива. Цветът на повърхността е тъмнокафяв. Ломът е едноцветен тъмносив или трицветен: тъмнокафяв-черен-тъмнокафяв. Керамиката от тази технологична група е по-фино пречистена. В тестото на глината е използван неорганичен опоснител, главно кварцов пясък и шамот. Регистрирани са следните форми: паници, купи и затворени гърнета. Най-разпространените техники на украса и в двете технологични групи са врязания геометричен орнамент, канелюри, големи релефни пъпки и нокътно импресо.

В проучените къснохалколитни пластове от двата сондажа се срещат големи или малки, вертикално поставени; пъпковидни, хоризонтално пробити или клюновидно извити нагоре дръжки. Най-разпространените дъна са плоските, или плоски отвън и конкавни отвътре.

Датировка. На този етап на изследване въз основа на представената керамика двата културни пласта с принадлежащите му структури и инвентар можем да отнесем към развитите фази на раннохалколитната култура Градешница (Тодорова 1986, 123 – 126; Николов 1970; Николов 1974).

Сред откритите находки можем да споменем част от антропоморфна фигурка; богато украсена с врязани орнаменти; каменно цилиндрично ядро; глинен модел на пещ; зооморфна фигурка; фрагменти от дъна на съдове с пиктограмни знаци; сферичен глинен съд; костени ашици за игра; каменни и кремъчни инструменти, сред които особено впечатление правят кремъчните пластини от сърп и един многофункционален каменен инструмент (гладилка-шпатула).

Кремъчните находки са обработени от д-р Радка Златева-Узунова, на която изказваме нашата благодарност. В структурата на колекцията преобладават ретушираните форми. На второ място е групата на пластините и пластинките, следвани от отломъците. Ядра не са представени. Повечето типологически оръдия са изработени от пластини. Доминират стъргалките, които най-често биват с дъговидни чела и частични полустръмни ретуши на страничните ръбове, върху дорзалните или вентралните повърхности. Често срещани са представителите на ретушираните пластини и комбинираните оръдия. Единични са стъргалата, пластините с напречно и надлъжно затъпяване, оръдията с ретуширани вдлъбнатини. Като цяло в колекцията преобладава използуването на полустръмни ретуши, които са нанасяни и в комбинации с полуплоски/плоски.

Представените в ансамбъла суровини са идентични в преобладаващата си част, на регистрираните при ранноенеолитния ансамбъл от същия район в местността Лапчовец (Николов 1962, Обр. 3).

В заключение можем да кажем, че двата сондажа дават известна представа за стратиграфията на селището Борован – Езерото. Добитите първоначални данни насочват към два последователно съществували раннохалколитни пласта и един фрагментарно запазен пласт от протобронзовия период. Най-близкото раннохалколитно селище се намира на около 6 км югозападно от Езерото в местността Лапчовец и е известно в научната литература (Николов 1962, Обр. 3; Николов 1996, 16). Предстоящите проучвания ще ни дадат възможност да прецизираме относителната хронология на обекта и да изясним плана на откритите праисторически селища.

Литература:

Вайсов 1992: И. Вайсов. Проблеми на преходния период от енеолита към бронзовата епоха в България. Състояние на проучванията на т.нар. Преходен период в България. – Археология, 2, 1992, 45 – 49.

Георгиева 1987: П. Георгиева. Материали от преходния период между каменномедната и бронзовата епоха от Северна България (проблеми на проучванията). – Археология, 1, 1987, 2 – 9.

Николов 1962: Б. Николов. Праисторически селища във Врачанско. – Археология, 4, 1962, 66 – 68, Обр. 3.

Николов 1970: Б. Николов. Праисторическото селище „Калето“ при с. Градешница, Врачански окръг. – Известия на археологическия институт, 32, 1970, 231 – 253.

Николов 1974: Б. Николов. Градешница. София, 1974.

Николов 1996: Б. Николов. От Искър до Огоста. София, 1996, 16.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България. София, 1986.

Georgieva 1993: P. Georgieva. Galatin Culture. – In: The Fourth Millennium B.C. Sofia, 1993, 109 – 115.

№10. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПРИ С. ПИПЕРКОВ ЧИФЛИК, КЮСТЕНДИЛСКО

Веселина Вандова

През есента на 2008 г. бяха възобновени прекъснатите в периода 2006 – 2007 г. археологически разкопки в с. Пиперков чифлик, община Кюстендил. Те имаха за задача изчерпване на културните напластявания в западната част на сектор А, чието проучване започна през 2005 г. (Вандова 2007, 23 – 25; Вандова, Спасов 2007, 28 – 29). С цел доуточняване на вертикалната стратиграфия на обекта и локализиране на източната граница на ранносредновековното селище, започна и изследване на нов сектор – сектор В. Общата проучена площ през 2008 г. възлиза на около 100 кв. м.

Сектор А. При започване на разкопките се установи, че в частично проучения през 2005 г. участък, профилите на 4-те квадрата – F, G, H и I са силно обрушени. Оставената между квадратите пътека с посока изток-запад (широчина 0,50 м) е почти изцяло разрушена и не може да бъде използвана. Сравнително по-добре запазена е контролната пътека-профил с посока север-юг и широчина 0,60 – 0,80 м, при първоначална широчина 1,00 м. Поради неголемия брой работници се наложи проучванията в тази част на сектор А да се ограничат в рамките на два квадрата – F и G. След почистване на квадратите от нападалата при обрушаването на профилите пръст и разкопаването на запазената част от пътеката между тях, беше допроучен в дълбочина културният пласт и се достигна до стерилна основа.

Дебелината на културните напластявания в този сектор е 0,97 – 1,10 м (Обр. 1).

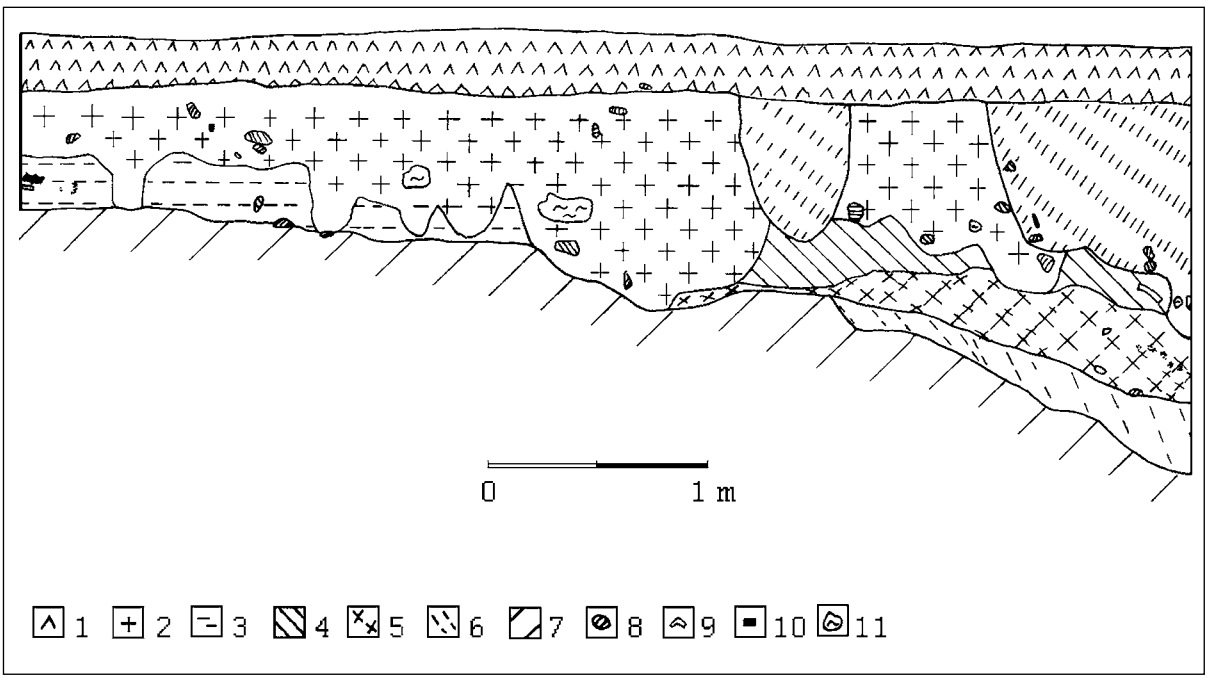

Обр. 1. Пиперков чифлик. Северен профил на квадрат G: 1 – хумус; 2 – тъмнокафява пръст; 3 – кафява до светлокафява пръст; 4 – сиво-кафява пръст; 5 – сива пръст; 6 – светлокафява със сив нюанс пръст; 7 – стерилна пръст; 8 – камък; 9 – фрагмент от керамичен съд; 10 – строителна керамика; 11 – мазилка

Максималната дълбочина на вкопаните структури достига до 2,07 м. В тази зона на обекта неолитният пласт е силно нарушен от ями от ранносредновековната епоха. В североизточната част на кв. G беше частично изследвана вкопана структура, която в източна и северна посока продължава извън рамките на проучваната площ. Поради по-късните вкопавания границите ѝ не могат да бъдат уточнени. Максималната дълбочина на структурата в границите на проучвания терен е фиксирана в самия североизточен ъгъл на квадрата и е 2,07 м. Югозападно от тази зона дъното е достигнато на дълбочина около 1,50 – 1,59 м. Запълнителят съдържа сиво-кафява до сива пръст. В него се констатират отделни слоеве, между които не се наблюдава рязка граница. Сред представените фрагменти от фини керамични съдове преобладават тези с ангобирана повърхност и рисувана с тъмна боя украса. Количеството на ангобираните съдове е най-голямо в долната част на запълнителя, в горните слоеве постепенно намалява. Отделни фрагменти от съдове имат сиво-черна излъскана повърхност.

Сектор В. Югоизточно от изследвания участък и от проучената през 2004 г. площ (обозначени като сектор А), започна проучване на нов сектор – В. Заложени бяха четири квадрата, от които три са цели, с размери 5 х 5 м. Между тях са оставени пътеки с посока съответно изток – запад и север-юг, всяка от които има широчина 1 м. Проучването се съсредоточи в два от квадратите – А2 и В2. Културният пласт не е изчерпан до стерилна основа. В двата квадрата беше достигната дълбочина 0,40 м от повърхността на терена. Пластът съдържа смесени материали – фрагменти от керамични съдове от възрожденската, ранносредновековната, бронзовата и неолитната епохи. На дълбочина 0,25 – 0,30 м в западната част на кв. А2 се достигна до каменно струпване с овална форма и размери: 1,20 х 1,00 м. Ориентирано е по дългата ос в посока североизток-югозапад. Включва дребни и средни речни и ломени камъни и неголямо количество фрагменти от строителна керамика. Тъй като структурата продължава в дълбочина, характерът и датировката ѝ ще бъдат уточнени след цялостното ѝ проучване. Вероятно се касае за ранносредновековно отоплително съоръжение.

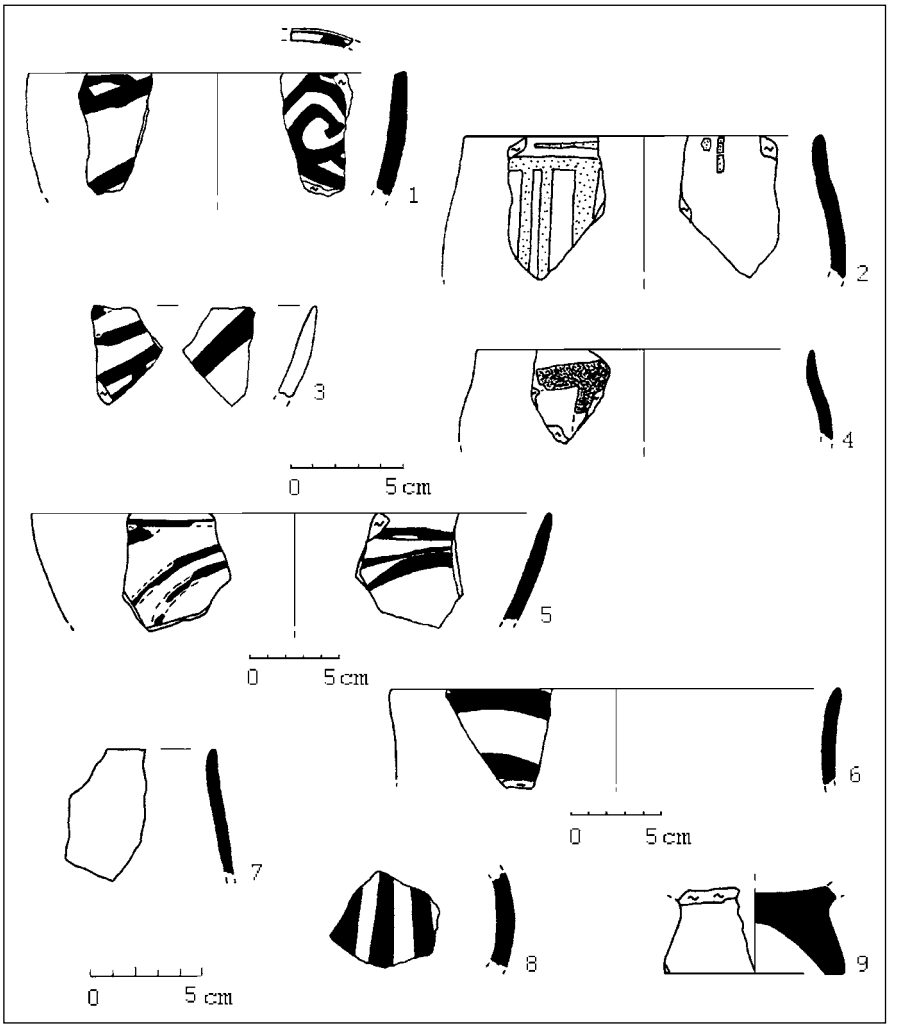

Обр. 2. Пиперков чифлик. Фрагменти от керамични съдове с червена ангобирана повърхност (1 – 6, 8 – 9): 1, 3, 5 – 6, 8 – рисувани с тъмнокафява (кафяво-черна) боя; 2 – рисуван с кремава боя; 4 – рисуван с черна боя. Фрагмент от керамичен съд със сиво-черна излъскана повърхност: 7

Керамика

Намерените при проучванията неолитни материали значително превъзхождат в количествено отношение тези от останалите епохи. Сред фрагментите от фини неолитни керамични съдове преобладават ангобираните с червена (в отделни случаи светлокафява) ангоба (Обр. 2 *1 – 6*, *8 – 9*). Застъпени са паници, купи и затворени гърневидни съдове, като първите две групи преобладават. Украсата е рисувана предимно с тъмнокафява до черна, по-рядко с кремава боя. Срещат се както праволинейни, така и криволинейни мотиви. Единични екземпляри са орнаментирани с виненочервена боя. Представени са и фрагменти от съдове със сиво-черна до черна излъскана повърхност (Обр. 2 *7*).

Фрагментите от орнаментирани с тъмна боя съдове, имат паралели във Ваксево – III хоризонт, Сапарева баня, Перник, Гълъбник**,** Анзабегово и пр.

Преобладаващата част от намерените керамични съдове се отнасят към тъмнорисувания етап на ранния неолит. Възможно е някои от фрагментите от съдове със сиво-черна излъскана повърхност, намерени при почистването на нападалата вследствие на обрушаването на профилите пръст в сектор А и от пласта, съдържащ материали от различни епохи в сектор В, да произхождат от нарушен късноеолитен хоризонт.

Находки

Сред намерените при проучванията находки са каменни и костени оръдия на труда, антропоморфна (Обр. 3 *4*) и зооморфна пластика (Обр. 3 *1 – 3*), фрагменти от култови масички и пр.

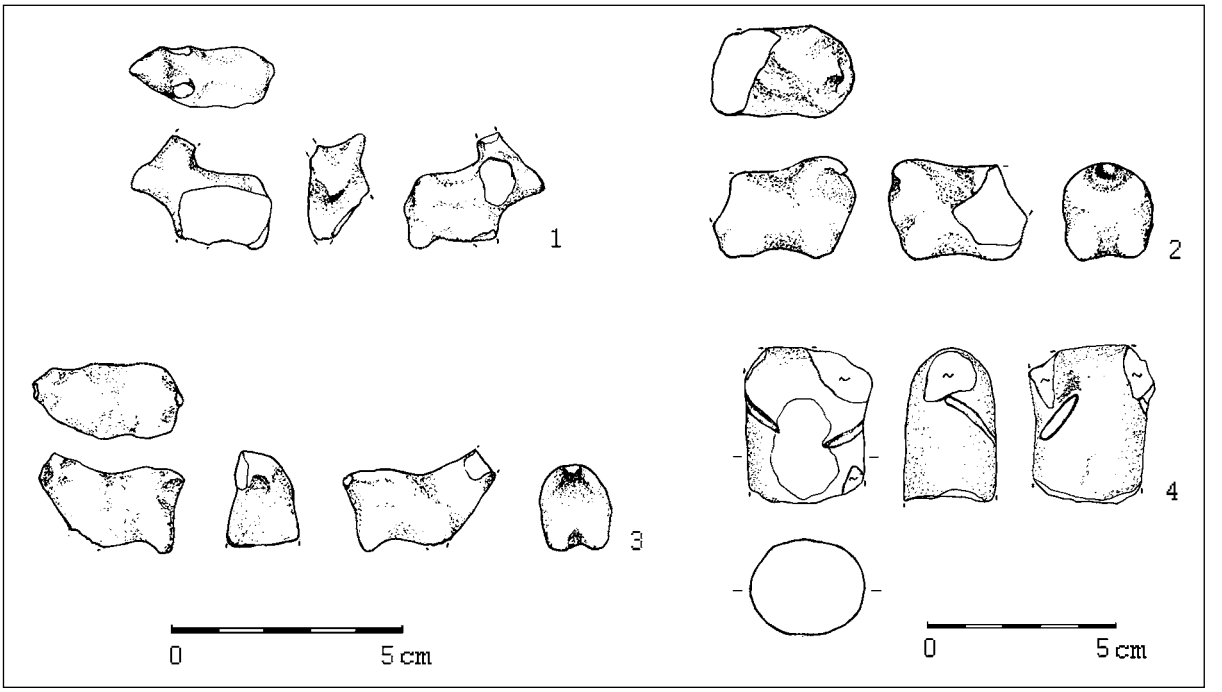

Обр. 3. Пиперков чифлик. Находки: 1 – 3 - фрагменти от керамични зооморфни фигури; 4 – фрагмент от керамична антропоморфна фигура (рис. Р. Стоянова)

Литература:

Вандова 2007: В. Вандова. Основни резултати от проучванията на обекти от неолита и халколита в Кюстендил и Кюстендилската котловина през последните 10 години. – Известия на Исторически музей Кюстендил, 13, 2007, 23 – 36.

Вандова, Спасов 2007: В. Вандова, Р. Спасов. Археологически разкопки в с. Пиперков чифлик, Кюстендилско. – В: Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 28 – 29.

№11. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ЯБЪЛКОВО ПО ТРАСЕТО НА АМ „МАРИЦА“ ПРЕЗ 2008 Г.

Красимир Лещаков, Надежда Тодорова, Ваня Петрова, Георги Кацаров, Радка Златева и Николай Спасов[1]

Спасителните разкопки са проведени в периода май-септември 2008 г. в изпълнение на договор Др. 37/04.05.2007 между СУ и Фонд „РПИ“. Те представляват продължение на разкопките в сектор Юг и Югозапад, но същевременно предоставиха информация за структури, нерегистрирани преди. Общата проучена площ е ок. 6,5 дка на дълб. до -2,40 м НР. Бе извършено ново геодезично заснемане на необхванатите в старата план-квадратна мрежа площи и геофизично проучване на 2,4 дка с ръководител ас. д-р Я. Шопов от ФМФ на СУ.

Наземни структури. През м. май-юни проучванията обхващат почти цялата площ на обекта, попадаща в границите на сервитута на магистралата. Доразкрити и документирани са струпвания от ломени камъни, парчета от горяла стенна мазилка и керамични фрагменти, маркиращи местата на раннонеолитните жилища, каменни основи на огнища и др. Разкопаната площ бе разширена в северната и североизточна посока в кв. L_{11-20}/N_{11-20} и в кв. M_{21-23}/O_{21-23}. Върху останалата площ е отнет хумусен пласт с деб. до 0,30 м.

Вкопани структури. На площ от ок. 1350 кв. м, приблизително в централната част на обекта, по линиите на кв. Q_{21-26}/T_{21-26} и U_{21-23}/X_{21-23} са проучени изцяло или частично 15 вкопани структури, както и система от плитки отводнителни канавки (Обр. 1).

Първите представляват единични ями и комплекси от вкопавания с различна форма, дълб. до 2,50 – 3 и диам. до 1,80 – 2 м. Запълнителят се състои от сиво-кафява пепелива фина пръст с прослойки, наситени с горяла органична материя, в редица случаи – с видимата структура на овъглена дървесина. Подобни петна са разкрити и на дъната на вкопаванията. Данните позволяват да се предположи, че това са останки от хроизонтални дървени платформи, подпрени от масивни стълбове. В почти всички структури се откриват и парчета от разбити замазки на огнища, а в една от най-големите вкопани структури тази ситуация е запазена *in situ.* Стратиграфската позиция на огнищата подсказва, че те са били над дъната на ямите, вероятно върху дървените платформи. В някои вкопавания са разкрити и части от стационарни глинобитни съоръжения. За по-голямата част от ямите е характерна висока концентрация на археологически материали – цели и фрагментирани глинени съдове, животински кости, сечива от камък и кремък, дребни находки от глина. Всичко това дава основание за интерпретацията поне на част от проучените структури като вкопаните участъци („килери“) на жилища (Обр. 2).

В рамките на разкопките е проведено и геофизическо сканиране на повърхността с георадар. Получените данни потвърждават наличието на вкопани структури в цялата югоизточна част на обекта, между линии на кв. Y-DD.

Керамика. Керамичният репертоар включва характерните за обекта форми: конични и полусферични паници и купи, гърнета с къса цилиндрична шия, съдове върху високо кухо столче; доминираща форма са купите с цилиндрично или леко издуто в долната част тяло. Новост представляват купите с пречупване на профила, както и лалевидните съдове с остро профилиране на прехода към високото кухо столче. Регистрирани са и нови керамични видове, напр. керамиката с

[1] В разкопките взеха участие Л. Лещаков, И. Хаджипетков, Р. Величкова, Л. Алов, Г. Атанасова, Ж. Василева, И. Кузева, Др. Тонев, К. Узунов, Н. Николова и В. Василев – докторанти и студенти на Катедра Археология, както и Р. Христова (ИМ Карнобат). Остеологичният анализ на човешките скелети, открити през 2007 г., е извършен от д-р С. Арпаслан-Роденберг (NINO – Leiden). Проби за ДНК-анализ на човешки и животински останки са изпратени в лабораториите в Майнц и Дъблин.

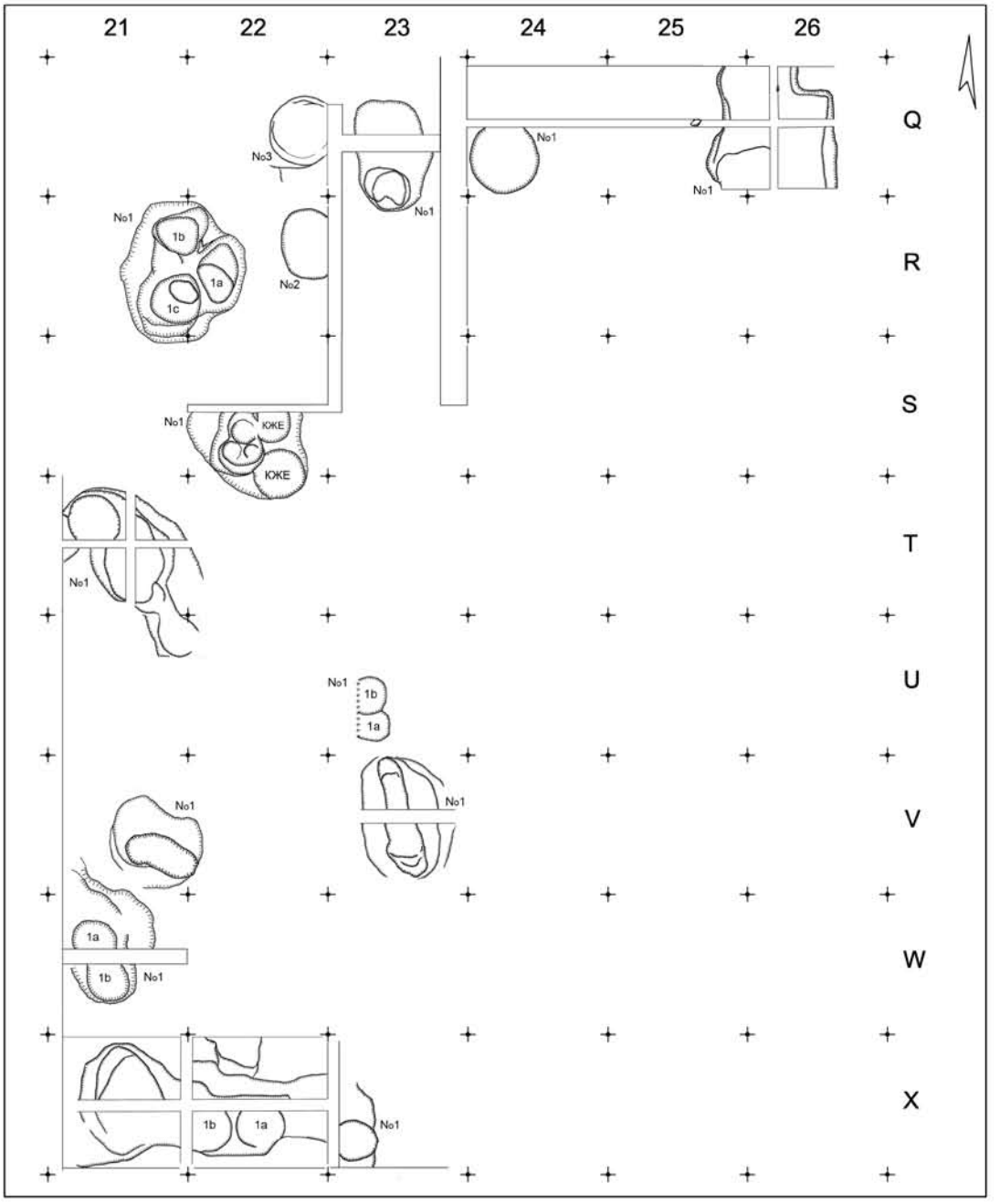

Обр. 1. Ябълково. Общ план на вкопаните структури (1), яма 1 в кв. R_{21-22}, профил Север (2)

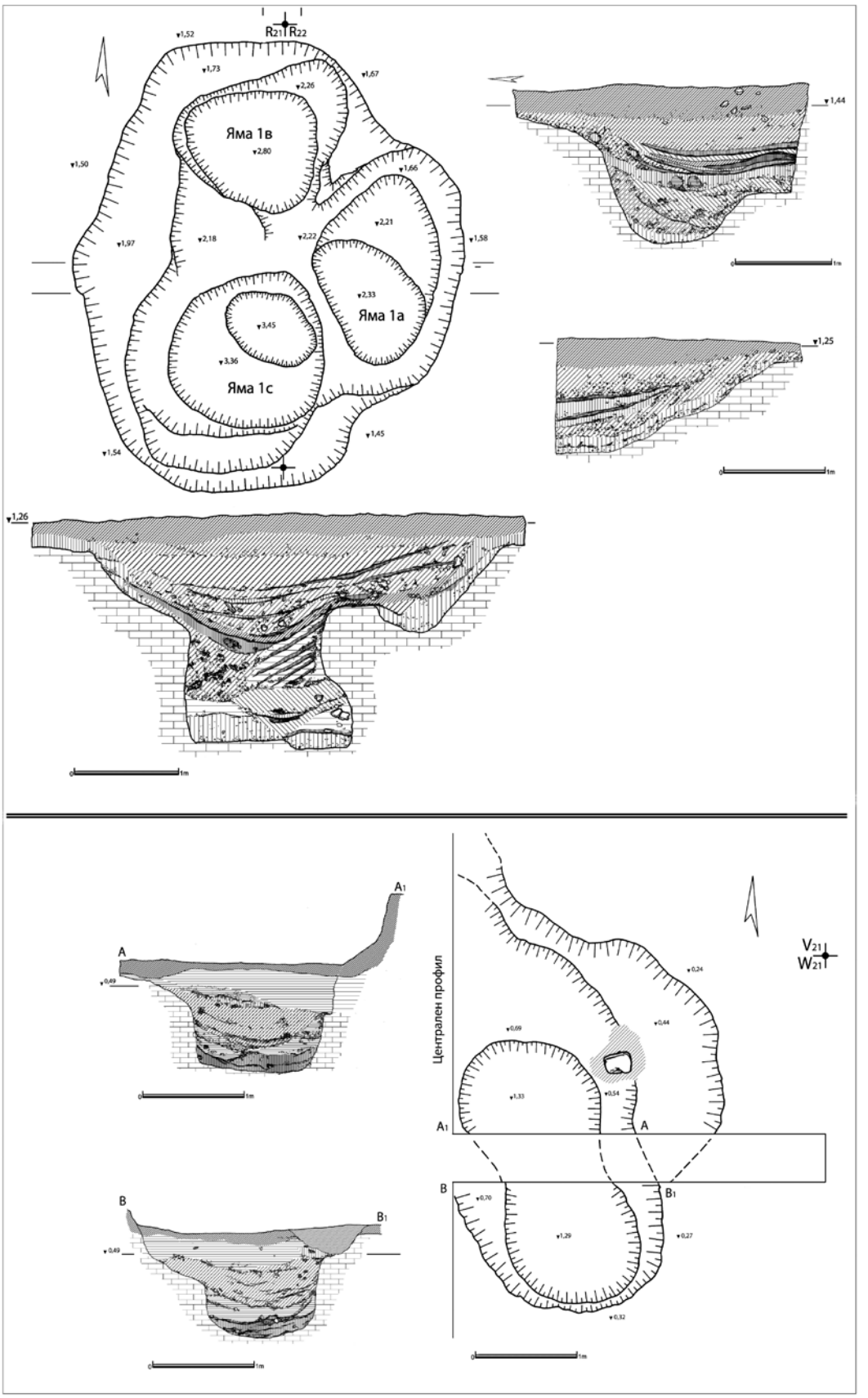

Обр. 2. Ябълково. Яма 1 в кв. R_{21-22} – план и профили;
яма 1 в кв. W_{21} – план и профили

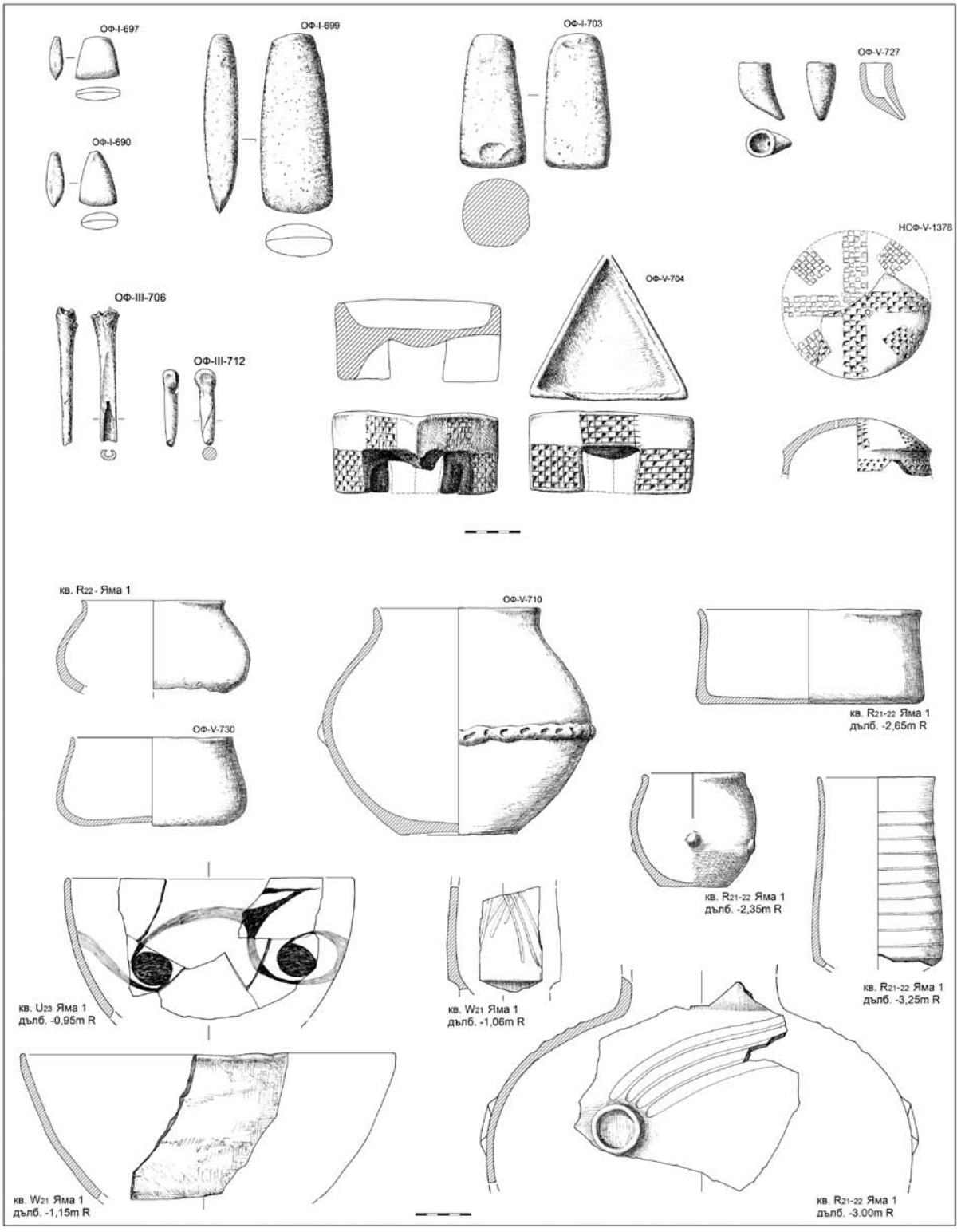

Обр. 3. Ябълково. Находки от камък, кост и глина. Керамика от вкопаните структури

бежова ангобирана и полирана повърхност, която е украсявана само с канелюри и пластични ленти. Рисуваната с бяло керамика е малобройна. За отбелязване са мотиви, които не са характерини за стила Караново I, но имат добри паралели в Ашъпънар.[1] Заслужава да се спомене и многообразието на техническото изпълнение на канелюрите, при това попадащи в едни и същи комплекси с рисуваната с бяло керамика. Всичко това обогатява знанията ни за керамичния репертоар на ранния неолит в Тракия, като оформя убеждението, че по на юг се оформя район с доминиращ керамичен стил, различаващ се от този в селищата в полите на Средна гора. Без аналог е намереният в една от ямите миниатюрен керамичен ритон.

Находки. През 2008 г. колекцията от каменни артефакти рязко нарасна. Добре представени са както полираните каменни сечива, така и неполираните – хромелни и точилни камъни и чукалки. Значителен е броят на полуфабрикатите и отломъците, а техните концентрации маркират зоните на производство. Интерес представлява фактът, че артефактите, свързани с различните етапи от производството, са концентрирани на нивото на наземните структури, докато във вкопаванията се намират най-вече готовите продукти. Предметите от кост са малобройни в сравнение с тези от останалите сектори на обекта: гладилки, длета и др. Глинените находки са представени преди всичко от цели и фрагментирани триъгълни „масички“ с богата украса (Обр. 3).

Кремъчни артефакти. Обработени са общо 1016 бр. кремъчни артефакта. В колекцията доминират представителите на дебитажа, най-вече отломъците. Значително е присъствието на ядрата, натурални късове с опити за експлоатация и дребните неопределяеми фрагменти. В групата на ядрата, освен различните варианти на едноплощадково ядруване, се откриват артефакти, при които са нанасяни удари от околните ръбове към центъра. Сред типологическите оръдия преобладават ретушираните пластини и отломъци. На трето място се нареждат стъргалките и стъргалата, следвани от оръдията с напречно затъпяване. Нов елемент сред стъргалките е появата на масивни кръгли и полукръгли стъргалки върху отломъци. Единични са представителите на зъбчатите, оръдията с ретуширани вдлъбнатини, полуфабрикатите за върхове, натуралните отломъци с ретуш, пробоите, сегментите, трапеците, комбинираните и оръдията с надлъжно затъпяване.

Костни останки. Обработената извадка (509 бр.) се състои от силно натрошени кости. Определени до род/вид са 405 костни фрагмента. Както във всички досегашни извадки от Ябълково, домашните животни рязко преобладават (над 96 %), докато дивите са представени с единични кости – малко над 3%. Останките от говеда са не повече от 20 %, срещу над 70 % овце и кози, за отбелязване е също така не малкият брой кози спрямо овцете – 1:2,3. Останките от домашна свиня заемат 7 – 8 %. Кучето е застъпено с най-малко кости – около 0,5 %. Височината на отделни овце е около 57 см (дребен ръст, типичен за примигенната овца), докато останките от говеда говорят за примигенни по ръст животни (n=2). Сред костите от диви животни преобладават тези на дива свиня (11 кости), освен тях са представени сърна (2 кости) и елен (1 кост).

Растителни останки. Общото количество събрани проби е 141. В по-голямата си част те произхождат от вкопани структури. Открити са няколко вида културни растения, между които най-често просо, среща се и еднозърнеста и двузърнеста пшеница. Често в изследваните ями се откри само плява от житни растения, което е в резултат на опалване или неумишлено изгаряне. От бобовите растения са констатирани леща, грах и уров. Прави впечатление, че уровът е почесто срещаната бобова култура, в сравнение с граха и лещата. Откритите семена от леща почти във всички изследвани проби са еднотипни. Средният диаметър е 3 мм, което ги причислява към вида *Lens culinaris var. Microsperma*. Този вид произлиза от Предна Азия и се появява значително по-рано, отколкото културната леща, която произхожда от районите на Средиземноморието.

[1] К. Лещаков изказва благодарност на М. Йоздоган за възможността да работи с керамиката от последния сезон на турско-германските разкопки на раннонеолитнтото селище Ашъ пънар до Кърклареli, Източна Тракия.

Литература:

Лещаков 2006: К. Лещаков. Археологически разкопки на праисторическо селище до с. Ябълково, Димитровградско. Ранен неолит. – В: В. Николов и др. (ред.). Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътна линия Пловдив-Свиленград през 2004 г. Велико Търново, 2006, 166 – 204.

Лещаков и др. 2006: К. Лещаков, Н. Тодорова, В. Петрова. Основни данни за раннонеолитната керамика от разкопките на Ябълково. – Известия на Регионалния Исторически музей Хасково, 3, 2006, 9 – 29.

Leshtakov et al. 2007: K. Leshtakov, N. Todorova, V. Petrova et al. Preliminary Report on the Salvage Archaeological Excavations at the Early Neolithic Site Yabalkovo in the Maritsa valley, 2000 – 2005 Field Seasons. – Anatolica, 33 , 2007, 185 – 234.

№12. АРХЕОБОТАНИЧЕН АНАЛИЗ НА РАСТИТЕЛНИ ОСТАНКИ ОТ РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ЯБЪЛКОВО – СЕЗОН 2008

Цветана Попова

Археоботаничните проучвания на археологическия обект Ябълково се проведоха през сезон 2008 в рамките на системните археологически разкопки под ръководството на доц. К. Лещаков. Авторът изказва благодарност на ръководителя на екипа и студентите за съдействието при взимането на пробите.

Материал и методи

Археоботаничният материал включва 111 проби, които са събрани от различни ями и вкопавания от следните квадрати: Q_{22}, Q_{23}, $Q_{25/26}$, R_{22}, $R_{21/22}$, S_{22}, S_{21-22}, T_{21}, T_{24}, V_{23}, W_{22}. Пробите са извлечени от различни дълбочини, като почти навсякъде седиментите са взимани през 10 – 20 см, там, където е било възможно. Чрез този метод се цели да се получи максимална информация от пълнежа на ямата.

Резултати

След анализа са установени 29 растителни вида, които се разпределят както следва: житни – 8; бобови – 5; плодни – 1; плевелни видове – 11; дървесни – 4 вида. Растителните останки са открити в главно във вкопавания или ями. Видовият състав е показан на табл. I.

Количеството на растителните останки в ямите е различно. Варира и видовият състав. Най-богати и с разнообразен материал са ямите от кв. X_{21}-X_{22}. В тях откритите семена и зърна са съответно 64 и 65. С по-малко количествено участие е представена ямата от кв. Q_{24}, с 45 зърна, докато ямите от кв. W_{21} и кв. Q_{22} са изключително бедни. Количественото разпределение на растителните останки от ямите е представено в таблици и графики.

Сумарно изследвани пробите представят следната картина:

– *Житни*. На първо място количествено доминира ечемикът *Hordeum vulgare var. vulgare*, като преобладава голозърнестият. С по-малък процент е представена еднозърнестата пшеница *Triticum monoccocum* L. В пробите се среща също така и меко/твърда пшеница *Triticum aestivo/compactum* Host., но нейното участие е значително по-малко. Видовият състав на житните култури също е разнообразен – констатирани са почти всички характерни за периода културни растения – еднозърнеста, двузърнеста пшеница и двата вида ечемик. Освен това в много от контекстите бе намерено и просо *Panicum miliaceum* L.

– *Бобови.* Интерес представлява голямото участие на бобовите култури, открити в различните контексти. Процентно те се доближават почти наравно със житните култури. В ямата от кв. T_{21} те доминират спрямо другите изследвани контексти. Освен това бобовите култури са представени с изключително разнообразие – среща се леща *Lens culinaris* Medik., уров *Vicia ervila*, грах *Pisum sativum* и някои от видовете *Vicia* sp. По-голямата част от този род – *Vicia* са диворастящи, но се установиха и две семена, които с известни резерви могат да се отнесат към фий.

– *Плодни*. Като елемент на събирателство е констатиран един фрагмент от костилка, която по всяка вероятност принадлежи на слива.

– *Плевелни видове.* Във всички изследвани контексти бяха открити задоволително количество плевели – 46. Плевелите са добри индикатори за екологичните условия, както и за установяване вида на посевите. В изследваните проби бяха установени следните плевели: *Polygonum aviculare*; *Polygonum* sp; *Chenopodium album*; *Chenopodium murale*; *Rumex acetossella; Rumex crispis*; *Rumex sanguineus; Stahys annua*; *Brassica rapa*; *Carex* sp. Констатираните плевели – ***Chenopodium album, Polygonum lapatifolium, Rumex acetosella*** (открити в ямите) са характерни за пролетните посеви. При тях обикновено се сее ечемик и просо, овес, а от бобовите – леща и грах.

Имайки предвид големият процент бобови, доминиращото участие на ечемика и наличието на просо, открити в контекстите и намерените плевели, с известна предпазливост може да се предположи наличието на пролетни посеви.

– *Дървесни видове*. Резултатите от овъглена дървесина дават присъствието на 4 вида: дъб, клен, ясен и черен бор. Но като цяло общото количество на откритите фрагменти е съвсем незадоволително – 21.

По отношение на дървесните видове доминиращ е черният бор. Той се среща в смесени широколистни гори, главно с дъб. Расте на силикатни и варовити терени, по югоизточни и южни изложения.

Кленът също предпочита песъкливо-глинести почви, и добре се развива на влажни и припечни почви. Влиза в състава на бука и дъба. Ясена е типичен представител на крайречните гори. Част от тези видове са типични индикатори за просветлени гори. Но изключително малкото количество не ни дава възможност, за да се представи по-пълна картина на околната растителност.

Тафономичен анализ

Съвременните археологични проучвания свързват термина „тафономия“, за да обяснявт процесите на консервация (фосилизация) на биологичните останки. Депозитите обикновено са свързани с човешката дейност – като напр. складиране на зърно в ями, зърнохранилища и те са резултат от индиректни процеси, те на са умишлени. Депозитите, които в по-голямата си част съдържат биологични останки, се изследват археоботанично. Тези останки са с различни категории и те зависят от това как са попаднали в мястото. Процесите, свързани с горенето, са от основно значение и от тях зависи степента на съхранение на останките. В тази връзка в повечето археологически изследвани контексти – главно ями, намерените зърна са с лоша консервация – те са деформирани, фрактурирани, изпочупени, някои дори неопределяеми. Семената на намерените плевели са попаднали при жътвата и съответно са били пренесени заедно с житото. Тези материали дават точна информация, защото растителният материал е изгорял в същото място (локалитет), където е намерен. В този случай връзката между контекста и растителните останки е много тясна.

Табл. I. Количествено разпределение на растителните останки от Ябълково

Вид	Брой
Triticum monococcum	59
Triticum dicoccum	21
Triticum aestivo/durum	29
Hordeum vulgare v.v.	79
Hordeum vulgare v.n.	32
Lens culinaris	80
Vicia ervilia	17
Vicia sp.	25
Pisum sativum	4
Плевели	46

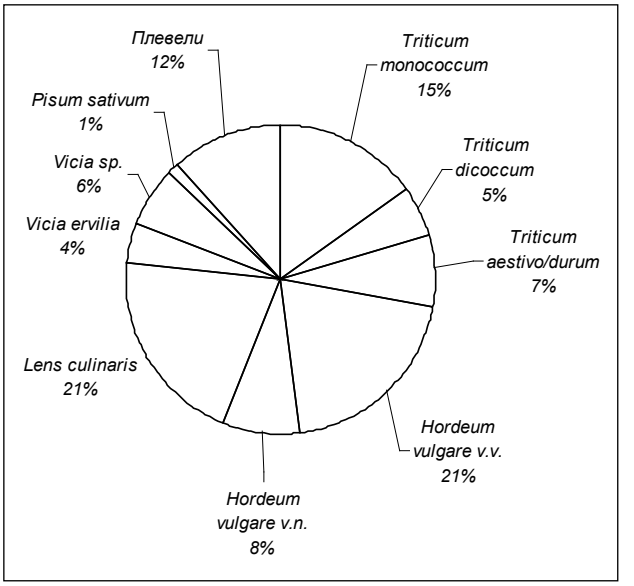

№13. АМ ТРАКИЯ, ЛОТ 3, ОБЕКТ №21 (КМ 275+250 – 276+100), С. ХАДЖИДИМИТРОВО, ЯМБОЛСКО

Виктория Петрова

Обект 21, лот 3 на АМ Тракия се намира на около 1 км северозападно от с. Хаджидимитрово и на 13 км североизточно от гр. Ямбол. Спасителните сондажни археологически разкопки се проведоха през периода 30.03.2008 – 5.05.2008 г. Научен ръководител е н.с. II ст. д-р Виктория Петрова (НАИМ – БАН). Научен консултант е проф. Васил Николов (НАИМ – БАН). В екипа участват: Николай Христов (ИМ Провадия), Маргарита Люнчева (НАИМ – БАН), Вивиан Митева (докторант, НБУ), Вечеслав Николов (студент, НБУ), Анна Ходкевич (студент, НБУ) и Стоян Стоянов (ИМ Провадия).

Обектът има обща дължина 850 м и ширина от 37 до 44 м. Трасето на магистралата в този участък е ориентирано в посока СИ – ЮЗ. Направени са общо 71 сондажа, 68 от които са разположени между км 275+250 – 275 – 700. Размерите на повечето от тях са 1 х 2 м, като дългата им страна е ориентирана в посока И – З. На отделни места са положени сондажи с размери 1 х 5 м, чиято дълга страна е ориентирана в посока север – юг (Обр. 1).

Културен пласт е регистриран в 14 сондажа, разпръснати на почти цялата проучвана площ на трасето (Обр. 1). В общата стратиграфия на обекта са разграничени два културни пласта, покрити от сиво-кафяв пласт, със средна плътност, почти без материали. Дебелината му е 0,30 м (Обр. 2).

Жълтеникавата, стерилна основа е установена на максимална дълбочина от 0,60 м от повърхността. В нея са вкопани ями, които се отнасят към долния, по-ранен културен пласт. До момента са регистрирани общо 19 ями, чиито диаметри варират от 1 до 2 м. Тяхна обща характеристика е запълнителят от рохкава сивокафява пръст, съдържаща много въгленчета, горели мазилки, керамика и животински кости. В ямите са разкрити голямо количество късноеолитни керамични фрагменти, много животински кости, кремъчни артефакти и отделни находки (Обр. 3). В тях често са намирани и струпани на едно място или нахвърляни безразборно мазилки, фрагменти от замазка на пещ и зърнохранилища.

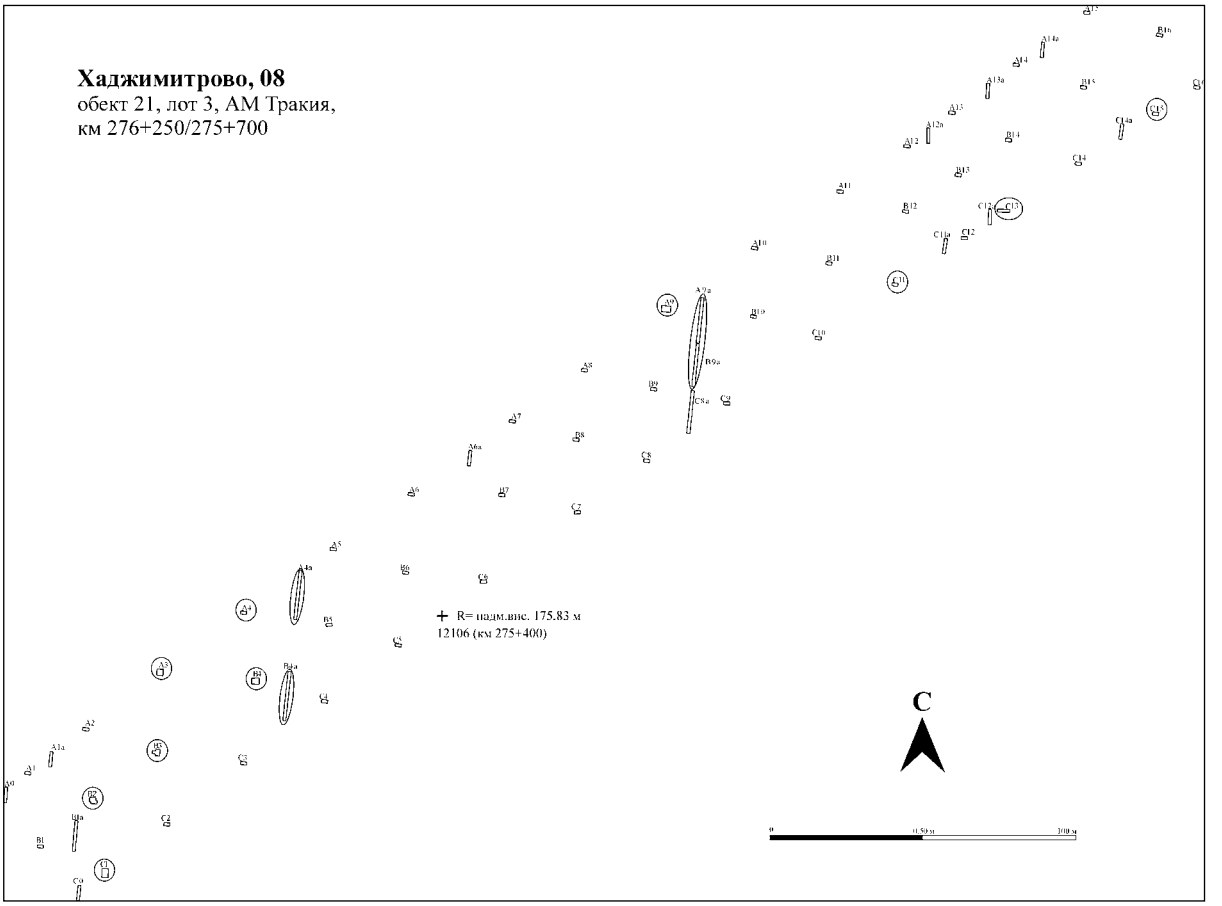

Обр. 1. Хаджидимитрово, Ямболско. План на сондажите

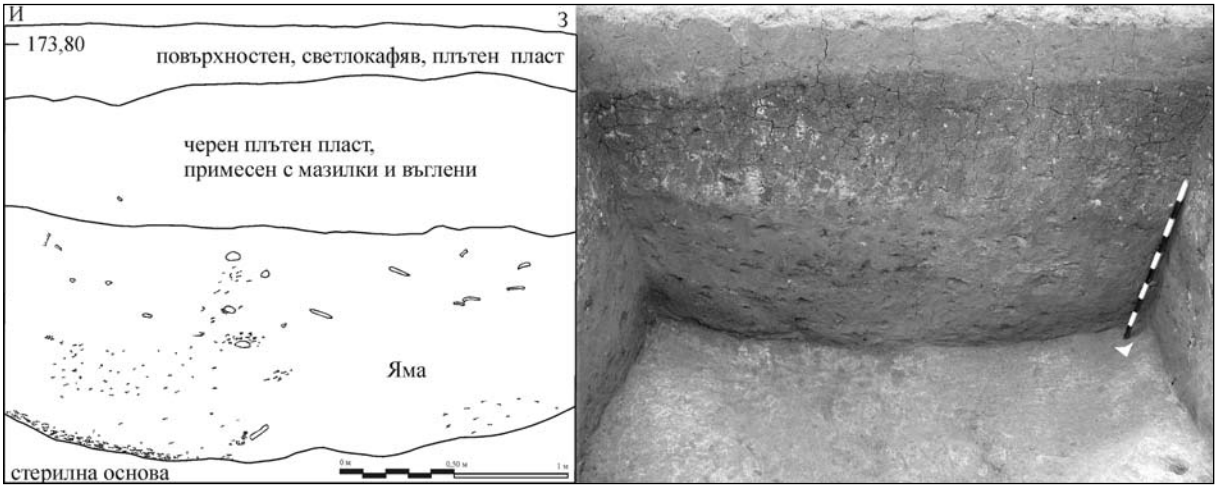

Обр. 2. Хаджидимитрово, Ямболско. Сондаж B4, яма 11. Южен стратиграфски профил. Късен неолит

Основните форми на съдовете в комплексите на ямите представят обърнатоконични паници, паници с прегънат устиен ръб, биконични купи, кани и гърневидни съдове. Повърхностите им са кафяви или сиво-черни и излъскани. Украсата е предимно канелюрна и е разположена върху вътрешните повърхности на съдовете, както и върху приустийните им части или преломите.

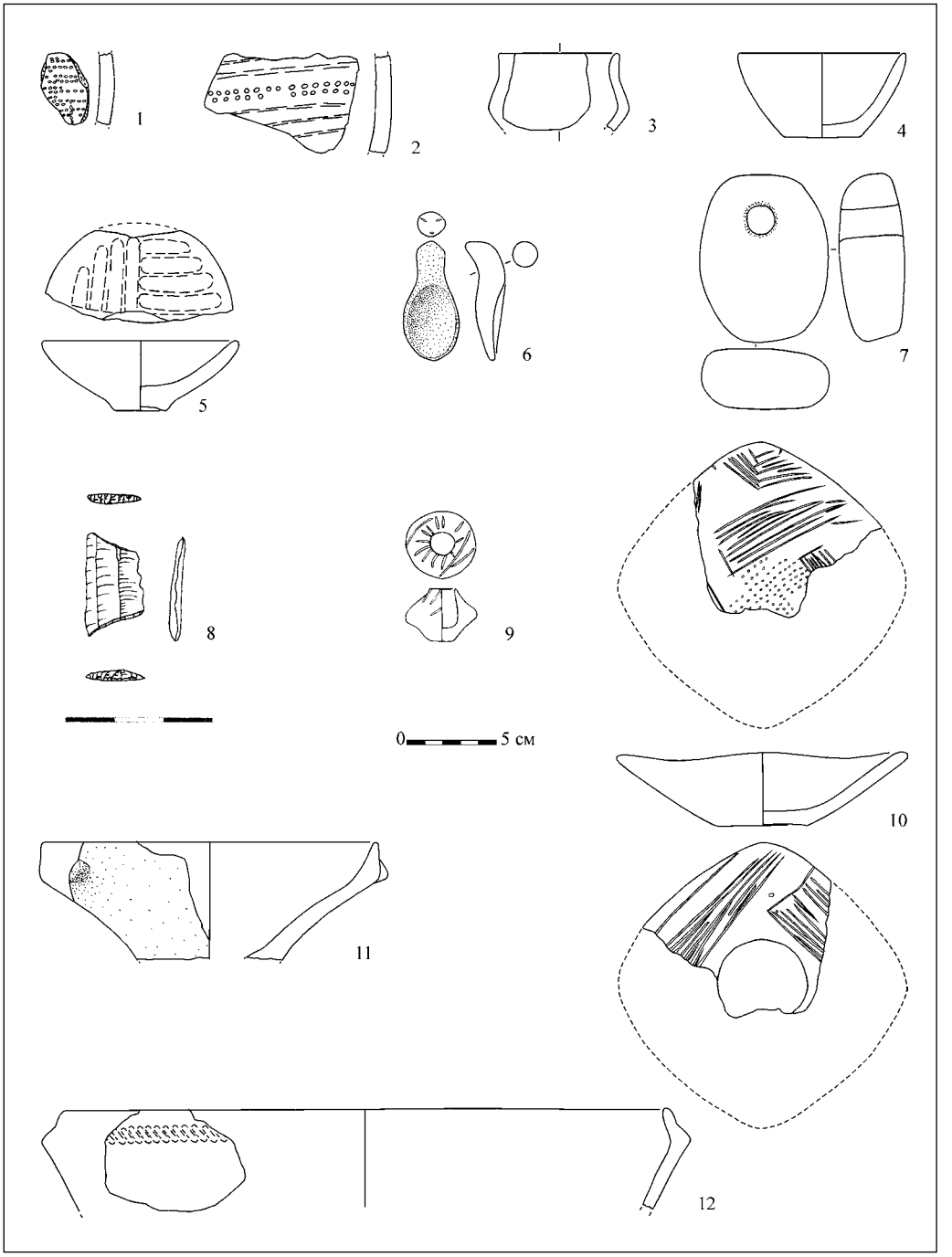

Обр. 3. Хаджидимитрово, Ямболско. Сондаж С1, яма 6 (1-2, 5); сондаж А9, яма 10 (3 – 4, 6 – 7); сондаж В4, яма 11 (8 – рис. С. Танева, 11); горен културен пласт (9 – 10, 12). Късен неолит

Канелюрната украса често е комбинирана с набодена украса (Обр. 3). По-рядко се среща врязана и инкрустирана с бяло вещество украса. Според посочените характеристики комплексите на ямите би следвало да се отнесат към къснонеолитната култура Караново IV.

Горните части на ямите са разрушени от по-късния културен пласт, който се характеризира с почти черен цвят и примеси от разпрашени и по-едри мазилки и въглени с дебелина до 0,50 м. Проследява се основно в участъците, в които са регистрирани и ями. Максималната му дебелина достига до 0,50 м и в него не са установени структури или съоръжения. За керамичния комплекс от този пласт е характерно, че всички фрагменти и находки намерени в него, имат разрушена

или „измита“ повърхност. Формите представят паници с прегънат устиен ръб, паница със слабо лилиевидна форма, биконични купи, гърневидни съдове (Обр. 3 *9 – 10, 12*). Украсата е предимно канелюрна и врязана. Канелюрната е разположена върху приустийните част на съдовете, а врязаната понякога е комбинирана с набодена украса. Според представените характеристики пластът се отнася към култура Караново IV.

Предварителният анализ на кремъчните артефакти е направен от ст.н.с. Николай Сираков (НАИМ – БАН) и Станимира Танева (НАИМ – БАН), за което им благодаря. Ансамбълът включва общо 501 артефакта, произхождащи от ямите и по-горния културен пласт. При встъпителната обработка се установи присъствието на едноплощадкови ядра за пластинки, продукти на дебитажа (отломъци и пластинки), ретуширани форми, сред които няколко къси стъргалки, трапеци. Предстои по-детайлната обработка на ансамбъла.

№14. ПРАИСТОРИЧЕСКИ СОЛОДОБИВЕН ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА: РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2008 Г.

Васил Николов, Виктория Петрова, Крум Бъчваров, Николай Христов, Петър Лещаков, Елка Анастасова, Десислава Такорова, Камен Бояджиев, Стоян Трифонов, Маргарита Люнчева

Продължи проучването на започнатите през предходния сезон структури в Югоизточния сектор. Площта е разширена в северна и западна посока.

ПЛАСТ I – *култура Караново III-IV, късен неолит*

Сондаж Център. Има площ 25 кв. м. Установени са три стратиграфски нива.

Първото (най-долно) ниво лежи върху стерилната основа. Представлява тъмнокафяв пласт с дебелина между 5 и 35 см, наситен с дребни деструкции и малко керамични фрагменти. В него са проучени 3 ями, вкопани в стерилната основа.

Второто ниво лежи частично върху първото ниво, частично върху стерилната основа. Дебелината му е между 20 и 60 см. Към него са отнесени 5 ями в стерилната основа и две пещи, едната от които принадлежи на постройка 8. Северно от пещта е регистриран жълтеникаво-зелен плътен пласт, вероятно отбелязващ пода на постройката. Южно от пещта е намерен фрагментиран сърп от еленов рог с дължината около 46 см. На около 2,40 м южно от първата пещ е открита втора основа на пещ, с две преправки. По-ранната пещ има приблизително правоъгълна форма. Подложката ѝ е направена от керамични фрагменти, сред които и такива от съдове за разсол. По-късната пещ е с по-големи размери. Тя не е добре запазена. Няма достатъчно данни, които биха могли да свържат тази втора пещ с постройка 8 или с наличието на друга постройка.

Третото ниво представлява т. нар. яма 4. Установено е, че това е насипен пласт, запълващ по-ниско пространство в пласта под постройка 5 и северно от нея. В границите на сондажа дебелината му е между 20 см (на север) и 75 см (на юг). Целият пласт е с висока концентрация на керамични фрагменти (вкл. от съдове за производство на сол) и животински кости, фрагменти изпечени деструкции.

Постройка 4. Продължи проучването на постройка 4. Разкрита е част от изпечена глинена стена с дължина 1,60 м, ширина 15 см и запазена височина до 34 см, ориентирана северозапад-югоизток. Линията на стената, проследена на югоизток, хипотетично се свързва с продължението на югоизточната стена на постройка 4, проучена през 2006 г. Стената вероятно се явява вътрешна за постройката. Изградена е от колово-плетена конструкция. На пода на постройката е открита цяла гърневидна купа, както и част от съд за варене на разсол с цял профил. На юг-югозапад от стената са проучени деструкции от съоръжение, сред които и много фрагменти от съдове за из-

Обр. 1. Провадия-Солницата. Среднохалколитна отбранителна система. Сн. В. Николов

Обр. 2. Провадия-Солницата. Североизточният Г-образен бастион от втория етап на среднохалколитната отбранителна система. Сн. В. Николов

варяване на разсол. До деструкциите се проследява дълга слабо дъговидна керемиденочервена ивица с дебелина 8 – 10 см, вероятно граница на съоръжението (основа на купол?). След разчистването на деструкциите е достигнато до частично запазената подова замазка на съоръжението, изпечена неравномерно. На подовото ниво лежи силно изпечен правоъгълен каменен „подиум" от червен пясъчник с размери 48 х 23,5 х 13 см.

ПЛАСТ III – *култура Хаманджия IV, среден халколит*

Постройка 2

Лежи върху деструкциите на късноеолитната постройка 4, а горната ѝ част е разрушена от каменните блокове, свързани с тракийската могила. Разкритата ѝ югоизточна част има обща площ около 18 кв. м. Изгоряла е при силен пожар, като установената максимална дебелина на деструкциите ѝ е 30 см. Постройката вероятно има четиристранна форма. Разкритите две външни стени са изградени от колово-плетена конструкция. Запазената дължина на югоизточната стена, ориентирана в посока ЮЗ – СИ, е 9 м. Ширината на основата ѝ е 16 см, нагоре се стеснява слабо. Изградена е от 38 вертикални дървени стълба с диаметър 8 – 10 см и разцепени дървета с ширина до 17 см. Напречно са преплетени успоредни пръчки с диаметър около 1,5 см. Югозападният ъгъл на постройката е заоблен и почти прав. Проучената дължина на югозападната стена е 1,05 м. Подът е представен от трамбована глина с дебелина 4 – 5 см и слаба денивелация от североизток към югозапад. До югоизточната стена е разкрита част от подиум, чиято южна страна е обмазана към вътрешното лице на стената. До него са установени долен хромелен камък, керамични съдове, голям богато орнаментиран хранилищен съд с капак. Керамичният материал от постройка 2 я датира към култура Хаманджия IV.

Постройка 6

Попада в крайната западна част на сектора. Деструкциите ѝ имат максимална дебелина 40 см, сив цвят и лежат върху останките от постройка 2. Подът се състои от два пласта. Върху него е разкрит горен хромелен камък, фрагменти от дебелостенно зърнохранилище и керамична тежест за стан. Керамичният материал отнася постройката към култура Хаманджия IV.

Постройка 1

След разкриването на основите на двете външни каменни стени, свързвани до момента с постройка 1, е установено, че те всъщност не ѝ принадлежат, а лежат върху пода ѝ и следователно са по-късни. На този етап от проучванията не е ясна техниката на изграждане на постройка 1, нито нейната ориентация. Вероятно е била двуетажна и поне двуделна. Според последните данни е установена на обща площ от около 180 кв. м. Проучванията на южната част на постройка 1 показват, че тя вероятно е служела за стопански цели, тъй като там е разкрит пласт от изгоряло зърно с дебелина поне 2 – 3 см, керамични съдове и лежащ върху работната си повърхност долен хромелен камък и две керамични „питки". Проучените горели деструкции с останки от овъглени разцепени дървета имат деб. над 15 см. Сред тях бяха намерени силно изпечени и много фрагментирани керамични съдове, вероятно паднали от втория етаж на постройката.

Постройка под северния бастион

Пластът от горели деструкции е с дебелина 25 – 30 см. В него се откриват големи късове от горяла стена. Повечето имат запазени две лица. В югозападния ъгъл на проучваната площ от постройката е разположен глинобитен подиум с правоъгълна форма, който продължава под южната стена на северния бастион. Висок е 35 – 40 см над достигнатото около него ниво и има наклон в посока изток-запад. Върху него, в североизточната му част лежи керамичен капак, затрупан с горели деструкции и няколко дребни ломени камъка. Източно от подиума върху плътен глинен под лежи керамичен хранилищен съд. Непосредствено на запад от подиума са открити във фрагментирано състояние 8 керамични „лъжици" с дълги пръчковидни дръжки. В проучената част от постройката се намира и изградено на място зърнохранилище с приблизителен диаметър 53 см.

УКРЕПИТЕЛНА СИСТЕМА – *култура Хаманджия IV, среден халколит.* В резултат на установеното земетресение, станало около 4550 г. пр. Хр., укрепителната система на тел Провадия-Солницата е силно повредена. Това със сигурност се отнася за двата каменни бастиона, които

Обр. 3. Провадия-Солницата. Профил на производствена яма от средно/къснохалколитния производствен комплекс. Сн. В. Николов

са почти напълно срутени. Непосредствено зад срутените бастиони са изградени две Г-образни каменни стени от по-дребни камъни. Новоизграденото зад съборения югозападен бастион Г-образно каменно съоръжение е разположено така, че късата му стена с дължина около 4 м е изградена като продължение на североизточната страна на основата на бастиона пред него. Дългата стена на новото съоръжение с дължина около 9 м е приблизително успоредна на основата на северозападната страна на бастиона. Ширината на стените на това каменно съоръжение е около 1,20 м. Новоизграденото зад разрушения североизточен бастион Г-образно каменно съоръжение е поставено така, че късата му стена с дължина около 4 м е изградена върху централната улица и я стеснява от 2,40 м на около 1,30 м. Двете къси стени на двете симетрично лежащи съоръжения са успоредни и оформят порта с ширина около 1,30 м. Дългата стена на североизточното Г-образно съоръжение има дължина около 15 м. Ширината на стените на второто каменно съоръжение е пак около 1,20 м, а запазената им при разкопките височина достига повече от 1 м. Общата дължина на двете каменни структури заедно с улицата между тях е около 25 м. Заедно с палисадата на югоизток дължината на разкритата част от укреплението е около 40 м. Двата нови „бастиона“ вероятно също не са имали дълъг период на използване. Съборени са явно при следващо силно земетресение, вероятно в края на среднохалколитния период Хаманджия IV – около 4500 г. пр. Хр.

ПЛАСТ IV – *култура Варна, късен халколит.* Единствените следи от култура Варна в югоизточната част на могилата са установени в яма 8. Тя е вкопана в зидовете на южния бастион и улицата между двата бастиона и съответно е по-късна от тях.

ПЛАСТ V. Пласт V е най-горният регистриран в проучваната площ пласт. Представлява насип, свързан с изграждането на античната надгробна могила, разрушила част от праисторическите пластове в селищната могила. Проучени са части от „кожуха“ на надгробната могила, каменната стена която я огражда, както и насипа, който я покрива.

ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР – *култура Хаманджия IV, среден халколит – начало на култура Варна, късен халколит.* Животът върху селищната могила продължава през средния халколит, т.е. през времето между 4600 и 4500 г. пр. Хр. Именно през средния халколит край селището възниква голям производствен център за добив на твърда сол, който работи вероятно и през късния халколит. През средния халколит, ако не и по-рано, куполните пещи са заменени от големи открити съоръжения – широки до няколко метра ями, в които са нареждани плътно един до друг нов вид керамични съдове – много дълбоки и дебелостенни паници с много по-голям обем от късноеолитните. Изваряването на разсола става с открит огън, разпален на дъното на ямата в пространствата между допиращите се с устията си паници. Сега ямите са плътно запълнени от предимно големи фрагменти на много дълбоки и широки дебелостенни керамични паници и голямо количество дървесна пепел.

Халколитният производствен център е фиксиран в края на археологическия сезон на 2008 г. Засега изглежда, че площта му е поне 5 дка, но в действителност може би ще се окаже по-голяма. Намира се непосредствено на север-североизток от селищната могила.

№15. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ БУДЖАКА, СОЗОПОЛ

Петър Лещаков

През 2008 г. проучването бе съсредоточено в четири имота, където вече бе започнало или предстоеше застрояване на строителство – УПИ 8035, 8040, 8041 и 8532.

То се проведе на два етапа – пролетен (11.04. – 10.05.2008 г.) и есенен (22.09. – 01.11.2008 г.). Ръководител на разкопките е П. Лещаков (НАИМ – БАН). В екипа участваха: Г. Самичкова, М. Люнчева (НАИМ – БАН), И. Петракиев (РИМ В. Търново) и н. с. д-р П. Пенкова.

Обект УПИ 8035 е разположен северно от стария асфалтов път за Созопол, а на изток граничи с проучения през 2008 г. имот 8038 (Лещаков, Класнаков 2008, 54 – 57). Поради отнемане на голяма част от пясъчния пласт в него, в южната му половина бе заложен сондаж с площ 42 кв. м. В него бе регистрирана вкопана структура, състояща се от три свързани една с друга ями (Обр. 1). Централната има неправилна елипсовидна форма и размери 5,40 м (С – Ю) на 4,60 м (И – З). Дълбока е 0,80 м. Другите две са разположени североизточно и източно от нея и са по-плитки (0,45

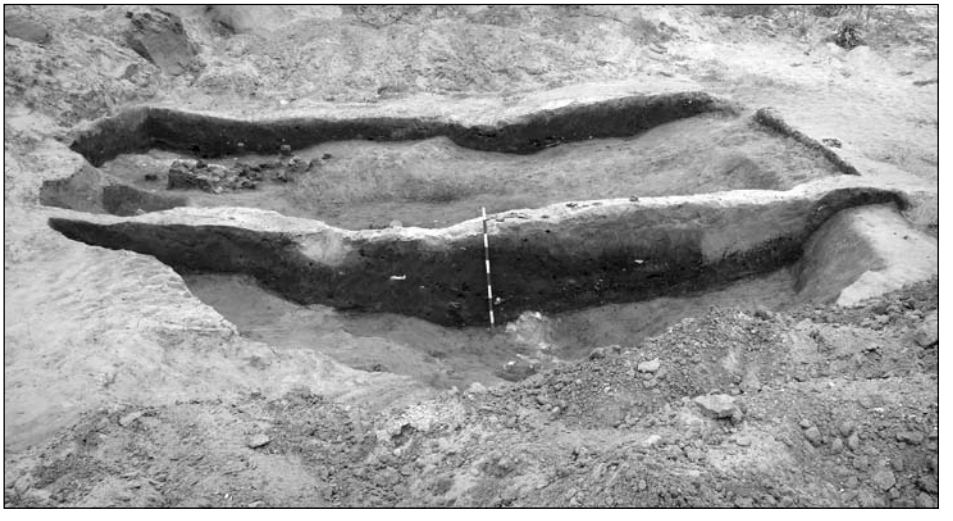

Обр. 1. Късноеолитно селище Буджака. Обект УПИ 8035. Вкопана структура

– 0,55 м). Част от тях попада извън разкопаната площ. В горната си част запълнителят на цялата структура е еднакъв – хомогенен сив глинест пласт, което е доказателство за едновременното съществуване на всички ями. В източната половина на централната яма на дълбочина 0,50 м бе разчистено компактно петно от замазки от огнище/пещ. Лицата им лежат в най-различни посоки, което свидетелства, че са преотложени. В североизточната яма бе разкрито друго струпване от добре изпечени едри парчета стенна мазилка, които също са депонирани допълнително в структурата.

В запълнителя на съоръжението беше разкрита много висока концентрация на керамични фрагменти, животински кости и по-малък брой оръдия. Керамиката има сравнително самостоен облик и е богато декорирана с канелюрна, набодена, рисувана и релефна украса или различни комбинации между тях. Хронологически може да бъде отнесена към финала на късния неолит. Направените наблюдения засега не подкрепят хипотезата за жилищния характер на вкопаната структура. Друга възможна интерпретация, за която до този момент също липсват твърди доказателства, е свързването на съоръжението с извършване на обредни дейности от неолитните обитатели.

Обект УПИ 8040 е разположен на север от стария асфалтов път за Созопол. На запад граничи с проучения през 2007 г. имот 8165 (Лещаков и др. 2008, 49 – 51), а на север с проучения през същата година имот 8142/8143 (Лещаков, Недев 2008, 49 – 51). Надморската височина в тази част на праисторическото селище е 27 – 29 м. Проучен бе изкоп с неправилна правоъгълна форма и размери 24 м (И – З) на 13 м (С – Ю). Общата разкопана площ е ок. 315 кв. м. След отнемането на пласт от съвременни строителни останки, орница и пласт от фин жълтеникав пясък с дебелина 0,70 – 1,10 м бяха регистрирани 9 траншеи от античната епоха. Те са ориентирани И – З, с отклонение до 10° в посока СЗ – ЮИ. Разположени са успоредно една на друга и на дължина се проследяват по целия изкоп. Ширината им варира от 0,50 до 0,80 м. Вкопани са в праисторическия пласт и частично в стерилния терен. В източния профил на сондажа бяха регистрирани петна от глинеста пръст, преотложена след изкопаването и запълването на траншеите, което свидетелства, че дълбочината им е била по-голяма от 1 – 1,10 м. Запълнителят им представлява фин жълтеникав пясък, в който се откриват керамични фрагменти на колело. Тези структури са идентични с откритите през предишния сезон в съседни имоти и на този етап се интерпретират като следи от земеделски дейности извършвани през Античността.

В източната половина на проучвания участък бяха разчистени деструкции от опожарено къснонеолитно жилище (Обр. 2). Те очертават неправилно правоъгълно компактно петно с размери 10,50 м (И – З) на 5,20 м (С – Ю). Дебелината на този пласт достига до 0,25 м. Съставен е от дребни и по-едри добре изпечени парчета стенна мазилка, някои от които с едно лице или отпеча-

Обр. 2. Къснонеолитно селище Буджака. Обект УПИ 8040. Деструкции от опожарено надземно жилище

тъци от плет (дебелина на пръчките 1,5 – 2 см). В жилището бяха разкрити пещ, изградено на място зърнохранилище и хромел. Съоръженията са частично нарушени от античните вкопавания. Пещта има запазени размери 1 м (И – З) на 0,70 м (С – Ю). Формата ѝ е приблизително правоъгълна, а отворът и вероятно е бил от юг. Регистрирани са 11 преправки на подовото ѝ ниво. Върху пода на жилището бяха разкрити малък брой керамични фрагменти, отнасящи се към късния неолит. Западно от неолитната постройка бяха проучени три ями със стопански характер.

Обект УПИ 8041 се локализира непосредствено над морския бряг, южно от стария асфалтов път за Созопол. Теренът в този имот е силно променен поради извършващите се от няколко години строителни дейности. При направата на изкоп за подпорна стена в южната му част, бяха

нарушени няколко вкопани праисторически структури. Това провокира започването на аварийни проучвания. Южно от строителния изкоп бе заложен сондаж с размери 7,50 м (И – З) на 4 м (С – Ю). В него бе регистрирано вкопано съоръжение, определено като ров.

Обр. 3. Къснонеолитно селище Буджака. Обект УПИ 8041. Ров

Той има дъговидна форма (Обр. 3). В южната част на сондажа е с ориентация СЗ – ЮИ, а в северната С – Ю. Дължината му е ок. 5 м. Частично е запазен по дъното на строителния изкоп и северно от него, с което общата му проследена дължина достига 10 м. Има силно отворено V-образно сечение. Ширината му варира от 2 – 2,10 м в северната част до 2,20 – 2,30 м в югоизточната, а дълбочината от нивото на регистриране е 0,60 – 0,80 м. В запълнителя на рова ясно се разграничават два пласта. Горният представлява сиво-черна глинеста пръст с висока концентрация на дребни и по-едри парчета добре изпечена стенна мазилка и дребни въглени. Долният пласт е бежово-кафяв, глинест, с по-висока плътност. Количеството на археологически материали в него намалява.

В запълнителя на рова бе разкрита средновисока концентрация на керамични фрагменти. Регистрирани са части от паници, купи и кани с вертикални дръжки с израстъци. Засвидетелствани са барботина, набодена и канелюрна украса, а върху един фрагмент – щампована. Керамиката се отнася към късния неолит. Открити бяха и няколко цели или фрагментирани оръдия от камък, кремък и кост – хромелни камъни, точило, чукалки, кремъчни артефакти, костени шила и др. Сред археозоологическите материали, произхождащи от запълнителя на рова, доминират домашните животни – дребни преживни, говедо и свиня. Дивите животни са представени от кост на много едра риба и от два вида копитни бозайници: благороден елен и няколко кости на елен лопатар.[1]

Поради силно променения терен и липсата на проучвания в пространството около рова, интерпретацията на структурата е затруднена. Наличните данни на този етап позволяват да смятаме, че съоръжението е имало стопански функции или е било използвано за дрениране на терена около близкоразположена праисторическа постройка.

Обект УПИ 8532 се локализира непосредствено над морския бряг, южно от стария асфалтов път за Созопол. Разположен е върху склон с голяма денивелация към морето. Той има издължена правоъгълна форма с ориентация по дългата страна СИ – ЮЗ. Проучен бе сондажно, чрез осем изкопа, разположени по цялата му дължина (от запад на изток), с обща площ 150 кв. м. В сондажи 1 – 4, заложени в по-ниската западна част на имота, бяха разкрити останки от кариера. След отнемане на пясъчния пласт и пластове от натрошен варовик, на дълбочина 2,50 – 2,70 м от повърхността бе достигната материкова скала, в която се разкриха легла от изрязани каменни блокове. Кариерата вероятно продължава в западна посока. Общата ѝ дължина е приблизително 50 – 70 м. На експлоатация е бил подложен ръбът на високия скален венец, разположен непосредствено над морския бряг. Откритите материали, дават основание да приемем, че кариерата

[1] Определянето на животинските костни останки е извършено от ст. н. с. д-р Н. Спасов (НПМ – БАН) и д-р Н. Илиев.

е функционирала през периода IV – II в. пр. Хр. и е обслужвала близкоразположения античен некропол в м. Каваците/Солинария.

В сондажи 5 – 7 не бяха регистрирани културни останки. В сондаж 8, разположен в най-западната част на имота, под пясъчния пласт бе проучен тънък (0,10 – 0,15 м) сив глинест пласт, в който се открива силно обезличена неолитна керамика. Регистрирани бяха и две праисторически ями със стопански характер. Тази зона маркира част от югозападната периферия на късноеолитното селище.

Направените проучвания през 2008 г. изясниха южната и югозападна граница на праисторическия обект. Разкритите нови структури хвърлят допълнителна светлина върху планировката на селището и някои аспекти от живота на обитателите му.

Литература:

Лещаков, Класнаков 2008: П. Лещаков, М. Класнаков. Аварийни археологически разкопки на обект УПИ 8038 в м. Буджака, гр. Созопол, Бургаска област. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 54 – 57.

Лещаков, Недев 2008: П. Лещаков**,** Д. Недев. Спасителни археологически разкопки на обект УПИ 8142/8143 в м. Буджака, гр. Созопол. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 49 – 51.

Лещаков и др. 2008: П. Лещаков**,** М. Класнаков, Т. Стефанова. Спасителни археологически разкопки на обект УПИ 8165 в м. Буджака, гр. Созопол. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 51 – 54.

№16. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТ В М. АКЛАДИ ЧЕИРИ, СЕЛО ЧЕРНОМОРЕЦ

Петър Лещаков, Мирослав Класнаков, Димитър Недев

През пролетта на 2008 г. при случайно посещение на терена, на голяма площ в м. Аклади бе разкрита висока концентрация на праисторическа керамика. Заложените девет сондажа в тази зона показаха, че липсват каквито и да е останки от праисторически обект, а откритите материали са преотложени и докарани с пръстта от изкоп за основи на сграда, отдалечена на 900 м ЮЗ от тяхното местонамиране.

Обектът се локализира в м. Аклади чеири, на 2,35 км Ю – ЮИ (173°) от центъра на село Черноморец. Разположен е върху слабонаклонена на изток-югоизток морска тераса с надморска височина 2 – 4 м. Местността се характеризира с високо ниво на подпочвените води и на места има блатист характер. Площта на селището вероятно надхвърля 8 – 10 дка.

Разкопките се проведоха на два етапа: първият от 25.10. до 05.11.2008 г., през който чрез сондажи бе локализирано селището и втория от 03.12. до 22.12.2008 г., когато започна проучването на застрашената от унищожаване площ в двора на новостроящата се сграда.

Ръководители на проучването са П. Лещаков (НАИМ – БАН) и М. Класнаков (РБМ). В екипа участваха: Д. Недев (АМ Созопол), Г. Самичкова, н. с. д-р П. Пенкова (НАИМ – БАН), М. Люнчева (докторант, НАИМ – БАН).

През първия етап на проучването, северно от имота с новостроящата се сграда (УПИ 9023), бяха заложени 5 сондажа с обща площ 20 кв. м. В тях бе установено наличието на две нива от късния неолит.

През втория етап бе разкопана площ от 370 кв. м, разположена между сградата на комплекса Black Sea Star и първокласния път Бургас – Созопол. Зоната на проучване е нарушена по цяла-

та си дължина от канали за телефонни кабели, напоителни тръби и дренажи за строящата се сграда. Установено бе, че дебелината на културния пласт е от 0,70 до 1 м. В него бяха регистрирани структури от няколко праисторически епохи.

Най-късните материали, характеризиращи се с по-груба повърхност и примеси от едри варовикови камъчета, могат да се датират в РБЕ. Регистрирани бяха единични фрагменти от купи, украсени с вертикални релефни ленти и „рогчета“ върху устийния ръб. Към същата епоха се отнася и разкрития силно фрагментиран керамичен съд с хоризонтални дръжки и паница поставена върху устието му (Обр. 1). Стратиграфски пласт от бронзовата епоха засега не е разграничен.

Обр. 1. Праисторически обект в м. Аклади чеири, Черноморец. Керамични съдове от РБЕ in situ

В югозападната част на проучвания сектор, на дълбочина 0,40 м от повърхността бе разкрит гроб с трупополагане (Обр. 2). Гробната яма е слабо различима, с приблизително овална форма. Вкопана е в халколитния пласт. Ориентацията на скелета е ЮЗ – СИ, положен в поза хокер по гръб с крака наляво.

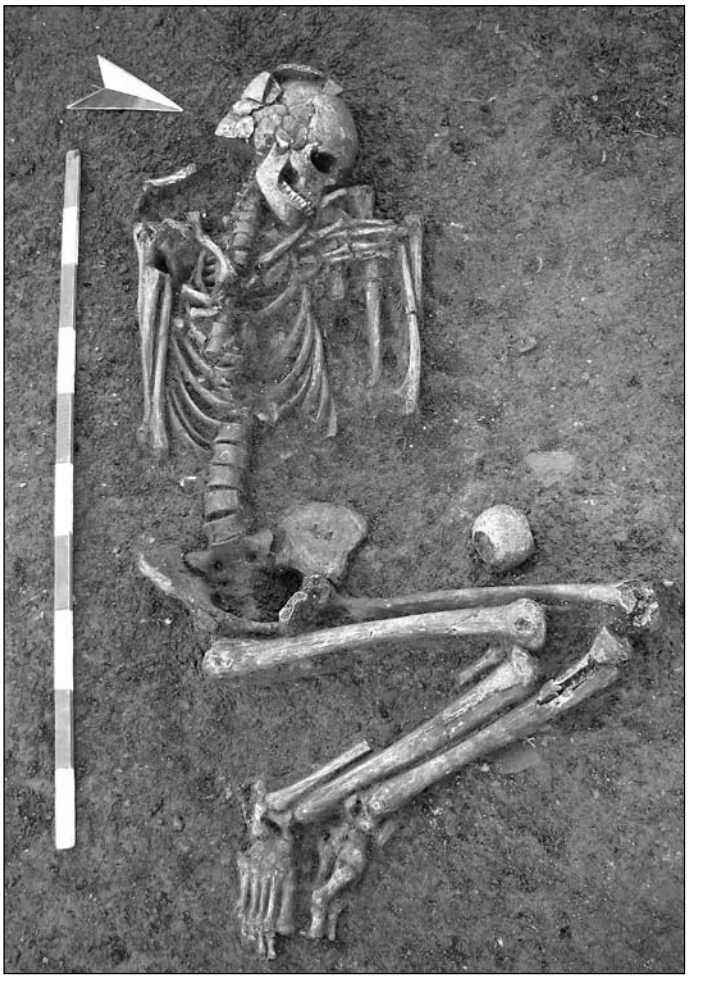

Обр. 2. Праисторически обект в м. Аклади чеири, Черноморец. Гроб №1 – поглед от североизток

Главата му е ориентирана на ЮЗ с лице на север. Ръцете са силно свити в лактите и поставени до тялото, а китките сочат към гръбначния стълб. Позицията предполага привързване на крайниците към тялото преди полагането в гробната яма. Бедрените кости сключват прав ъгъл с гръбнака ос, а пищялите остър ъгъл спрямо тях. Скелетът е с обща дължина 1,13 м и максимална ширина 0,63 м. В средата над лявото бедро бе разкрит керамичен съд със сферична форма и грубозагладена повърхност. На този етап от проучването приемаме, че гробът е синхронен с откритите раннобронзови материали. На около 2 м СЗ от него, в съвременно нарушение бяха разкрити човешки кости, които вероятно произхождат от друг унищожен гроб.

По цялата разкопавана площ бе проучен халколитен пласт с дебелина 0,30 – 0,45 м. Той е сиво-черен, глинест, с груба структура. Регистрирани бяха няколко струпвания от разбити на място керамични съда и 13 ями. Четири

от ямите имат сходен характер. Стените и дъната им са измазани с белезникаво-жълта глина с дебелина 3 – 5 см. Имат кръгла форма с диаметър от 0,65 до 0,90 м. Интерпретират се като зърнохранилища.

Най-често срещаните керамични форми са паници със завит устиен ръб, цилиндрично-конични паници и купи. Те имат мека профилация на тялото. Регистрирани са и фрагменти от цилиндрични или слабоконични подставки. Керамиката от халколитния пласт е украсена предимно с врязана украса. Засвидетелствани са и фрагменти, рисувани с боя. Мотивите са праволинейни, с дебелина на линията 3 – 4 мм. Графитнорисувана керамика се среща изключително рядко. Близки паралели на халколитния керамичен комплекс се откриват сред керамиката от селищна могила Каблешково (Georgieva 1998) и някои обекти от средното течение на река Марица (Дервишов оджак, Луда река и др.). На този етап на проучване пластът може да бъде отнесен най-общо към ранния халколит.

На много места в халколитния пласт и част от ямите, принадлежащи към него, бяха открити дребни (0,3 – 1 см) и по-едри парчета медна руда (вероятно малахит). Регистрирани са и силно горели, до ошупляване, керамични фрагменти с полепнали към тях малки късчета руда. Тези данни ни карат да предположим, че обитателите на халколитното селище са експлоатирали близкоразположените полиметални залежи от Меден рид и вероятно добивали мед в зоната на селището.

През този сезон проучването приключи до нивото на неолитния пласт, като само в някои сектори частично бяха разкопани отделни структури отнасящи се към него. Стратиграфските наблюдения и откритите керамични материали свидетелстват, че са представени периодите Караново III-IV и IV. Към втория се отнася проучената в кв. $К_8$ яма 1. Тя има диаметър 1,80 м и дълбочина 0,70 м. В нея бе открито голямо количество керамични фрагменти, част от които украсени с канелюрна и рисувана украса. Те намират много добри паралели сред керамиката от късноеолитно селище Буджака и горните нива на Аþаðý Рýnar (Parzinger, Schwarzberg 2005). Пластът от този период е с дебелина не повече от 0,10 м и стратиграфски е трудно разграничим.

В кв. I_{6-7} бе достигнато ниво от добре изпечени парчета от стенна мазилка, вероятно част от постройка, отнасяща се към периода Караново III-IV (Обр. 3).

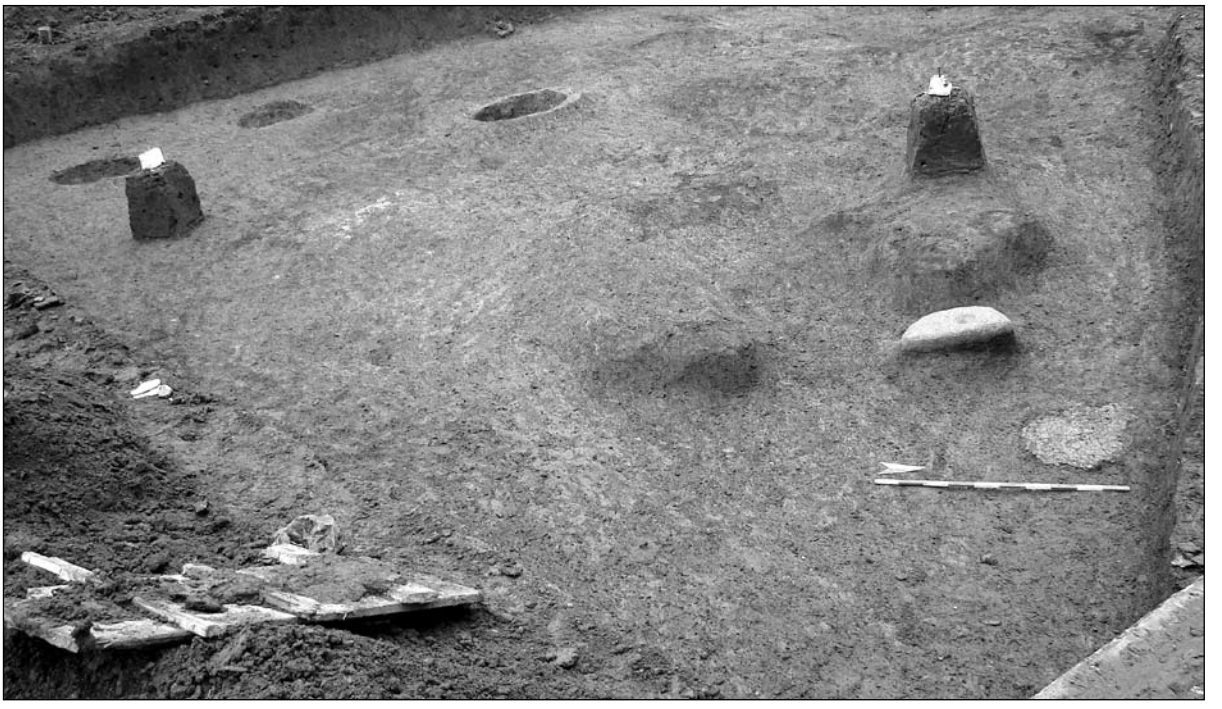

Обр. 3. Праисторически обект в м. Аклади чеири, Черноморец. Деструкции и съоръжения от късноеолитна постройка – поглед от изток

Литература:

Georgieva 1998: P. Georgieva. Early Eneolithic Pottery from a Burnt Dwelling – Kozareva Mogila, a Tell near Kableskovo. – In: M. Stefanovich, H. Todorova, H. Hauptmann (eds.) James Harvey Gaul. In Memoriam. Sofia, 1998, 153 – 160.

Parzinger, Schwarzberg 2005: H. Parzinger, H. Schwarzberg. Aþaðý Pýnar II. Die mittel- und spätneolithische Keramik. Studien im Thrakien-Marmara-Raum 2. Archäologie in Eurasien 18. Mainz, 2005.

№17. СОНДАЖНИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА БУРГАС ПРЕЗ 2008 Г.

Мирослав Класнаков, Татяна Стефанова, Мария Гюрова

Разкопките са финансирани от община Бургас и проведени в периода 08.05. – 10.06. 2008 г. от М. Класнаков (РИМ – Бургас) – научен ръководител, Т. Стефанова (НАИМ – БАН) – зам. ръководител и проф. д. и. н. В. Николов (НАИМ – БАН) – научен консултант. В екипа участват: М. Гюрова (НАИМ – БАН) – кремъчен ансамбъл, Н. Спасов и Н. Илиев (НПМ – БАН) – археозоология, Е. Маринова-Волф (Католически университет, Льовен, Белгия) – археоботаника.

Могилата е ситуирана върху равнинен терен на 10 км северозападно от Бургас и 1,4 км от западния бряг на Атанасовското езеро в м. Абаджиев чифлик. От север на 0,3 км тече малката река Баневска (Лъджанска) вада. Среден диам. – 80,35 м. Средна вис. – 2,70 м. По повърхността ѝ има съвременни нарушения.

Централният репер е на 12 м надм. вис. Заложени са два сондажа – 1 и 2, с размери И – З – 3,5 м и С – Ю – 10 м, разположени от север на юг в южната част на могилата. Всеки е разделен на северна и южна половина. Разкопана площ – 70 кв. м. Достигнатата дълбочина е: сонд. 1 – 2 м, сонд. 2 – 2,6 м.

Открити са материали от късния неолит, ранния и късния халколит. За наличието на пласт от късния неолит съдим по фрагменти от керамични съдове с характерни форми и украса – цилиндрични крачета; дръжки, завършващи с „гъбовиден“ израстък; разлати паници с удебелен устиен ръб, украсен с канелюри; врязана и набодена украса. Депозитът от късния халколит е разрушен, смесен с орницата и стратиграфски неразпознаваем. Индикатори за обитаване през епохата са яма №1 и фрагменти от керамични съдове – остро биконични преломи; елементи и мотиви с графитна боя; нокътна украса.

Най-добре представен е пластът от ранния халколит, включващ два хоризонта, без видимо стратиграфско прекъсване. Проучени са части от четири жилища, разрушени от силен пожар. Жил. 1/2 и жил. 5 са разположени в първи (горен), а жил. 3 и жил. 4 – във втори (долен) ранно-халколитни хоризонти.

Жил. 1/2 обхваща целия сонд. 1 и 1,3 м от сонд. 2 север. Никъде не са достигнати външните очертания. Започва от дълб. 0,4/0,5 – 0,6/0,7 м, в зависимост от денивелацията. Средната дебелина на деструкциите – 0,5/0,7 м. Конструкция от колове и плет, измазани с глина. Подът е слабо трамбован. Пещта е с подковообразна форма, отвор на юг и размери И – З – 1,3 м и С – Ю – 1,6 м. Изградена е върху платформа с вис. 8 – 10 см. Подложка от керамични фрагменти и ломени камъчета. Две замазки – горна с дебелина 16 см и долна с дебелина 7 – 9 см.

Жил. 5 е регистрирано в малка част с дълж. 4,4 м покрай западния профил на сондаж 2, по компактно струпване на горели мазилки. Започва от дълб. 0,9/0,95 м. Проучена дебелина на деструкциите 0,4 м.

Жил. 3 попада в сонд. 1 север. Проучени размери И – З 2,6 м и С – Ю 4,2 м. Започва от дълб. 1,1/1,15 м. Средна дебелина на деструкциите 0,8/0,85 м. Конструкция от колове и плет, измазани с глина. Регистрирани са 13 дупки от колове в посока С – Ю и два реда по 3 и 4 в посока И – З. В

основата на втората стена са открити и ломени камъни. Подът е от трамбована глина, на места изпечен до отухляване.

Жил. 4 е регистрирано на малка площ в югоизточния ъгъл на сондаж 2 юг. Проучени размери И – З – 0,8 м и С – Ю – 2 м. Започва от дълбочина 1,5 м. Средна дебелина на деструкциите 0,6/0,7 м.

Керамиката в двата раннохалколитни хоризонта е близка по форми и украса. Представени са гърнета, купи, паници, чаши, кани (Обр. 1), лилиевидни съдове (Обр. 2) и хранилища. Украсата е врязана, набодена, щампована, издраскана, релефни ленти, пъпки или вдлъбвания. Често врязванията и набожданията са бяло инкрустирани. Среща се рисунка с бяла боя върху излъскана или полирана повърхност и рядко с графит.

В жилище 1/2 и 3 са открити съдове със сферична или издължено сферична форма и висока цилиндрична или конична шийка. Те са богато украсени с врязвания, изпълнени с бяла инкрустация. Имат ясно изразен антропоморфен вид, като върху някои пластично са изобразени женски гърди. Точно над тях, в шийката, са пробити по два отвора, изпълняващи ролята на очи. Към тези съдове се отнасят и високи капаци с отвори за очи, повърхността на които е покрита със същата украса.

Сечивата, предметите от ежедневието и тези, свързани с религиозните практики, са изработени от камък, кремък, кост, рог, мед и керамика. Инвентирани са 267 бр. находки: камък – 50, кремък – 101, кост – 27, рог – 8, мида – 4, Spondylus – 5, керамика – 71 и мед – 1. Сред находките свързани с бита се откроява медно шило с дръжка от кост. Находките, свързани с религиозните практики са фрагменти от антропоморфна пластика; масичка с очи, изцяло покрита с червена охра; четири керамични предмета с правоъгълна форма и украса от червена охра; керамична призма, върху четирите страни на която са врязани предписмени знаци.

Обр. 1. Селищна могила Бургас. Керамична кана с бяло рисувана украса – жил. 3. Сн. М. Класнаков

Обр. 2. Селищна могила Бургас. Керамичен лилиевиден съд с бяло инкрустирана украса – жил. 4. Сн. М. Класнаков

Кремъчната колекция, подложена на технико-типологически и трасологически анализ, включва само артефактите с полеви номера (101 бр.). Техно-типологическият спектър на ансамбъла не е богат: оръдия – 58, пластини – 32, отломъци – 8 и фрагменти – 3. Болшинството от изделията са от висококачествен флинт, формиран в долнокредни (аптски) варовици, чиито вторични находища са характерни за заравненостите на Лудогорието (Начев, под печат). Суровините варират от сиво до сивобежов и восъчно-жълт цвят, някои са с петнисти бели включения, ломът е гладък и мидест. Представени са и двете разновидности Лудогорски флинт: тип Крива река и тип Равно (Gurova, Nachev 2008). В типологическия регистър преобладават характерните за халколита масивни стъргалки и ретуширани пластини, срещат се спорадично лющници, резци и фрагментирани (деформирани) оръдия, резултат на многократно преоформяне или агресивна употреба. Изделията с диагностични утилизационни следи съставляват почти 50 % от оръдията и пластините. Сред оръдията най-честата функция е остъргване на кожа, реализирано от стъргалки, както и от ретуширани и обикновени пластини. Сред пластините доминира употребата им като елементи от сърпове с 1 или 2 работни ръба. С по-рядка честота се характеризира обработката на кост, дърво, други растения, както и материя чието идентифициране е невъзможно (Обр. 3).

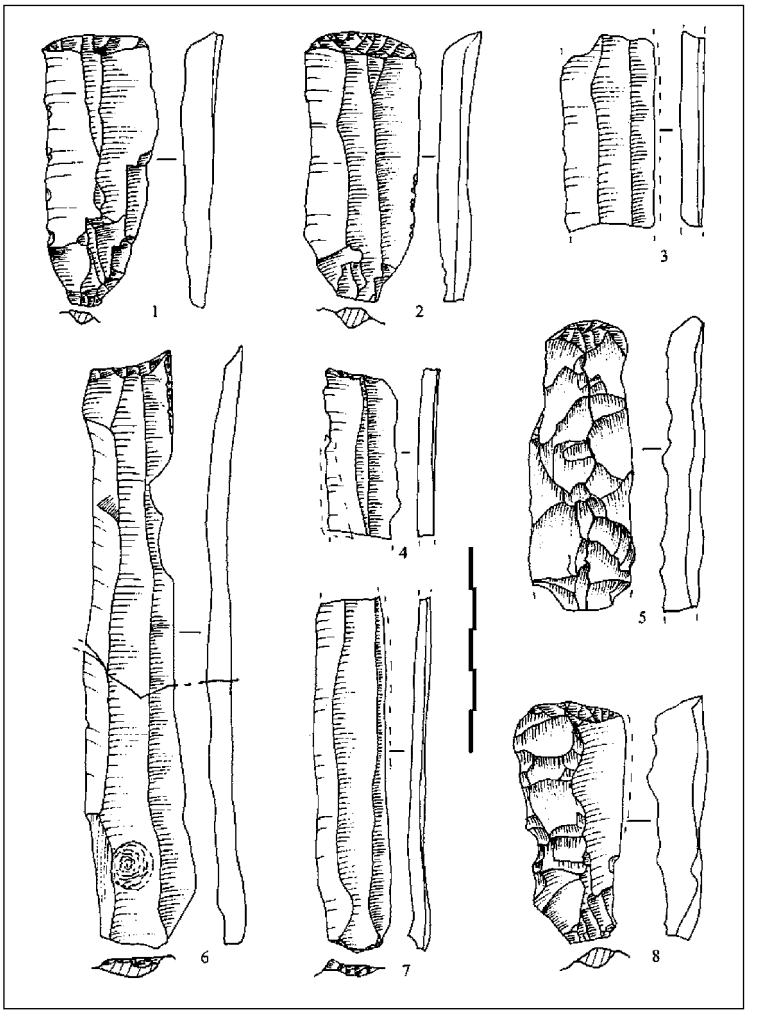

Обр. 3. Селищна могила Бургас. Типологически оръдия и пластини от пласта: стъргалки (1, 2, 5, 8), пластини с напречно затъпяване (4, 6), пластини без ретуш (3, 7). Маркирани са участъците със следи от износване. Рис. М. Гюрова

Регистрирани са 11 вида бозайници. Диви – тур, зубър, сърна, бл. елен, лопатар и заек. Домашни – говедо, овца, коза, свиня и куче. Съотношението е 15 % към 85 % в полза на домашните (по минимален брой индивиди).

Изследваният археоботаничен материал представлява овъглени растителни останки – предимно семена/плодове на културни растения и в малки количества диворастящи. Регистрирани са: *Triticum aestivum/durum*, *Triticum monococcum/dicoccum*, *Hordeum vulgare* var. *nudum*, *Lens culinaris*, *Fraxinus* sp. Намерената в големи количества голозърнеста пшеница показва, че в района на могилата е имало много добри условия за земеделие и са прилагани по-напреднали земеделски техники.

Цялостният облик на ранно халколитната култура, проучена в селищна могила Бургас я свързва с култура Сава. Сред керамиката могат да се открият и елементи на култура Марица. Единични фрагменти с характерна щампована украса, открити в двата раннохалколитни хоризонта, сочат и връзки с раннохалколитните фази на култура Хаманджия.

Литература:

Начев 2009: Ч. Начев (под печат). Основните типове флинт на територията на България като източници на суровини за направа на артефакти. – Интердисциплинарни изследвания, 20, 2009 (под печат).

Gurova, Nachev 2008: M. Gurova, Ch. Nachev. Formal Early Neolithic Flint Toolkits: Archaeological and Sedimentological Aspects. – In: R. Kostov, B. Gaydarska, M. Gurova (eds.). Geoarchaeology and Archaeomineralogy. Proceedings of the International Conference, 29 – 30 October 2008 Sofia. Sofia, 2008, 29 – 35.

№18. АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ИВАНОВО – БАНЯТА, ОБЩ. ВЪРБИЦА

Светлана Венелинова

Непосредствено в северния край на с. Иваново, м. Банята, е разположена селищна могила с диаметри 70 х 90 м и надморска височина 239,7 м. Информация за нея е публикувана в научната литература от Ан. Чилингиров, В. Миков и А. Радунчева (Миков 1933, 59).

През септември 2008 г. в източната периферия на могилата е направен изкоп с размери 25 х 10 м и е иззета пръст за строителни цели. Състоянието на обекта наложи провеждането на аварийни археологически разкопки.

Основната задача на проучването е да се направи стратиграфски профил в разрушената част на могилата. Триангулачната точка върху нея условно е определена за централен репер (ЦР) с кота 0 m. На 17,30 м източно (100 °) от ЦР е разположен сондаж с размери север – юг 10 м. Източната страна е крайната точка, до която е достигнал изкопа на багера. Има дъговидна форма, постепенно изтънява и в центъра съвпада с подготвяната за стратиграфски профил западна страна. В северния и южния край на сондажа се оформят две „триъгълни площадки", обозначени като северен и южен сектор, между които се наблюдава денивелация от 0,86 м. Установени са седем строителни нива, представени отгоре надолу.

Хоризонт А 1. Сивокафява пръст с размити деструкции, разположени върху слой от плътна сивозелена глина. Пластът е с дебелина 0,12 – 0,62 м.

Хоризонт А 2. В южния сектор на сондажа на дълбочина 3,76/4,02 – 3,80/4,30 м са разкрити деструкции. Те лежат върху силно горяла мазилка от подово ниво на съоръжение, чиято западна и южна страна оформят ръбче.

Хоризонт В 1. Пласт от кафява пръст, размита сивозелена глина и чакъл. В южния сектор в непосредствена близост са намерени антропоморфна фигурка, костена лъжица и два керамични модела на жилище и „столче" (Обр. 1). В северния сектор е разкрито съоръжение, в което се редуват напластявания от сивобяла, жълтозелена, песъклива сивозелена глина, въглени и чакъл с обща дебелина 0,28 – 0,35 м. Южният край на това съоръжение е нарушен от вкопаване със сивокафява пръст. В основата на пласта следва слой с дебелина 0,02 – 0,04 м от плътна сивобяла глина.

Хоризонт В 2. В южния сектор на дълбочина 4,24 – 4,33 м започва пласт от сивозелена глина и въглени, в който са разкрити множество пръчки с диаметър 0,5 см и с различна ориентация. Непосредствено под тях, на дълбочина 4,54 – 4,60 м са открити дъски с ширина 0,06 – 0,10 м и запазена дължина 0,10 – 0,70 м. Повечето следват посоката север – юг, други изток – запад. В югоизточния ъгъл на сондажа до една от дъските е изправен фрагмент от мазилка с отпечатък от пръчки с диаметър 0,5 см.

Хоризонт С. В северния сектор на сондажа е разкрит пласт от жълта глина, размити горели мазилки, чакъл и въглени с дебелина 0,30 – 0,42 м. На дълбочина 5,06 м е намерен съд с горяло жито, южно от който е запазена изправена мазилка, вероятно от стена на съоръжение. До север-

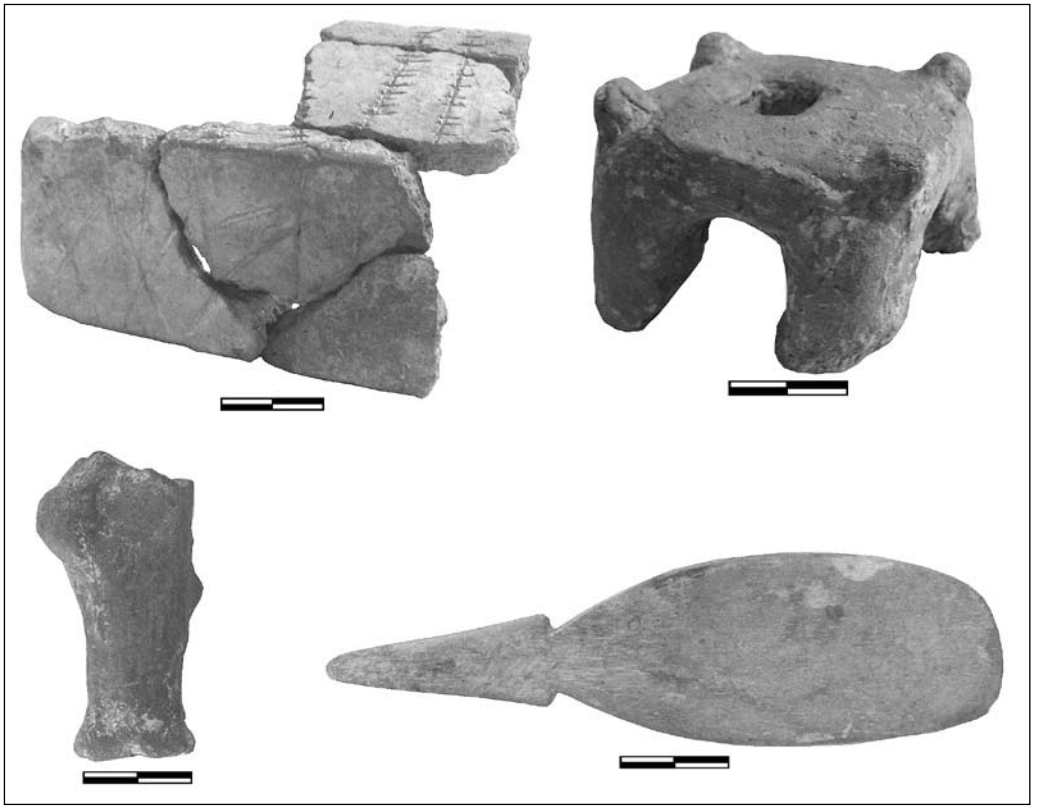

Обр. 1. Селищна могила Иваново, Шуменско. Находки от хоризонт В 1 в северния сектор на сондажа

Обр. 2. Селищна могила Иваново, Шуменско. Централен профил на сондажа на селищна могила Иваново – Банята. Поглед от изток

Обр. 3. Селищна могила Иваново, Шуменско. Дупки от колове от палисадата, Южният профил и „падналата стена". Поглед от север

ния профил на сондажа на дълбочина 5,01 м е разкрито вкопано и обмазано с глина съоръжение с овална форма и диаметър 0,25 м, около което има фрагменти от мазилки, оформящи бордюр.

Хоризонт D. В северния сектор на сондажа е разкрит слой от горели деструкции. Те лежат върху подово ниво с дебелина 0,04 – 0,12 м от слабо изпечена плътна глина, по което е разпиляно жито. Следват струпвания от горели деструкции, чакъл, въглени и плява, някои от които лежат върху слой от силно изпечена плътна глина, примесена с пепел и въглени с дебелина 0,06 – 0,40 м. Под нея е разкрита ивица от пепел, въглени и жълъди, разпиляни върху подово ниво от трамбована сивобяла глина. В него личат следи от три обмазки, най-долната от които приключва на дълбочина 5,80 – 6,08 м. В най-южния си край глинестият слой наподобява основа на стена с ширина 0,64 м (север-юг) и височина 0,36 – 0,50 м, до чиято южна страна има дупка от кол.

При изравняване на западната страна на сондажа, подготвяна за стратиграфски профил на дълбочина 5,70 м е разкрито подово ниво от гореля до оранжево плътна глина с дебелина 0,04 – 0,06 м. На височина 0,12 м над него е намерено обмазано с глина съоръжение с диаметър 0,25 м.

Хоризонт E. Под културните напластявания в сондажа на дълбочина 5,70-6,12 м следва дебел пласт от чакъл. На места в него, на дълбочина до 0,70 – 0,80 м са запазени следи от вкопавания, вероятно от дупки на колове (Обр. 2). Пластът от чакъл се проследява на разстояние 2,80 – 4,10 м източно от централния профил и на дълбочина до 7,28 м. В него на дълбочина до 6,82 – 7,53 м се очертават 24 дупки с диаметър 0,16 – 0,32 м, някои от които оформят редици. Допускаме, че са свързани с палисадата на най-рано просъществувалото селище. Основание за това дава дупката от кол, която се очерта под последното подово ниво в северния сектор на сондажа.

В южния профил на дълбочина 5,38 – 6,20 м е разкрит пласт от чиста зелена глина, в който е установено наличието на 7 ивици дърво с дебелина 0,01 – 0,02 м. След разчистването на пръстта, струпана при изкопните дейности пред южния профил, на дълбочина 6,69 – 7,12 м е достигнат слой от чиста зелена глина, условно обозначен като „падналата стена". Непосредствено над него е разкрита дървена конструкция от успоредно разположени дъски с посока север – юг и запазена дължина до 1,20 м. С цел да се установи дебелината и съставът на падналата стена, в североизточния край е направен сондаж 2. Той е с размери 1 х 0,60 м. На дълбочина 7,82 – 7,92 м са запазени следи от дървен кол с диаметър 0,10 м, ориентиран изток – запад, както и от дъски, разположени по посока север – юг. Дебелината и съставът на глинения слой в падналата стена е аналогичен на проучения в южния профил. Допускаме, че той е тясно свързан с редиците от дупки пред централния профил и вероятно представлява пълнежа на укрепителното съоръжение (Обр. 3).

В керамичния комплекс от селищната могила при Иваново преобладават съдовете с биконична и цилиндрично-конична форма. Най-често са украсени с врязана линия, прекъсната от насечки или триъгълничета. Много от фините съдове са орнаментирани с рисунка от графит, червена и/или бяла пастозна боя, а съдовете-хранилища – с кербшнит. Археологическият материал е характерен за култура Поляница III и IV.

Литература:

Миков 1933: В. Миков. Предисторически селища и находки в България. София, 1933.

№19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ХОТНИЦА, ОБЛ. ВЕЛИКОТЪРНОВСКА

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев

Разкопките на селищната могила при с. Хотница продължиха и през 2008 г. Те са осъществени на базата на съвместен проект между ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ и Регионален исторически музей – Велико Търново. Както всяка година, на могилата беше проведена лятната археологическа практика на студентите първокурсници от специалност „Археология“ при ВТУ. Разкопките продължиха от 4 до 23 август 2008. Заради ограничения ресурс, съответно бяха поставени и ограничени цели – окончателно проучване на жилища 11 и 13 от III стр.хор. Тази цел наложи отварянето на нови участъци от могилата – съответно в квадрати 104, 83 – 73 – 74 и 75.

Проучванията в кв. 104 бяха съсредоточени в западната част, по линията на разкопаната площ в кв. 105 от 2006 г. Оставихме контролни профили И – З и С – Ю, чиято цел бе да проследим стратиграфията на жилище 11, а на самият сондаж – да изясним източната и южната граница на жилището.

Още в самото начало, под повърхностния пласт, върху нивото на деструкциите на жил. 11 попаднахме на обърнат наопаки долен хромелен камък, украсен с червена охра и бяла боя. Хромелът е счупен по едната си дълга страна и впоследствие е бил боядисан с червена охра, а след това нанесен и линеарен орнамент с дебела мазна бяла боя (Обр. 3 *10*). За съжаление орнаментът не е добре запазен, тъй като камъкът е стоял с украсата надолу. Източната част на жилище 11 е много

Обр. 1. Селищна могила Хотница, Великотърновско. Подови нива на жилища 11 и 14 от трети строителен хоризонт, с „уличката“ между тях. В южната страна, вкопаването разкрива останки от четвърти строителен хоризонт

лошо запазена. С достигането до подовото ниво се очертаха и неговите граници – много силно нарушени от по-късни вкопавания и насипвания (Обр. 1).

В източна посока се очерта още едно жилище, което получи №14. В северната част личи трамбовка между двете жилища – вероятно уличка с ширина около 90 см, а в южна посока – по-късно вкопаване я е унищожило и е разкрило останките от IV стр. хор., с типичните струпвания на кости, керамика и дървесина. Жил. 14 е още по-силно разрушено. Вероятно към периферията деструкциите на опожарените жилища от III хор. са разтиквани и отчасти подравнявани от по-късните обитатели. Общата дебелина на пода и деструкциите на жилище 11 е около 50 см. Констатирахме и глинена замазка на покрива с дебелина 1,5 – 2 – 3 см. Дебелината на пода е 5 – 7 см.

През 2007 г. разкрихме североизточната част на жил. 13 и целта ни през 2008 бе да го допроучим в южна и западна посока. Проучванията в кв. 83 бяха силно затруднени от остатъците от големи дървета. Непосредствено под повърхностния пласт попаднахме на една от най-добре запазени структури от II стр. хор. – плътна жълтеникава глина и множество фрагментирани керамични съдове. Първоначално си мислехме, че съдовете лежат директно върху деструкциите на жил. 13. Впоследствие установихме, че опалените мазилки принадлежат на горно строително ниво. Обитателите на II стр. хор. са разтиквали опожарените деструкции от III, а на места са насипвали пръст за подравняване.

С цел проучване на жил. 13 в западна посока отворихме малък сондаж в кв. 74. Тук, върху повърхността имаше насип от иманярски изкоп от 2000 г. Оставихме временен контролен профил между старата и новата част, в който по-ясно да се проследи стратиграфията на жилището. Почистихме и документирахме двата външни профила и там е видно, че жилището е пресечено от траншея. Почти веднага под повърхността попаднахме на т.нар. нивелиращи площадки от II хор., залягащи деструкциите на опожареното жил. 13. За съжаление не успяхме да достигнем до западната му граница. Мазилките бяха ситно натрошени с изключение на един запазен архитектурен детайл (Обр. 2). Основният резултат в това разширение беше, че се сдобихме с три контролни профила на жил. 13, които ще ни бъдат полезни в бъдещото му проучване. Те показват, че деструкциите на това жилище са едни от най-дебелите, откривани досега – около 1,20 м. В жил. 13 разкрихме и един фрагмент от стенна замазка с червена геометрична рисунка. А от жил.11 произхожда друг стенен фрагмент, но само с бяла замазка, което още веднъж показа, че жилищата са били украсени отвън.

Обр. 2. Селищна могила Хотница, Великотърновско. Деструкциите на жилище 13 от трети строителен хоризонт

Последният проучван сектор бе в кв. 75 и 74. Целта там беше да се проучи жил. 13 и връзката му със жил. 4. След отстраняването на насипа от иманярския изкоп, попаднахме на струпване от керамика и костени сечива – стандартната картина за втори строителен хоризонт. В профила констатирахме, че структурата от II хор. е вкопана в нивото на деструкциите на жил.13 и 4 от III хор. Поне две от жилищата от III хор. са частично вкопани в останките от IV хор.

В последните дни на разкопките планирахме да разкопаем ъгъла между последните два сектора със запазени деструкции с множество керамични съдове. За съжаление не успяхме и го оставихме за проучване през следващия сезон.

През 2008 г. открихме 757 находки (без нереставрирани керамични съдове), като от тях отново най-многобройни са кремъчните артефакти – 78 %. Благодарим на колегите Николай Сираков и Станимира Танева за предоставените предварителни резултати:

Кремъчният ансамбъл включва 596 артефакта. Има само 1 ядро за пластини. Пластините (15,6 %) са само фрагменти и са от едноплощадкови ядра, с успоредни ръбове, прав профил и преобладаващо трапецовидно сечение. Пластините могат да се свържат с няколко производствени цикъла, характерни за технологическия разцвет в края на халколита: еднопосочен дебитаж на неголеми до средни призматични и конусовидни ядра с техника на натиск, прилагана с гръден лост; няколко фрагмента от по-едри пластини, които биха могли да са резултат от използване на лостов механизъм.

Ретушираните форми (14,8 %) не показват типологическо разнообразие. Стъргалките, най-многобройната група, преобладаващо от пластини, с няколко изключения – 4 къси стъргалки, от отломъци, от които едната е овална. Четири от стъргалките върху пластини са с ретуш тип Костенки, нанесен от към челото върху долната страна. Две от стъргалките са със силно износване на

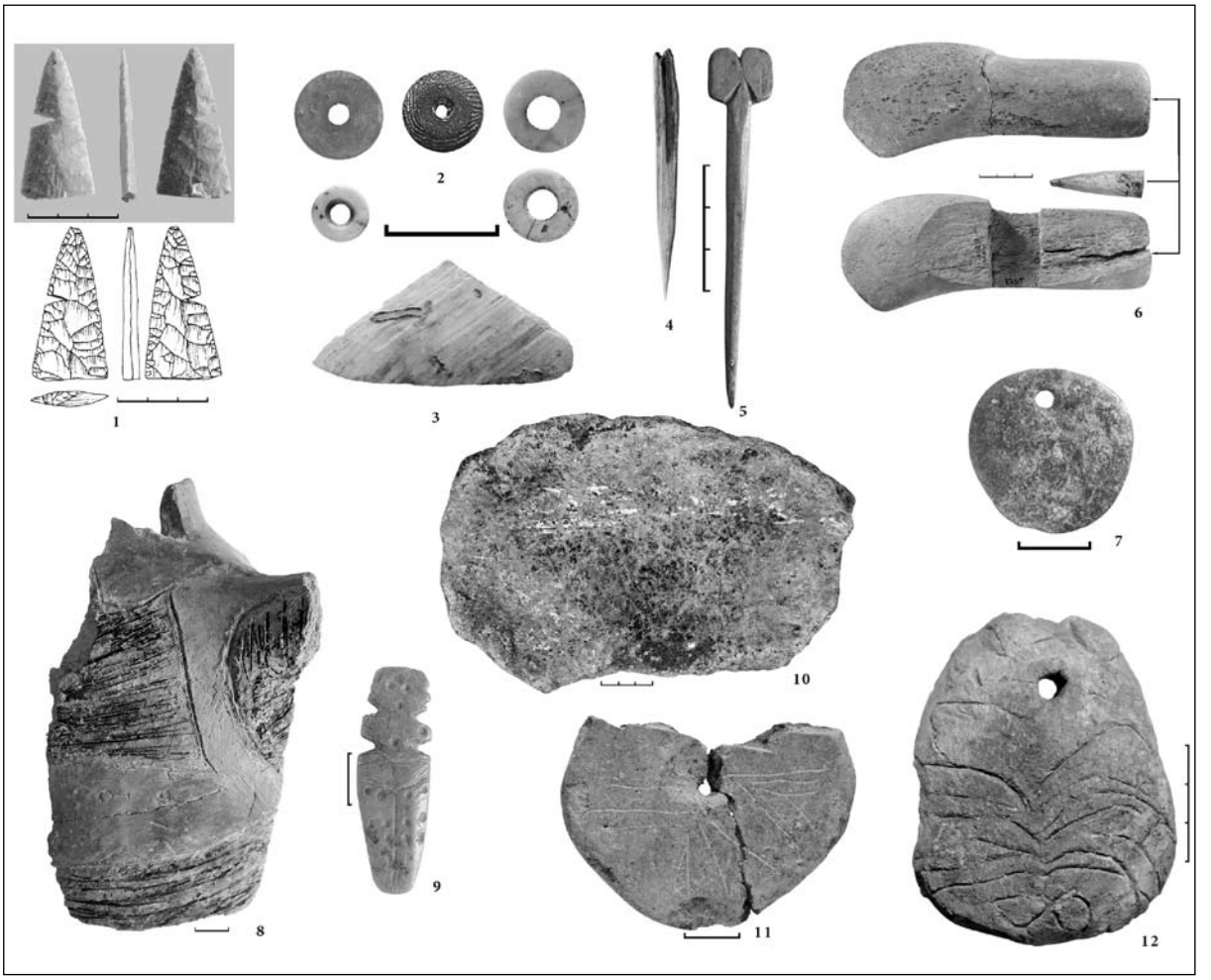

Обр. 3. Находки: 1. Двустранно обработен кремъчен връх на метателно оръжие (сн. К. Георгиев; рис. С. Танева); 2. Мъниста; 3. Триъгълна плочка от мида; 4. Шевна игла със следи от охра по повърхността; 5. Костена игла за коса; 6. Боен чук (брадва) от рог, с рогово конусче; 7. Каменно „медальонче"; 8. Фрагмент от антропоморфен съд; 9. Костена фигурка; 10. Хромелен камък с украса от червена охра и бяла боя; 11. Пробит керамичен диск с врязани знаци; 12. Тежест за стан с врязано изображение на паяк

челото и неретушираните странични ръбове. Една стъргалка е върху двустранен гребеняк. Сред резците има върху пречупване, върху затъпяване и клиновидни. Има и няколко комбинирани оръдия – стъргалка+резец, както и тронкатюри, ретуширани пластини и пробой.

Ансамбълът включва и двустранно обработен връх на метателно оръжие (Обр. 3 *1*) (вероятно за копие), който има много близки аналогии с ансамбъла от Хотница-Водопада, отнесен към края на халколита и т. нар. преходен период. Диагностични за този период са и две кремъчни брадви, вероятно преработени ядра.

Изделията от кост и рог, макар и на второ място, заемат едва 8 % от целия ансамбъл. Особен интерес представлява една костена шевна игла (Обр. 3 *4*). Ухото за вдяване на нишката е счупено, но интересното при нея, е че е покрита с червена охра.

Друг особен предмет е рогово сечиво – боен чук, в тилната част на който е изрязана конусовидна дупка и в нея много точно напаснато е втъкнато конусче от рог (Обр. 3 *6*). То влиза много плътно и беше замазано с тънък слой глина. Открити бяха и четири костени антропоморфни фигурки (Обр. 3 *9*) и една костена игла за коса (Обр. 3 *5*).

Каменните изделия съставляват 4 % от ансамбъла. Сред тях – няколко стандартни тесли, разнообразни по форма, размер и порода каменни гладилки, плоско каменно „медальонче“ (Обр. 3 *7*) и др.

И през тази година пресяването на пръстта позволи да бъдат открити голям брой мъниста – от камък, глина, кост и мида (Обр. 3 *2*). От мида и охлюв също са изработвани украшения – най често с пробиване, но понякога виждаме и обработка на миди и придаване на определена форма (Обр. 3 *3*). От предметите, изработени от глина особено внимание заслужава един пробит диск от керамичен фрагмент, върху едната повърхност на който, след пробиването, са врязани знаци (Обр. 3 *11*). Знак, наричан „разпъната кожа“ е врязан и запълнен с червена охра, върху гърдите на керамичен антропоморфен съд (Обр. 3 *8*).

Най-интересният предмет от тази година е тежест за стан с врязана фигурка върху едната си страна, която може да бъде определена като паяк (Обр. 3 *12*). Връзката на паяка с тъкането е почти непосредствена, но осмислянето ѝ, и още повече изобразяването ѝ, при това върху специфичен предмет, говори за митологизиране.

Проучванията през 2008 г. не донесоха съществени теренни резултати, но са добра основа за разкопките през следващите сезони.

№20. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СТРУКТУРИ В БЛИЗОСТ ДО СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ВЛАДИСЛАВ, ОБЩИНА СТРАЖИЦА, ОБЛАСТ ВЕЛИКОТЪРНОВСКА

Александър Чохаджиев

Село Владислав (старо Юруклер) има географски координати – 43.183N; 26E и попада в община Стражица, на около 40 км североизточно от Велико Търново. Там се намира една от най-големите селищни могили в региона. Тя е разположена върху ниско възвишение на 315° и 500 м от центъра на селото. Има надморска височина от 160,5 м, а самата тя е висока около 12 м. Диаметърът ѝ при основата е около 140 м (И – З) и около 40 м (С – Ю). Цялата местност е известна като „Гюр чешма“, а самата могила – като „Чуката“.

През пролетта на 2008 г. посетихме могилата, за да видим дали има нови иманярски интервенции. На около 30 м североизточно от чешмата се издига възвишение, покрито с трева. От южния му склон е изземвана пръст, при което се е образувал профил с дължина около 15 м. В северния и западния профил на изкопа на дълбочина 0,10 – 0,30 м, на самия ръб, на две места

личаха останки от опалени глинени структури – вероятно пещи, прерязани от изкопа. Поради опасността запазените части на въпросните структури да се срутят при евентуално свличане на профила, бе поискано разрешение за аварийно археологическо проучване.

Разкопките се проведоха в рамките на 3 дни – от 30 септември до 2 октомври и бяха финансирани от Регионален исторически музей Велико Търново. Екипът включваше Александър Чохаджиев (РИМ – Велико Търново) – научен ръководител, Галина Самичкова (магистър по археология), Тодор Дяков (магистър по археология), Георги Иванов (студент IV курс, спец. Археология при ВТУ) и Румяна Йорданова (студент III курс, спец. Археология при ВТУ).

Над видимите в профила структури бе положен квадрат със страна 5 м, ориентиран по посоките на света. Югоизточната четвърт на квадрата е „отнета“ от изкопа за пръст, на площ от 6,72 кв. м (2,10 х 3,20 м). Поради стръмността на склона денивелацията между СИ и СЗ ъгли е 0,69 м, между СИ и ЮЗ – 2,15 м, а между СЗ и ЮЗ – 1,46 м. Почти в средата на западната половина на квадрата, непосредствено под повърхностния слой се показаха изпечени деструкции. Постепенно се очерта пещ с почти кръгла форма и диаметър 1,20 – 1,26 м – *Обект 1* (Обр. 1). Запазена е част от купола – на около 20 см във височина. Дебелината на стеничката е между 4 и 6 см. Вътрешната замазка е с дебелина 1 – 1,5 см. На три места, върху замазката имаше по един малък камък без следи от горене, което означава, че не са били предназначени да стоят в пещта по време на печене. Отворът на пещта вероятно е бил от юг, тъй като там няма следи от купол. Възможно е обаче, това да се дължи на наклона на склона, тъй като южната част на пещта се намира непосредствено под повърхността. Поради липсата на южната част на купола не може със сигурност да се определи неговата форма – полусфера или конус. Вероятно пещта е била частично вкопана в льоса. Замазката на основата е с дебелина 1,5 см и е много твърда. Дебелината на основата е около 10 см, като изтънява към периферията. От юг очевидно е насипвана пръст, за да може да се компенсира наклона на склона. Куполът е бил замазан със слой глина с дебелина 2 см в който личат два пласта – бял, вътрешен с дебелина 0,5 см и червен, външен с дебелина 1,5 см. Бялата замазка не е добре загладена, както тази на основата. На 50 см южно от северната периферия на пещта се забелязва

Обр. 1. Селищна могила при с. Владислав, Великотърновско. Кръгла пещ – Обект 1

известно потъване на основата. Льосът е зачервен от опалването на дълбочина 6 – 7 см надолу от замазката. В средата на пещта опаленото петно е с по голяма дълбочина – вероятно от по-високата температура при разпалването на пещта преди разстилането на жаравата.

Южно от пещта се очерта кръгло петно с по-тъмна пръст (яма) с диаметър ~ 75 см – *Обект 2* (Обр. 3). Петното от черно-кафява пръст контрастира с жълтия льос. Има овална форма, близка до кръг, но с издължена ос изток – запад. Диаметърът му е СЮ – 64 см; ИЗ – 72 см. Само в най-горните 10 см запълнителят е с по-различен на цвят. Надолу се отличава от льоса само по по-малката си плътност, по-сивкавия оттенък и дребните въгленчета и керамични фрагменти. Ямата бе констатирана на дълбочина 1,90 от R_0 и на 10 см от повърхността. Дълбочината ѝ е 66 см. На дъното на ямата констатирахме малко вкопаване покрай стената на югозападната ѝ половина на дълбочина от още 7 см. По-голямата от двете структури, видими в профила – *Обект 3* също се оказа кръгла пещ със запазена височина на купола около 45 см, но за съжаление запазената част е само около 1/3 от нея (Обр. 2). Тя също е частично вкопана. Льосът е опален около основата на купола. В посока С – Ю, запазената част от пещта е с радиус 30 см (останалата част е разрушена от изкопа за пръст). Хордата на запазения участък е 120 см – вероятно диаметърът на цялата пещ е бил по-голям – около 130 – 140 см. Дебелината на стеничката на купола при основата е 6 см. На височина от около 30 см от основата куполът изтънява и леко завива навътре. На 20 см от основата се забелязва хоризонтална прослойка от опалени мазилки. Оказа се, че не е втора камера, както си мислехме в началото, а фрагмент от горната част на купола, който се е срутил и натрошил. Обяснение на факта, че тези фрагменти не лежат директно върху замазката на пещта може би е, че пещта дълго време е стояла неразрушена и рухването на горната част на купола е станало, след като част от вътрешността ѝ вече се е била запълнила. Дебелината на опалената ивица под пещта е 10 см, като изсветлява надолу.

В средата на пещта замазката е изкъртена в участък 30 х 25 см. В нея са положени два камъка. Възможно е ползвателите на пещта да са запушили дупка в замазката с камъни, но да са изоставили пещта преди да подновят замазката. Пещта има три етапа. Първата замазка е изградена заедно с купола – има дебелина 1,5 – 2 см и оранжево червен цвят. Връзва се с купола. Следва жълта подложка за нивелация, която обхваща само основата, но не и купола. Следва прослойка,

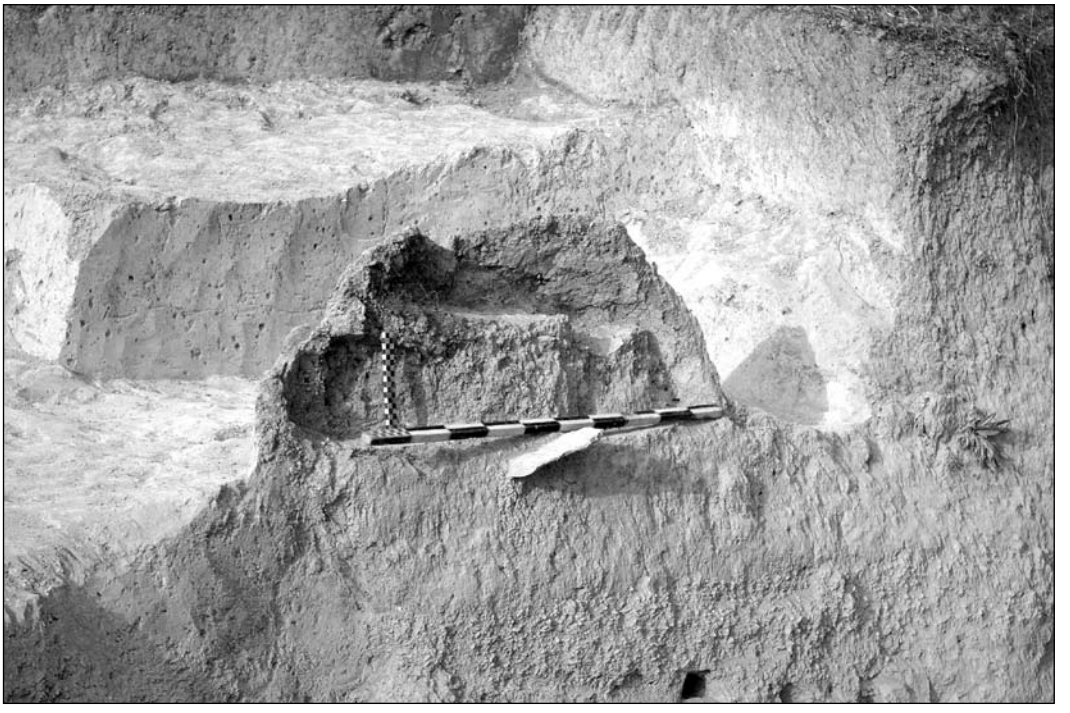

Обр. 2. Селищна могила при с. Владислав, Великотърновско.
Запазената част от кръгла пещ – Обект 3

която се захваща за вътрешната бяла обмазка на купола. Дебелината ѝ е 1 – 1,5 см. Отгоре има червеникава ивица за нивелация и върху нея е положена последната замазка, но тя не покрива купола, а само основата. Дебелината ѝ е 1,5 см и има тъмночервен цвят.

Втората видима структура в профила – *Обект 4* също е пещ. Запазената ѝ част е с размер 60 х 17 см. Вероятно отново става дума за кръгла пещ. Дебелината на стеничката на купола (запазена е само от запад) е 6 – 6,5 см. Дебелината на замазката на основата е 1,5 см, а опалената участък под пещта достига до 7 см дълбочина. Запазената височина на стеничката на купола е 9 – 10 см.

В льоса констатирахме пласт от дребни камъчета (геологически пласт) с дебелина около 25 см, който е пресечен от ямата. Пещите Обект 1 и Обект 3 лежат върху този пласт, но в профила е видно, че третата пещ (Обект 4) лежи под този пласт – вероятно е вкопана в него, но поради големия наклон на склона, този пласт излиза почти на повърхността в този участък.

Всички пещи са разположени на разстояние по-малко от два метра една от друга и вероятно представляват комплекс (Обр. 3). Възможно е по склона да има още, като обхожданията по повърхността не показаха следи, но склонът не се обработва и много трудно биха се открили такива.

Няма никакви доказателства за хронологията на пещите. В и около нито една от тях не бе открита керамика. Общо 12 фрагмента от керамични съдове бяха открити в повърхностния пласт, но твърде безлични и с разнообразна хронология (халколитни, ранновизантийски и средновековни). От ямата произхождат общо 15 фрагмента керамика и 3 животински кости – 4 фрагмента са праисторически, а 11 могат да бъдат определени като ранновизантийски – V-VI в. сл. Хр. само по технологични белези – липсва характерна керамика.

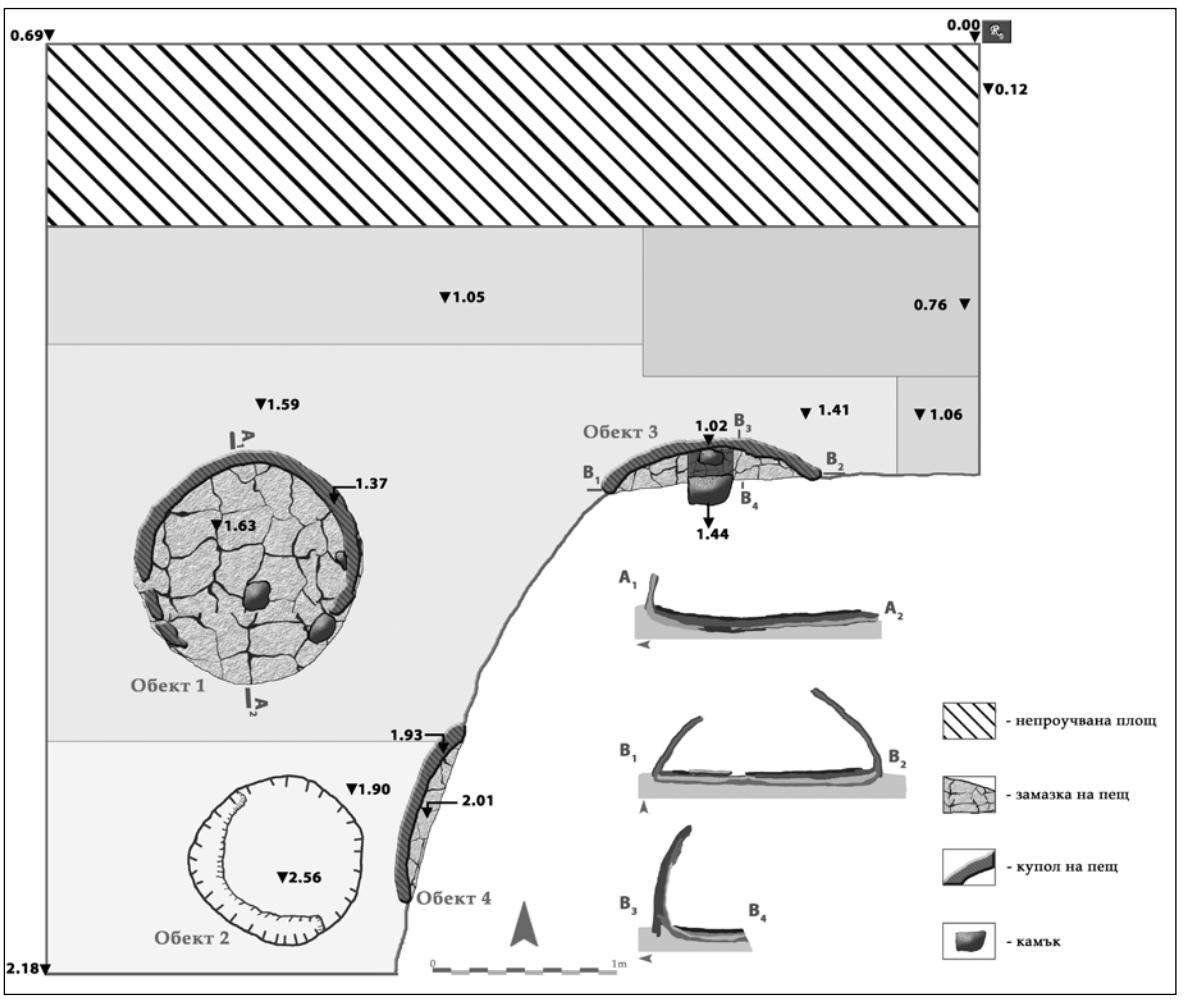

Обр. 3. Селищна могила при с. Владислав, Великотърновско. План на обекта

Не можахме да установим каквато и да е връзка между ямата и пещите, но няма никакви доказателства и за липсата на такава. По тази причина ще бъде пресилено да се направи каквото и да е предположение за хронологията на обекта.

№21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА №1 ДО С. КОШАРНА, РУСЕНСКО

Димитър Чернаков, Мария Гюрова

Разкопките през 2008 г. бяха концентрирани изцяло в Сондаж А, който беше разширен в източна посока с дължина 7 м и широчина 2 м. Цялата дължина на сондажа е 14 м. Общата проучена площ е 29,4 кв. м. Задачите за този сезон бяха да се допроучи II строителен хоризонт, както и този под него.

Хоризонт II

Вторият строителен хоризонт започва от дълбочина 1,40 – 1,50 м и продължава до дълбочина 2,60 – 2,72 м с денивелация в източна посока. Той е с голяма мощност на напластяванията – над 1 м. Съставен е от 2 слоя: 1. Светлосива пепел с максимална дебелина 0,22 м – показател, че селището е било опожарено (проучен пласт от миналата година) (Чернаков, Гюрова 2008, 70); 2. Кафяв глинест седимент с примеси от дребни мазилки, животински кости, керамика и камъни. Долната граница на пласта е маркирана от струпване от дребни мазилки (периферна част на структура?) с дължина 2 м и дебелина 0,06 м, която продължава извън границите на сондажа в северна посока. На границата между квадрати O_8 и O_9 е регистрирана тънка ивица със средна дебелина 0,04 см от въглени и пепел с денивелация в източна посока.

Липсата на открити структури, с изключение на няколко каменни струпвания, както и петно от ситно натрошени горели мазилки, е предпоставка да предположим, че този участък попада в междусградно пространство.

Хоризонт III

Маркиран е от кафяво-зелен седимент с примеси от дребни мазилки, животински кости, керамика и камъни със средна дебелина от 0,80 м, който не е цялостно проучен. Той продължава под достигнатото през тази година ниво на проучване от 3,50 м от ЦР. В него, западната част на сондажа, са разкрити деструкции (до 1,20 дебелина) на опожарена постройка, част от която за съжаление попада в иманярския изкоп и е разрушена от него. Сградата е имала поне 3 етапа на градеж, чието описание отдолу нагоре е следното:

1. Слой от горели мазилки с оранжево-червен цвят с дебелина 0,40 – 0,60 м, съставен от два подслоя: 1.1. Мазилки с огладени лица, с денивелация в северозападна посока; 1.2 Върху тях са нападали безразборно мазилки с различна големина и форма без лица;

2. Обмазки с дебелина 0,15 – 0,20 м, които са били опалени, тъй като те са предимно с двуцветен лом – долна черна и горна оранжева ивица. Пластът е изграден върху друг такъв от плътна жълто-зеленикава глина, вероятно подово ниво, тъй като върху него беше открито керамично струпване от един съд;

3. Слой с дебелина 0,15 – 0,20 м от отухлена седиментация, върху която се виждат жълтозелени обмазки (подово ниво).

На дълбочина 2,85 – 3 м, на границата между квадрати O_8 и O_9 е регистрирано каменно струпване от неправилни блокове в редица. Между тях се забелязват участъци от жълто-зеленикава глина (по-ярка на цвят), вероятно използвана за спойка между камъните. В контекста на струпването се забелязват и петна от черен, пепелив седимент – изгорели кирпичи. Това струпване вероятно маркира участък от източната стена на постройката, която вероятно принадлежи към третия строителен етап. Проучената площ от сградата е 10 кв. м.

В най-източната част на сондажа, в периферията на могилата, на дълбочина 2,80 – 3,10 м е разкрито струпване от камъни с неправилна форма, някои от които стоящи един върху друг. Те очертават напречна на сондажа ивица с широчина 2,60 м. Под нея се намери почти цял скелет на едро преживно животно, затрупано от нападалите върху него камъни.

Обр. 1. Селищна могила №1 до с. Кошарна, Русенско. Яма 1: Скелет на куче

Яма 1

Яма 1 продължава в дълбочина, където още не е достигнато нейното дъно. Широчината ѝ е 1,60 м. Регистрирани са нови 3 етапа на запълване: 1. Горели мазилки с дебелина 0,10 м на дълб. 2,56 м; 2. Слой от сиво-зеленикав глинест седимент с дебелина 0,20 – 0,35 м; 3. Кафяв седимент, примесен с горели мазилки с различна големина и форма. На дълбочина 3,45 м в ямата се откри скелет на куче (Обр. 1). Лежи върху дясната си страна с глава на изток, предните крайници са в свито положение. От пояса назад има изместване на таза и крайниците при което е нарушена анатомическата последователност и цялост на скелета.

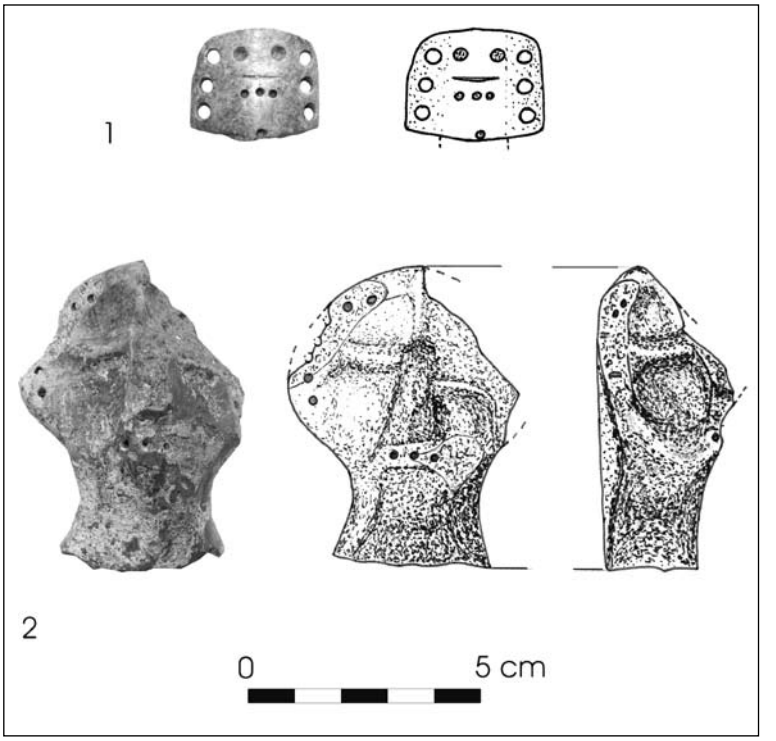

Обр. 2. Селищна могила №1 до с. Кошарна, Русенско. Антропоморфна пластика: 1. Плосък костен идол, глава; 2. Керамична фигура, глава, фрагментирана

Открити са общо 176 находки: глава на керамична антропоморфна фигура (Обр. 2 *1)*, плосък костен идол (фрагментиран) (Обр. 2 *2)*, керамичен фалос, 2 медни игли и една обеца, манисто от серпентинит, предмети и сечива от кост, рог и керамика.

На основата на керамичния си комплекс проучените II и III хоризонт могат да бъдат отнесени към финалния етап на халколита в Североизточна България и културния комплекс КГК VI.

Кремъчен ансамбъл

Кремъчният ансамбъл от проучваната площ наброява 190 артефакта, произхождащи основно от квадрати O_7 (88 артефакта), O_8 (51 артефакта) и O_9 (30 артефакта). Останалите участъци O_{10} и H_{7-10} са представени с единични кремъчни находки.

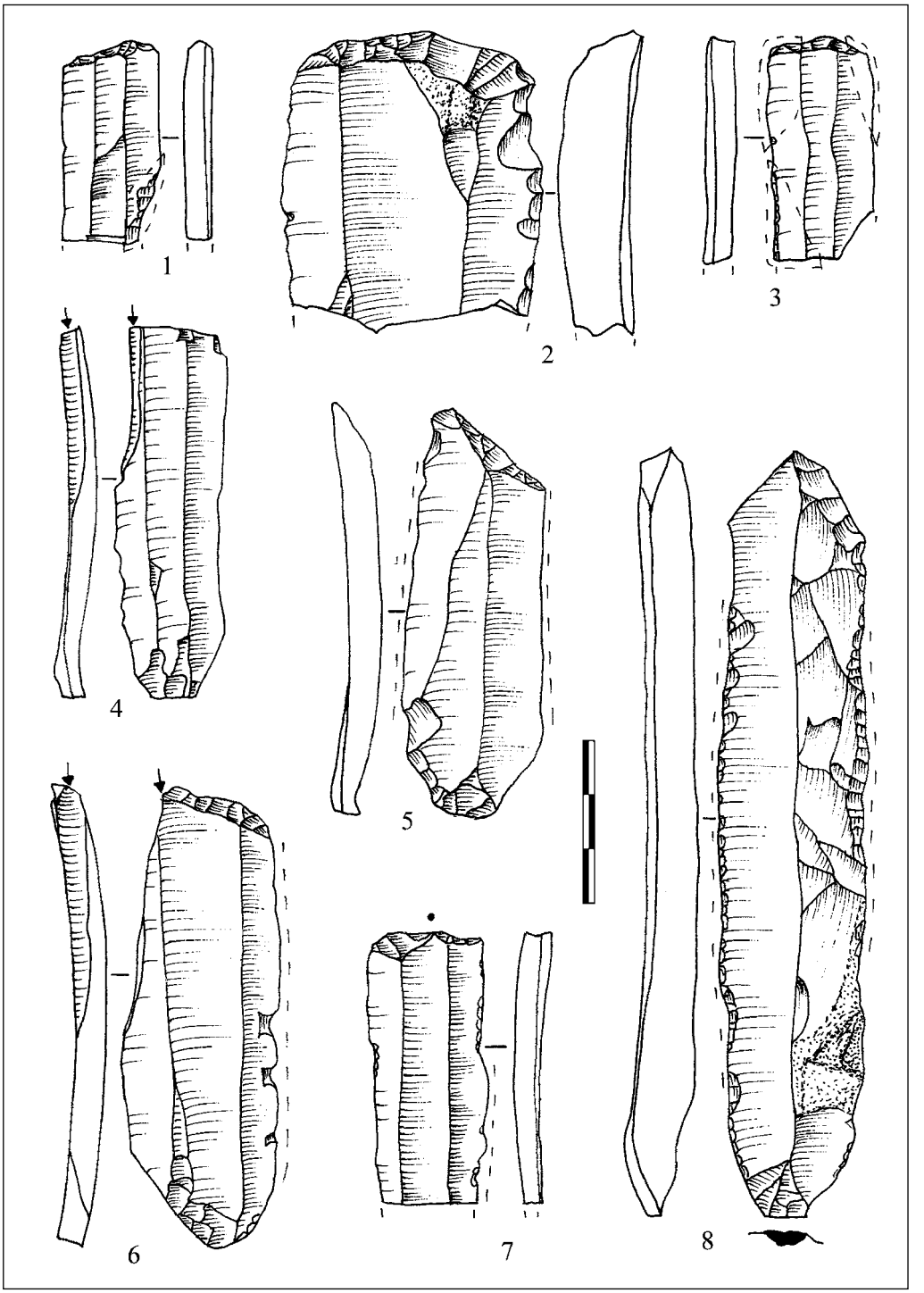

Обр. 3. Селищна могила №1 до с. Кошарна, Русенско. Кремъчен ансамбъл - типологически оръдия. Маркирани са участъците със следи от употреба. Инвентарни номера на артефактите по реда на представянето им: 47, 120, 57, 100/2, 100/14, 21, 39, 148. Рис: М. Гюрова

Като цяло има силна неравнопоставеност между отделните категории изделия с оскъдна евиденция за началните фази на производствения процес. Структурата на кремъчния ансамбъл е следната:

– ядро – 1 (за отломъци, с две срещулежащи отломъчни);

– отломъци – 11, преобладават средните размери – между 4 и 6 см. Отломъците са отделени чрез директен удар с твърда чукалка;

– фрагменти – 10 (9 неопределяеми и 1 от отломък), повечето са масивни – около и над 5 см, половината са с частично, а в 1 случай – тотално корово покритие;

– пластини – 83, с подчертано доминиране на основните и средни фрагменти, които са съответно 37 и 36. Идентифицират се 2 основни техники на дебитаж – индиректен удар с посредник и натиск с посредник с дълго рамо;

– типологически оръдия – 74, като е представен широк регистър от категории – 10 (Обр. 3). Най-многочислени са стъргалките (18), следвани от резците (17) и пластините с ретуш (16). Двойно по-слабопредставени са пластините с напречно затъпяване (8), а останалите типове като люцници, ретуширани отломъци, комбинирани оръдия, надлъжно затъпени и фрагментирани оръдия са представени с единични екземпляри;

– други – 11 бр.

Трасологическият анализ предостави данни за 53 изделия със следи от употреба: 26 типологически оръдия и 27 пластини без ретуш. Широк е спектърът на идентифицираните обработвани материали – 8, като неизбежно присъства и рубриката неопределяем материал. Преобладават изделията със следи от третиране на кожа (12), следвани от елементите от сърп (11), изделията за рязане на дърво, тревисти растения и месо/свежа кожа (съответно 6:6:5). По-слабо са представени обработката на кост, минерали и комбинацията от различни функции.

Кремъчният ансамбъл включва висококачествени видове суровини с характерни макроскопски характеристики, чиито разсипни вторични находища са характерни за района на Лудогорието (Начев, под печат). Кошарна отстои на по-малко и около 50 км от находищата на флинт с най-високо качество в Разградско – тези до селата Каменово, Топчии и Равно, което обяснява наличието в селището на готови изделия от висококачествен кремък, чиято първична подготовка и дебитаж на ядрата очевидно са се осъществявали в рамките на специализирани работилници до излазите на суровини.

Литература:

Чернаков, Гюрова 2008: Д. Чернаков, М. Гюрова. Аварийни археологически разкопки на селищна могила №1 до с. Кошарна, община Сливо поле, Русенска област. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 68 – 72.

Начев 2009: Ч. Начев (под печат). Основните типове флинт на територията на България като източници на суровини за направа на артефакти. – Интердисциплинарни изследвания, 20, 2009 (под печат).

№22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КОЗАРЕВА МОГИЛА ПРЕЗ 2008 Г.

Петя Георгиева

Разкопките се проведоха от 15.07.2008 г. до 05.08.2008 г. с участието на д-р Маргарит Димитров и студенти от специалност археология на СУ „Св. Кл. Охридски".

В североизточния сектор на могилата се работеше в пл. кв. 1/2 и северната половина на 1/3. Продължи проучването на засеченото през 2007 г. в западната част на пл. кв. 1/2 вкопаване, частично запълнено с големи камъни. То започва малко под съвременното ниво. Очертава се голяма яма с неправилна форма, която се стеснява в дълбочина. На юг продължава в пл. кв. 1/1. Максималните ѝ размери в проучения участък са 5,20 м (С – Ю) и 2,75 м (И – З). Бяха вдигнати камъните, под нивото на които ямата продължава в дълбочина (Обр. 1). В запълнителя освен камъни има фрагменти от горели глинени стени, много керамични фрагменти от късния енеолит (вторично

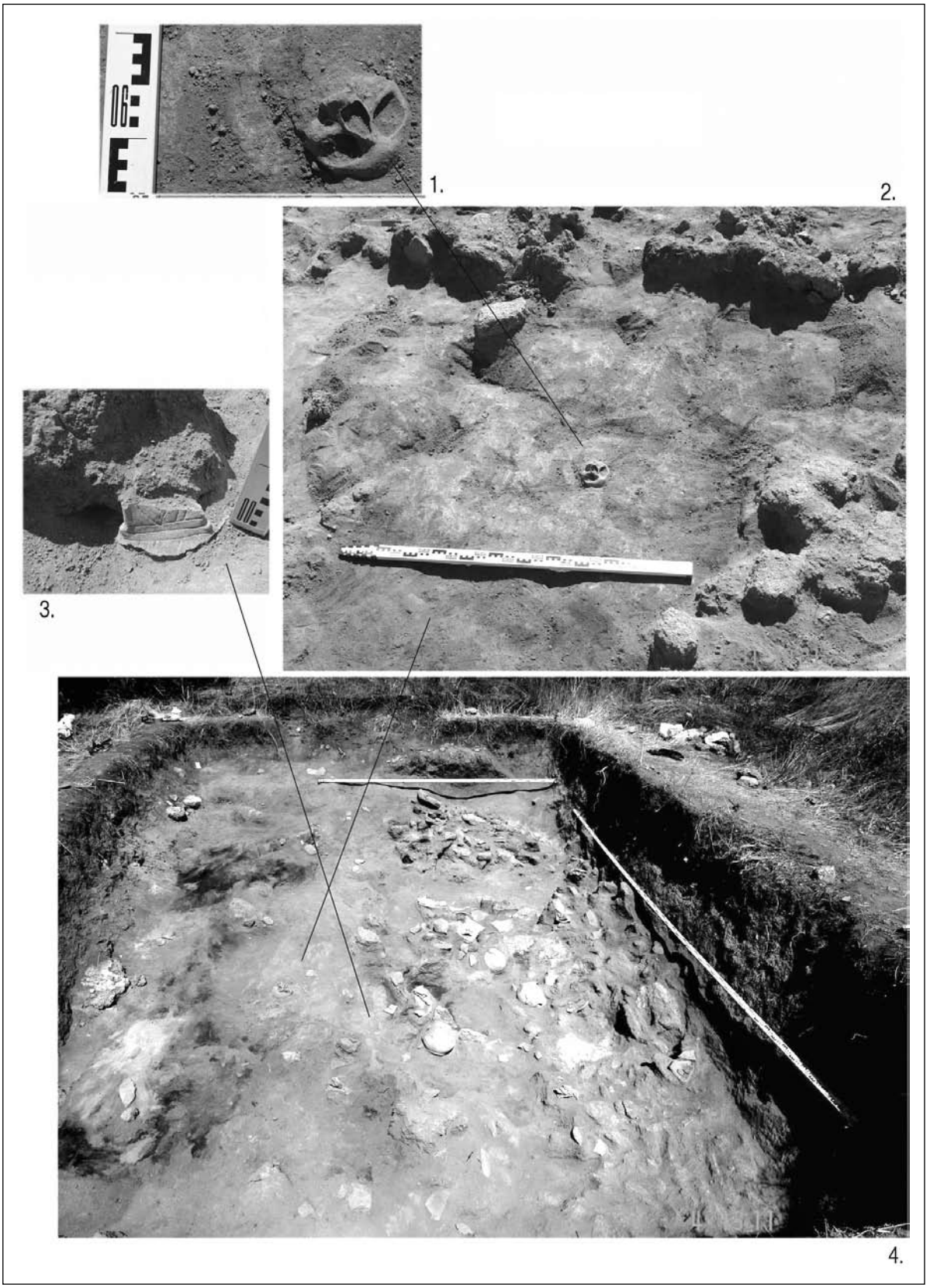

Обр. 1. Пл. кв. 1/2 и южна половина на пл. кв. 1/3. 1: череп без мандибула в ямата от пл. кв. 1/2; 2: ямата в западната част на пл. кв. 1/2 (поглед от север); 3: фрагмент от дръжка на голям съд, украсена с шнуров орнамент, намерен в периферията на ямата (поглед от изток); общ изглед на деструкциите от горелия хоризонт и вкопаната в тях яма (поглед от юг)

горели и негорели) и малко от ранната бронзова епоха. В ямата, под нивото на камъните (дълб. 260 см от ц.р.) бе открит добре запазен човешки череп без мандибула (Обр. 1 *1, 2*). Не бе достигнато дъното на ямата. Тя прерязва един хоризонт от РБЕ, хиатус, I горял късноенеолитен хоризонт и доколкото може да се съди по негорялата късноенеолитна керамика от запълнителя продължава в дълбочина. В източната половина на пл. кв. 1/2 и част от 1/3 се проучваха горели деструкции от сграда от I горял късноенеолитен хоризонт, който бе достигнат през 2007 г. В горната част на този хоризонт горелите деструкции са ситно натрошени до пясък. След вдигането им се достига до по-големи парчета от горели стени, нападали под различни ъгли (Обр. 1 *2, 4*). Между тях, както и в останалата проучена част от този строителен хоризонт от могилата бяха намерени много съдове – цели и фрагментирани, тежести за тъкачен стан, парчета омесена глина, подготвена за моделиране и други дребни находки, сред които особен интерес представлява един амулет, направен от горна част на череп, пробит по средата. В северната част на този участък в пл. кв. 1/3 в горната част на деструкциите имаше два натрошени долни хромелни камъка, отчасти покрити с горели деструкции, които са паднали отвисоко при срутването на сградата (Обр. 2 *2*). В участъка под и около тях имаше няколко съда и много тежести за тъкачен стан, нападали на купчина (Обр. 2 *4*). В рамките на пл. кв. 1/2 и 1/3 горелият хоризонт не е проучен напълно. Резултатите от проучването на този сектор през 2008 г. потвърждават, че селището от горелия късноенеолитен хоризонт е загинало от пожар по време на производство на керамика.

В северозападния сектор започна работа в пл. кв. 4/15. Той се намира в горната част на склона на могилата и разликата в дълбочините в южната и северната част на квадрата е 90 см. Най-горният пласт – на 25 – 30 см от повърхността, е разрушен от корени на дървета и храсти. Находките от този пласт са от елинистическата епоха, РБЕ и късния енеолит. В него имаше много необработени камъни, които не очертаха ясни струпвания. Имаше фрагменти от антични керемиди, но се разкри запазена структура от античността. В северната част на квадрата, непосредствено под повърхността бе частично разкрита основа на огнище, вероятно от РБЕ. Неразкрита част от него продължава в съседния пл. квадрат. Не бе намерен здрав пласт от РБЕ, както и ясен хиатус. В източната част на квадрата на 15 – 40 см от съвременната повърхност се достигна до горелите деструкции от I енеолитен хоризонт. В североизточния ъгъл на квадрата, между тях в пласт с фрагменти от античността, РБЕ и енеолита бе намерен човешки череп. Положен е там след елинистическата епоха.

В югоизточния сектор на могилата в пл. кв. 2/43, 2/44 бе проучена основата и субструкцията на част от сграда от I горял хоризонт от късния енеолит. Бе разкрита запазена част от подовата обмазка, която лежи върху хоризонтално подредени дървени греди. Бе окончателно проучен малкият запазен участък от южната стена на сградата, в градежа на която е имало и необработени камъни. Стената е напълно разрушена и няма запазен лицев градеж. Основите не са вкопани. Възможно е да е била изградена от камъни и глина. Под нея имаше дупки от колове от носещата конструкция. В този участък, под нивото на горелия хоризонт има тунели и хралупи на язовци, които са разрушили част от следите от субструкцията на сградата.

В същия сектор в пл. кв. 2/31, 2/32 между 12 – 14,80 м юг и 13,20 – 17 м изток бе разкопан един малък участък, върху който имаше значителен съвременен насип, от съвременни нелегални изкопи, които го ограждат от север и от изток. Той бе оставен неразкопан досега, тъй като в него има голяма животинска хралупа, от която излизат тунели в различни посоки. През миналата година в профила, който бе направен от южната му страна се видяха два стратиграфски следващи един над друг хоризонта от РБЕ и целта на разкопаването бе да се види доколко са запазени. При разкопаването се установи, че в този участък са запазени малки участъци от три последователни подови нива от РБЕ. Между тях и през тях минават големи и малки животински дупки и практически се оказа невъзможно да се отделят затворени комплекси от всяко от нивата. Възможно е две от тях да са преправки, отнасящи се към един строителен хоризонт. Най-долното ниво е на една и съща дълбочина с горната част на деструкциите от I горял късноенеолитен хоризонт и или е вкопано в него, или хлътнало в него, но по-късните вкопавания, които го ограждат не позволяват да се изясни това. Под него, в този участък има голяма кухина (хралупа). В периферията на участъка, непосредствено под насипа се попадна на човешки скелет в анатомичен порядък. Положен

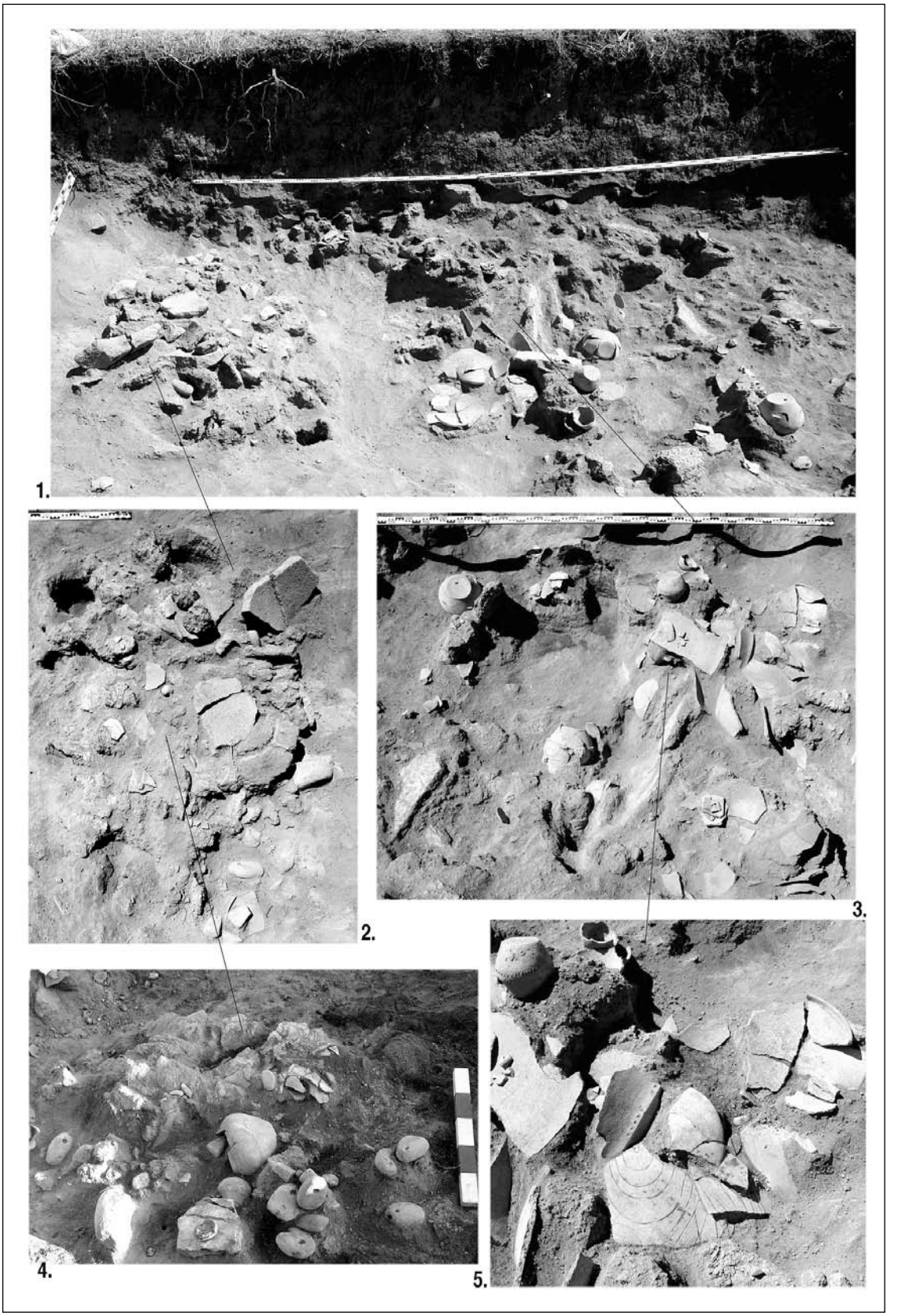

Обр. 2. Етапи на разчистване на част от сграда от I късноенеолитен горял хоризонт. 1: пл. кв. 1/2, 1/3 – източна част (поглед от запад); 2, 4: пл. кв. 1/3, югоизточна част – два последователни етапа на проучване (поглед отгоре от изток); 3, 5: пл. кв. 1/2, източна част (поглед от запад)

е по гръб в посока изток – запад (главата). Подбедриците са разрушени от иманярска яма, направена през последните години. Доколкото може да се съди по състоянието на костите, стратиграфската ситуация и керамиката около и под скелета, погребението е направено без гробна яма, след времето на елинизма, най-вероятно през последните няколко десетки години.

Също в югоизточния сектор на могилата продължи проучването на откритата през предишни сезони каменна стена от елинистическата епоха. Отделни участъци от нея са запазени в субструкция. В пл. кв. 2/43, 2/57 бе частично разкрито долепено до стената съоръжение, което, доколкото може да се съди на този етап на проучване има полукръгъл хоризонтален план. В този и в останалите проучвани участъци на могилата, както и по повърхността има доста антични керемиди. Бе намерен фрагмент от теракотова облицовъчна плоча с релефна украса. Керамиката от този период е вносна. Има много фрагменти от амфори.

Литература:

Georgieva 1998: P. Georgieva. Early Eneolithic Pottery from a Burnt Dwelling – Kozareva Mogila, a Tell near Kableskovo. – In: M. Stefanovich, H. Todorova, H. Hauptmann (eds.). James Harvey Gaul. In Memoriam, Sofia, 1998,153 – 160.

Георгиева 2004: П. Георгиева. За края на енеолита в Западното Черноморие. Добруджа 21, 2004, 216 – 230.

Георгиева 2008: П. Георгиева. Керамична работилница от късния енеолит от Козарева могила. – Сборник в чест на доц. Ст. Ангелова, ГСУ, ИФ, Археология, София 2008 (под печат).

№23. АМ „ТРАКИЯ“, ЛОТ 2, ОБЕКТ №9, КМ 230+350 – КМ 230+750

Петя Георгиева, Румяна Колева

Спасителните археологически разкопки се проведоха от 10.06. до 09.07.2008 г. По време на проучването бяха направени общо 24 сондажа, от които 11 на ръка (с лопати и по-малки инструменти) и 13 с багер. Два от направените с машина сондажи, след засичането на културен пласт бяха удълбани и разширени на ръка. В два от сондажите, направени на ръка се достигна до културен пласт. В останалите двадесет сондажа нямаше културни останки.

В рамките на проучвания участък по трасето на магистралата бяха установени археологически структури от късножелязната и римската епохи, отстоящи на около 200 м едни от други. В самия източен край на обекта са проучени две вкопани съоръжения от

Обр. 1. Подово ниво и субструкция на сградата

Обр. 2. Керамична купа, моделирана на ръка – късножелязна епоха

късната желязна епоха. Едното е проучено почти изцяло. Това най-вероятно е леко вкопана (10 – 15 см) сграда с форма близка до правоъгълник, с размери 3,90 х 2,30 м, изградена от дървени колове. Ориентирана е по дългата страна в посока север – юг с отклонение на североизток – югозапад (Обр. 1). В северната половина на сградата има яма с кръгла форма, с диаметър 160 см и дълбочина 75 см, вероятно стопанска. В долната част на запълнителя на ямата бяха намерени разпръснати и отчасти в анатомичен порядък, кости от овца/коза, куче и лалугер. Част от тях са обгорели. Също в ямата и около нея, включително и в жлебовете за колове бяха намерени фрагменти от керамични съдове, които вероятно са нападали в запълнителя след разрушаването на сградата. Реставрирана е една паница (Обр. 2). Не е изяснено предназначението на сградата. Възможно е да е жилище със стопанска яма, макар размерите ѝ да са малки.

Също в източния край на обекта, в сондаж №1, на дълбочина 80 – 85 см бе установен друг вкопан обект. На север той продължава извън трасето на магистралата. Размерите на проучения в рамките на сондажа участък са 3,35 м (север – юг), 2 м (изток – запад) и 0,50 м достигната дълбочина (от нивото на което е засечено вкопаването). Основата му не бе проучена заради подпочвени води. В проучения участък се вижда, че стените на вкопаването са полегати. Южната страна има дъговидна форма в хоризонтален план. В горната част (на нивото, в което бе засечено) имаше малко фрагменти керамика от късната желязна епоха. Това е голяма яма, която продължава на север извън сервитута. На 5 м източно и западно от сондаж №1 бяха направени допълнителни сондажи, широки 50 см. В профилите им, на същото ниво се вижда тънка ивица (3 – 5 см) тъмна пръст, която вероятно е от периферията на ямата. Въз основа на това, както и на данните от сонд. №1, може да се съди, че стените на проучвания вкопан обект са полегати.

В сондажите в централната част на обекта няма регистрирани културни останки.

В западната част на обекта, в повърхностния пласт се срещат малко фрагменти от строителна и битова римска керамика. В един от сондажите е установено наличие на пласт с концентрация на такава керамика, без да са разкрити структури. В разположения на запад от него сондаж са засечени няколко вкопавания, в запълнителя на които има фрагменти римска керамика. Профилите на сондажа свидетелстват за многократни вкопавания, които са засипвани веднага. В едно от тях са разкрити предни крака и част от гърди от кон, чиято останала част от скелета остава в непроучената част. На същото място бяха намерени фрагменти от силно корозирал железен предмет. В най-дълбоката част на същия сондаж, в малък участък се попадна на пласт от жълтеникава пръст, обилно примесена с въглени под нивото на който бе отчасти разчистена малка яма, запълнена с тъмна пръст. В пласта с въглените са намерени два малки фрагмента от керамични съдове, правени на ръка, които е възможно да се отнасят към пласт с по-ранна датировка (енеолит – РБЕ?). Регистрираната ситуация дава основание да се предполага, че става дума за основа на надгробна могила, чиято горна част е била разнесена при орането или от иманяри.

№24. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ХИМИТЛИЯТА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СОКОЛ, НОВОЗАГОРСКО, ПРЕЗ 2008 Г.

Красимир Лещаков, Георги Кацаров, Татяна Кънчева-Русева, Ваня Петрова, Надежда Тодорова

Археологическите разкопки на селищна могила Сокол[1] се проведоха през м. юли, в рамките на лятна практика на студенти от специалност Археология при СУ и като част от научна програма за изследване на Св. Илийските възвишения съвместно с ИМ Нова Загора. Съществена помощ ни бе оказана от директора на ИМ Нова Загора Красимир Велков и от Общинското ръководство, за което сме им благодарни.

През 2008 г. продължи проучването на пласта от РБЕ в южната част на обекта, където в предишния сезон бяха разкрити стопански постройки и редица стопански съоръжения – питоси, основи на огнища и пещи (Обр. 1). Целта беше доразкриване на кирпичените деструкции в източна и западна посока, за да се потърсят евентуални очертания на жилища, навеси или други постройки. Проучената площ бе разширена и в южна посока с цел проследяване на общата стратиграфия на могилата и датиране на останките от късния халколит.

През 2007 г. в западната и централната част на проучваната площ бе достигнато ниво кирпичени деструкции от 3 строителен хоризонт РБЕ 2. Те оформят ивица, състояща се от компактно разположени глинени кирпичи – блокове с правоъгълна форма и заоблени ъгли със средни размери 0,20 х 0,15 и 0,15 х 0,15 м. На някои места кирпичите бяха запазени във вид на различни по размер панели, измазани от едната страна с фина глина. Вероятно деструкциите са формирали стени, паднали в южна посока, по наклона на терена. Граници на постройки не бяха установени и вероятно става въпрос за свободни стени, затварящи навеси. Процесът се усложнява от факта, че стените нямат колова конструкция и са трудни за установяване, както и поради съвременните нарушения.

Останки от римската епоха. В кв. L_{6-8} и K_7 бяха разчистени и впоследствие демонтирани основите на зидове с шир. ок. 1 м. Продължението им в източна посока е напълно унищожено от съвременния изкоп. Зидовете са изградени предимно от дребни до средно големи ломени камъни, между които са положени и отделни речни камъни. В южната му част ломените камъни имат по-големи размери. Субструкцията е вкопана в пласт от РБЕ. Зидът продължава в западна и северна посока, но за момента подобно твърдение е несигурно. Не е ясен нито плана, нито предназначението на тази сграда, която според намерената керамика може да се датира най-общо в II-IV в.

Стопански съоръжения, РБЕ (Обр. 1). В кв. L_8-L_9 се наблюдава сложна стратиграфска ситуация, дължаща се на многократно подновяваните съоръжения, отнасящи се към I и III строителни хоризонти. Допълнително усложнение създава и съвременния изкоп (окоп?), прекъсващ пряката връзка между напластяванията в северната и в южната част на двата квадрата. С цел установяване на микростратиграфията в тази част на селищата бе направен контролен профил с дължина 1 м. В него бяха регистрирани четири трамбовани нива, съответстващи на фазите на използване на отоплителните съоръжения, които заемат следните позиции: I ниво – 2,12 м R; II-2,15 м R; III-2,25 м R; IV-2,30 м R. Платформата около огнищата и питосите има неустановими размери, тъй като на юг е унищожена от споменатия окоп, а на север преминава в централния профил. Непосредствено на запад от трамбованата площадка бе разчистен друг комплекс от основа на огнище и питос на дълбочина 2,45 м.

[1] Предпочитаме използването на името „Сокол“ за селищната могила, тъй като „Химитлията“ не е с български произход и има несигурен превод. В землището на селото има само една селищна могила, така че обърквање на топонимите не може да се получи.

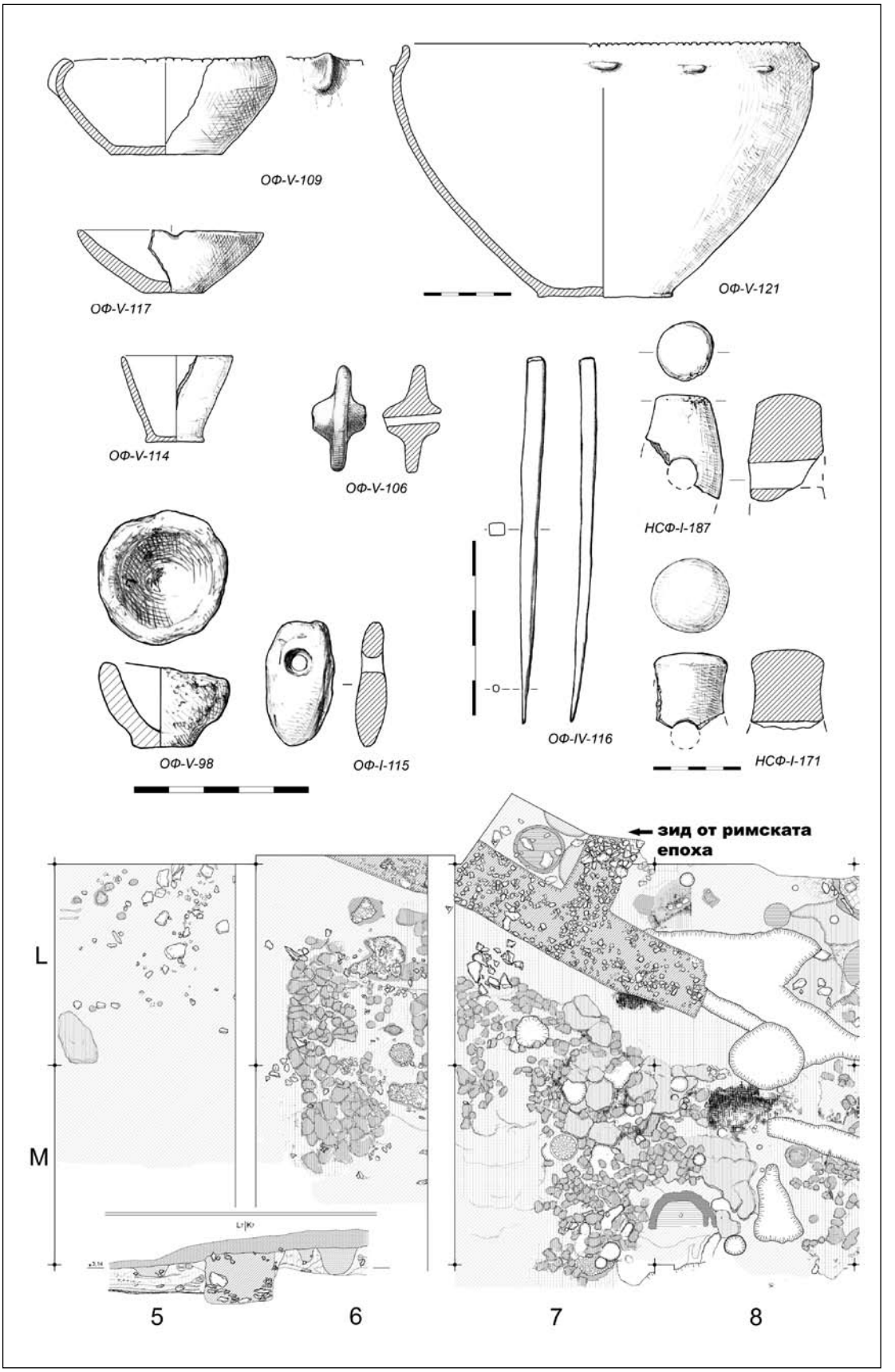

Обр. 1. Селищна могила Сокол, Новозагорско. Керамика и находки от РБЕ. План на деструкциите от III стр. хор.

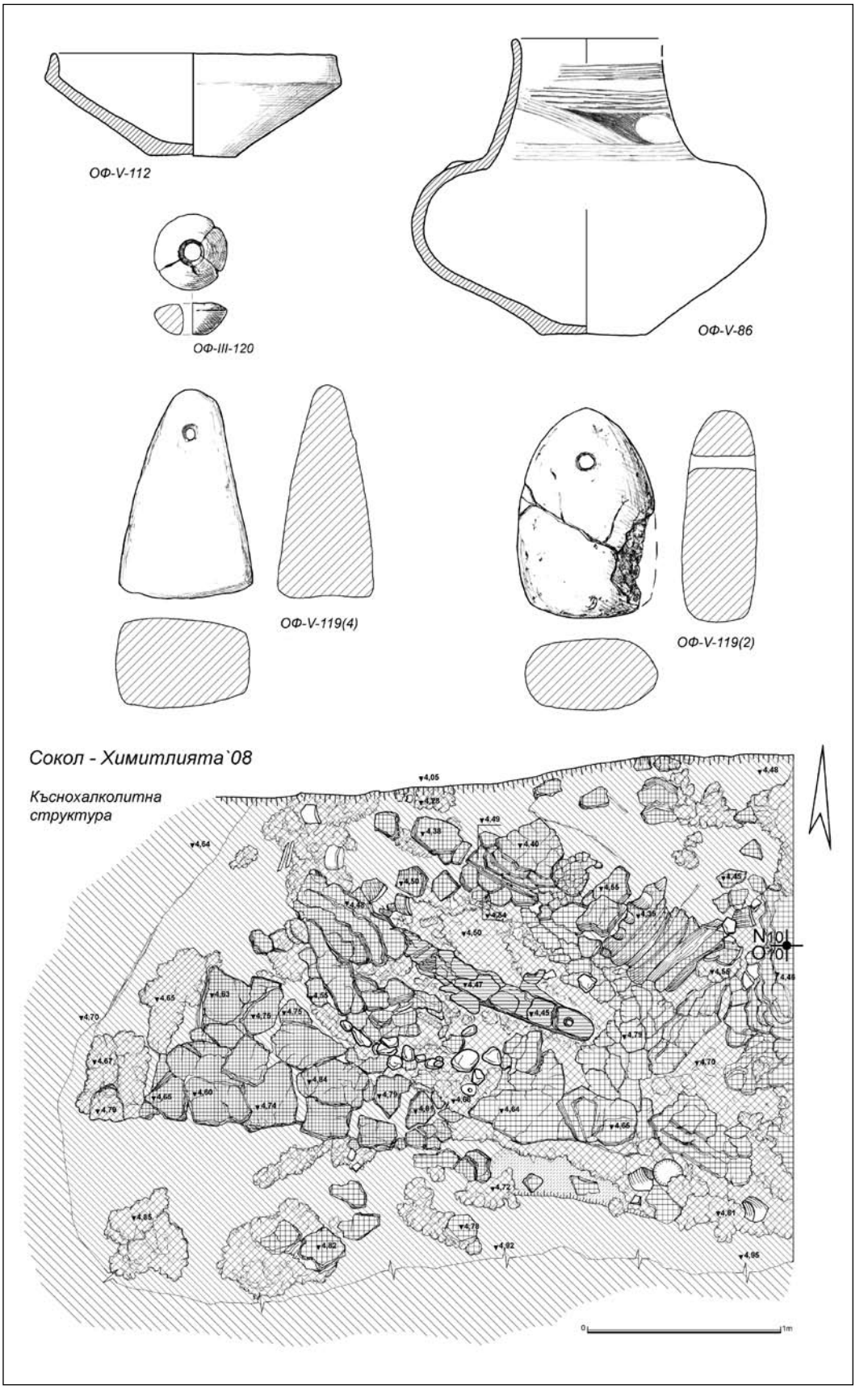

Обр. 2. Селищна могила Сокол, Новозагорско. Керамика и находки – късен халколит. План на къснохалколитна структура в кв. N_{10} – O_{10}

На границата на кв. $L_9 – M_9$ бе проучена замазка на пещ – трето поред отоплително съоръжение в района. Западната му част и северната периферия са разрушени от съвременни вкопавания. Основата има неправилна четвъртита основа със заоблени ъгли и е била покрита от купол. Източно и южно от пещта се проследява зле запазено трамбовано ниво от сиво-бежова глина и основи на питоси, проучени през 2005/2007 г. По всяка вероятност пещта е функционирала успоредно с най-ранния етап от изграждането на този комплекс, а по-късно върху мястото ѝ са били изградени две последователни огнища.

Други стопански съоръжения, аналогични на вече описаните, бяха разчистени и документирани и в кв. K_7 (III стр.х.), в квадратите по линия 6 – няколко огнища от 2 – 3 стр.х., както и в кв. $L_{10} – M_{10}$ (III стр.х.). До северния профил на кв. M_{10} (-2,68 мR) в пласта с овъглена органика бе открито цяло добре запазено бронзово шило.

Керамиката е типична за края на РБЕ 1 или самото начало на РБЕ 2. Уточняването на датировката ще бъде извършено след обработката на масовия керамичен материал от комплексите.

Структура от късния халколит (Обр. 2). В Кв. N_{10} -O_{10} започна разчистване на масивни деструкциии от къснохалколитно жилище (?). Тъй като само част от него бе разкрита (3,50 м И – З и 2,50 м С – Ю), все още е рано да се съди за неговата същност. Стратиграфски е фиксирано между – 4,40 м R (кв. N10), 4,80 до 4,85 м. От юг структурата изглежда разрушена при земеделска обработка за терена и прокарването на черен път.

В центъра на силно горелите деструкции беше разчистена част от перваз със запазена дълж. 0,60 м, шир. 10 – 12 см и вис. 6 – 7 см. R. От южната страна са запазени части от лицева замазка и там личат четири дупки с диам. 6 см. Първазът е изграден от фина глина, примесена с доста органика и е измазан. Непосредствено пред и под перваза на юг бяха разчистени 10 речни камъка – вероятно част от подложка, както и късове леки и примесени с голямо количество органика мазилка с червеникав цвят. При камъните е намерена колективна находка от четири глинени тежести за стан и костен прешлен за вретено. До перваза, на границата на кв. N-O_{10} бяха разчистени компактно разположени последователни панели от мазилка с лицева замазка.Запазената част е с форма на ромб, размери 70 х 55 см. Изглеждат паднали в посока ЮИ, по естествения наклон на склона. Панелите са шест, лежат вертикално и имат обща дебелина 0,60 м. Най-северозападният къс е широк 15 см и завършва с отпечатъци от 4 кола с диаметър от 8 до 10 см. Мазилките са много масивни, компактни, с белезникаво-жълтеникав цвят, глината е примесена с органика и доста пясък, краищата са по-сиви и с повече следи от органика. Около тях от двете им страни се очертават по-разбити и значително по-тънки парчета от стена с лицева замазка. На изток към профила деструкциите изглеждат по-горели и по-тънки. Проследени бяха фини тънки замазки с дебелина от няколко милиметра, много крехки и доста разпаднати, с пепелив цвят. Под тях бяха достигнати петна много фина пепел. Разчистени бяха и единични фрагменти вторично горяла керамика. На северозапад бе проучено петно хоризонтално нападали късове – вероятно стенна мазилка с лицева замазка. Късовете изглеждат паднали в посока ЮЗ с лицето нагоре. Разграничени са пет последователни мазилки. Петното е с размери около 0,30 х 0,30 м. Обща дебелина – 15 см.

В югозападната разчистена част се проследяват други масивни късове мазилка –хоризонтално лежащи „панели“ с лицето нагоре. Те са в ивица е с макс. ширина 0,90 м и дълж. 1,50 м. Късовете лежат под всички останали деструкции, като най-долната точка е на дълбочина 4,84 м R. Вероятно представляват част от стена, паднала в източна посока с лицето на горе. „Панелите“ имат сравнително големи размери – 0,30 до 0,40 х 0,40 до 0,40 м. Дебелината е до 8 см. Изградени са от песъклива глина. На юг и запад от тях се проследява черна ивица овъглена органика.

Деструкциите вероятно представляват останките от масивно жилище със стан в него. То е загинало от силен пожар в края на халколита и цялата покъщнина е запазена *in situ*. Не може да се прецени със сигурност дали е било едноетажно, тъй като положението на някои панели свидетелствува за наличието на измазан таван или евентуален втори етаж. Този въпрос се надяваме да бъде решен при предстоящото продължение на разкопките през 2009 г.

№25. СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ – ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2008 Г.

Явор Бояджиев, Йоанис Асланис, Стоилка Терзийска-Игнатова, Величка Мацанова

През 2008 г. проучванията бяха съсредоточени в южната периферия на могилата, от западната и източната страна на голямото хлътване с падналата в него платформа (Бояджиев и др. 2008, 91), както и в самото хлътване.

В хлътването (кв. У/Ф 9) се установиха три късни ями. Най-късната (№100) е с диаметър ~ 2,80 м. Източната половина на дъното ѝ е обмазано с 4 – 5 см дебел слой белезникава глина. В централната му част се оформя сравнително хоризонтално ниво от горяла до черно глина с дебелина 2 – 5 см, върху която лежат фрагменти от силно обгорели кости от животни, черупки от охлюви и миди, фрагменти от три съда, няколко камъка и грубо оформена глинена фигурка. На ~ 0,50 м под него се очерта дъното на по-ранна яма (№101). То се маркира от 5 – 6 см дебел слой сиво-зелена хомогенна глина, който се проследява в източната половина на хлътването. В западната част се установи спускащ се надолу слой от светла кафява пръст с въгленчета в нея, върху която лежат кости от поне 4 – 5 различни тревопасни животни – яма 102. На това ниво се намират и голям брой средно големи речни камъни, несвързани помежду си. В най-ниската част на ямата, която остава на 0,15/0,20 м под яма 101, се разкриха петна горяла пречистена глина.

Ямите не нарушават падналата халколитна платформа, като следите им се проследяват до 0,50 м северно от нея. Проучването на платформата достигна до дълб. 11 м от централния репер. На тази дълбочина тя все още продължава, заедно с деструкциите и съдовете върху нея.

В кв. У8 се проучи източния край на хлътването. Установи се наличието на деструкции със съдове между тях, които са свързани с тези върху платформата. Те се спускат стъпаловидно надолу от границата на квадрати У8/9 – Ф8/9, като образуват дъгообразна извивка – от плаформата в СИ посока.

В кв. Ф7/8 се работи в самата периферия на могилата. Установи се, че останките от селището свършват приблизително по линията на горния (южен) край на падналата платформа. Южно от този културен пласт в квадрати Ф7/8 се проследява пласт сиво-жълтеникава глина, която се спуска стръмно надолу. По цвят и структура е аналогична с повърхността на пласта в кв. Ф10/11 и явно маркира горния край на същата конструкция. В кв. Ф8 фланкира от изток падналата платформа с 4 големи и 15 по-малки камъка, образуващи ивица с широчина 0,50 м и дължина 0,90 м.

Западно от хлътването в периферията на могилата бе продължен стъпаловидно сондажа в кв. Х10/11 (Бояджиев и др. 2008, 92). Новото стъпало започва от горния край на сондажа от 2007 г. Има размери 8 х 10 м в посока И – З (1 м в северния край на кв. Х10/11, кв. Ф10/11 и 2 м в южния край на кв. У10/11). В северната си част сондажът попада в хоризонти от РБЕ (на дълб. 4,75 – 6,90м) (Обр. 1).

Поради периферното разположение и малката широчина не се разкриха цели структури, а само части от такива:

– В кв. У11 (дълб. 5,40 – 5,60 м) се установи твърд, добре загладен под от сиво-бяла глина с дебелина до 0,20 м. Върху него не се откриха съоръжения или находки. Под него се проследява 10 – 15 мм дебела ивица черна пепел.

– В кв. Ф11 се разчисти част от улица от РБЕ, която тръгва от ЮЗ периферия на могилата. Широка е около два метра. Основата ѝ е от плътен слой малки камъчета, върху които има до 0,20 м дебел пласт сбита кафява пръст. Изкачва се в източна посока. Вероятно това е улицата, установена в XIV х-т в кв. Т9/С9 (Юнацite 2007, 55, илл. 8).

– В кв. Ф11 се проучи южната част на 0,70 м широка траншея. В нея има четири дупки от колове с диаметър ~ 0,25 м, на разстояние 0,10 – 0,15 м една от друга. В южния си край завършва

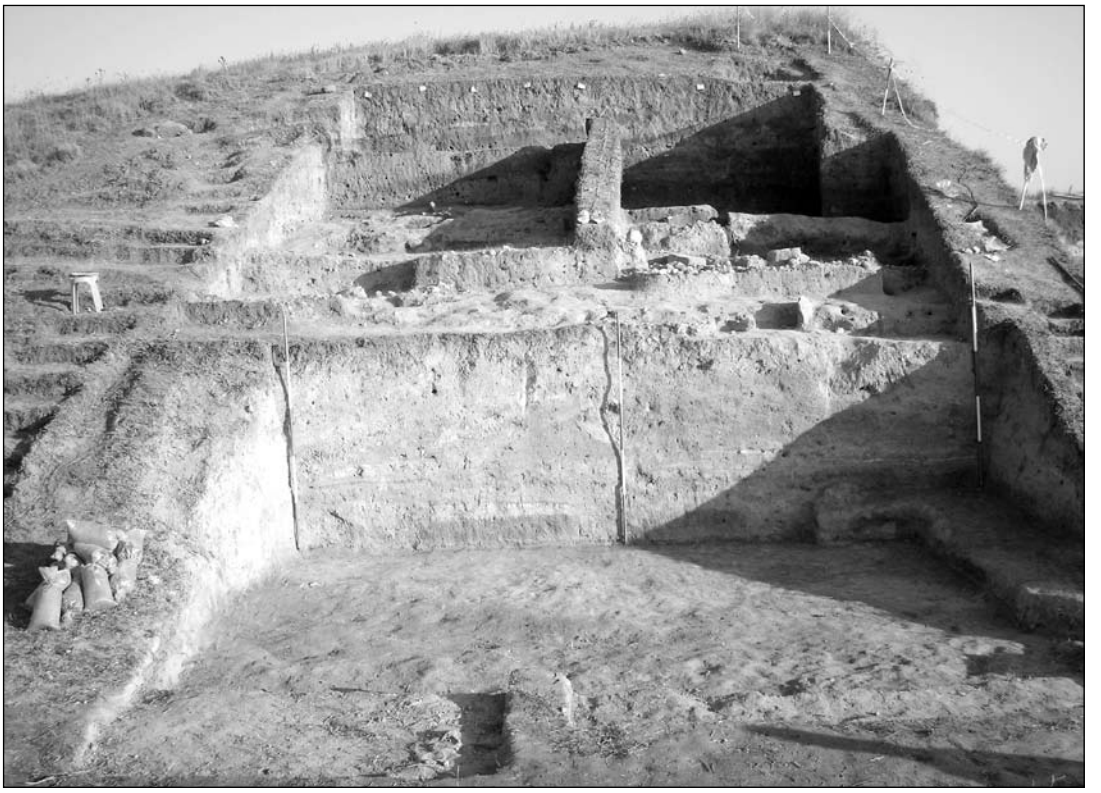

Обр. 1. Селищна могила Юнаците, Пазарджишко. Сондажът в южната периферия на могилата (квадрати У-Х 10 – 11) в края на разкопките през 2008 г.

Обр. 2. Селищна могила Юнаците, Пазарджишко. Етап от проучването на крепостната стена – слой от плътно наредени чакълести камъни, влизащи в конструкцията ѝ

с дупка с диам. ~ 0,30 м, която е заобиколена от камъни, които са подпирали кола в нея, а на дъното ѝ има каменна подложка. Друга траншея се очерта в кв. У10. Тя е широка 0,40 м и дълбока 0,80 м, като е запълнена с много сбита сиво-зеленикава пръст. И двете траншеи се отнасят към XV хоризонт.

В кв. У10 на дълб. 6,20/6,30 м и 6,45/6,50 м личат останки от две подови нива от РБЕ. Под тях следва 0,40 – 0,50 м дебел хиатусен пласт. Под него в кв. У10 – Ф10/11 се проследява ~ 0,20 м дебел слой от пепелива сиво-жълта пръст, обилно примесена с керамични фрагменти и находки – всичките от халколитната епоха. В него са разпилени и чакълести камъни. Под този слой в кв. Ф10/11 и северния край на Х10/11 се проследява сиво-жълтеникава глина. С навлизането в дълбочина в този пласт количеството на керамиката и находките рязко намалява, а глината става много сбита. Керамика или кости се срещат рядко. През 0,20 – 0,30 м са разположени хоризонтални нива от чакълести камъни. Горните две (на дълб. 7,45 м и 7,65 м) са сравнително тесни – с широчина до 1 м, камъните са с диам. до 0,10 м. Третият слой (дълб. 7,95 м) се проследява на широчина до 3 м. В него се срещат както камъни с диам. ~ 0,15 м, така и няколко големи. Камъните са наредени плътно един до друг (Обр. 2). Ивица камъни се установи и на дълб. 8,75 м, в северния край на кв. Х10, като продължава в северна посока. Пластът с глина и камъни се проследява по цялата проучена дължина на сондажа. Широк е около 5 м, като достига до склона на могилата. Дебелината му е 2,50 – 2,80 м, като заляга върху раннохалколитния пласт в кв. Х10/11. Цветът и структурата на глината са много близки до тези на проучения през 2006 – 2007 г. пласт в кв. Х10/11, който лежи над раннохалколитните хоризонти и образува склона на могилата. В него обаче липсва стерилната жълта глина, която образува външния слой на склона (под съвременния хумус). Слоят жълта глина бе проследен и в кв. Ц11 – на ~ 0,50 м от северния му край. В южна посока напластяванията са нарушени при прокарване на път.

Минисондажът от 2007 г. в кв. Ф9/Х9 (Бояджиев и др. 2008, 92) бе продължен в дълбочина, като се достигна до раннохалколитното ниво – равна плътна глина. На 1,30 м южно от северния край на кв. Х9 се установиха две дупки от колове с диам. ~ 0,20 м. Те лежат точно на линията, в която се забелязва известна разлика в цвета на напластяванията. Тази линия съвпада и с края на най-долното хоризонтално ниво с камъни. Наблюденията в този минисондаж, както и ситуацията в двете стъпала на сондажа в кв. Х10/11-Ф10/11 показват, че пръстта в кв. Х10/11 представлява деструкциите и размивките на масивната глинобитна конструкция, намираща се в кв. Ф10/11.

Проучването през 2008 г. дава основание за следните заключения. През ранния халколит в най-високия участък на селището, заграден от източната си страна от реката, е била построена масивна глинобитна стена. Конструкцията ѝ е от последователни слоеве глина и чакълести камъни. Възможно е тя да е включвала и дървени колове, обграждащи я от външния ѝ край. Широка е ~ 5 м, запазена е на височина до 2,80 м, а действителната ѝ височина е била поне 5 м. При загиването на селището стената е разрушена и постепенно е ерозирала, като е образувала южния склон на сегашната могила.

Керамиката над и около стената е изключително къснохалколитна. Основните категории са: паници, купи – дълбоки с къси цилиндрични шии, гърневидни и вазовидни съдове, подставки, капаци, аскоси и хранилища с големи размери. Преобладават разлатите паници с удебелен отвътре устиен ръб с разнообразен профил и дълбоките купи с нисък цилиндричен перваз. Паниците са украсени с позитивен графитен орнамент, а понякога от вътрешната страна на устийния им ръб има коничен издатък или заоблена пъпка (разположени симетрично по 2 или 4). Украсата върху фината керамика е рисувана с графит, врязана, от канелюри, от набодени точки, а върху грубата: барботинизирана повърхност, нокътна барботина, релефни ленти и ръбове, хаотични надрасквания на повърхността, врязана. Срещат се чаши тип Криводол, вдлъбната с мида украса, дръжковидни израстъци – клиновидно извити надолу, заострени и извити нагоре, трапецовидни.

Сред находките се открояват антропоморфните, зоо- и орнитоморфни фигурки (Обр. 3), както и медна игла, кремъчна стрела, миниатюрна рогова брадвичка.

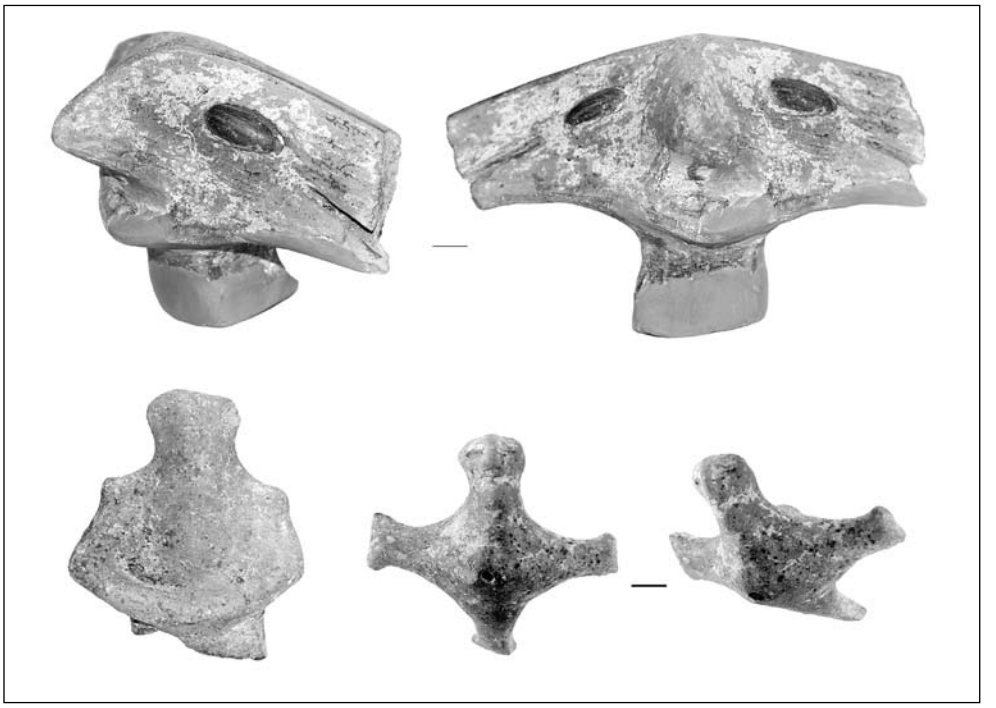

Обр. 3. Селищна могила Юнаците, Пазарджишко. Керамични фигурки от халколита

Литература:

Бояджиев и др. 2008: Я. Бояджиев, Й. Асланис, С. Терзийска-Игнатова, В. Мацанова. Селищна могила Юнаците, Пазарджишко. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 89 – 92.

Юнаците 2007: Телль Юнаците. Эпоха бронзы. Т. II, 1, Москва, 2007.

№26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В М. „ЕЗЕРОТО“ ПРИ С. САДОВЕЦ, ОБЩ. ДОЛНИ ДЪБНИК

Венцислав Гергов

Разкопките на праисторическото селище в м. „Езерото“ при с. Садовец се проведоха от 28.08.2008 до 25.09.2008 г. на площ от 75 кв. м.

Беше проучено жилище от ранния халколит, разположено на горната част на варовиковата скала, върху която лежи цялото селище. Естествените пукнатини и дупки на скалата са били подзиждани с плоски варовикови камъни и върху така получената прощадка е била насипана жълто-зелена глина за под на жилището. На пода бяха открити керамични фрагменти, характерни за ранния халколит – част от голям питос, орнаментиран с врязан геометричен орнамент и два глинени похлупака с графитна украса. Находките са характерни за култура Градешница.

В хода на разкопките се разкри пещ, която е разположена върху подиум от жълто-зелена глина с височина от подовото ниво 32 см. В горната част на подиума се разкриха плътно подредени фрагменти от керамична паница, замазани с трамбована и излъскана по механичен начин глина с дебелина 5 см. В субструкция беше проучено откритото през 2007 г. жилище от късния

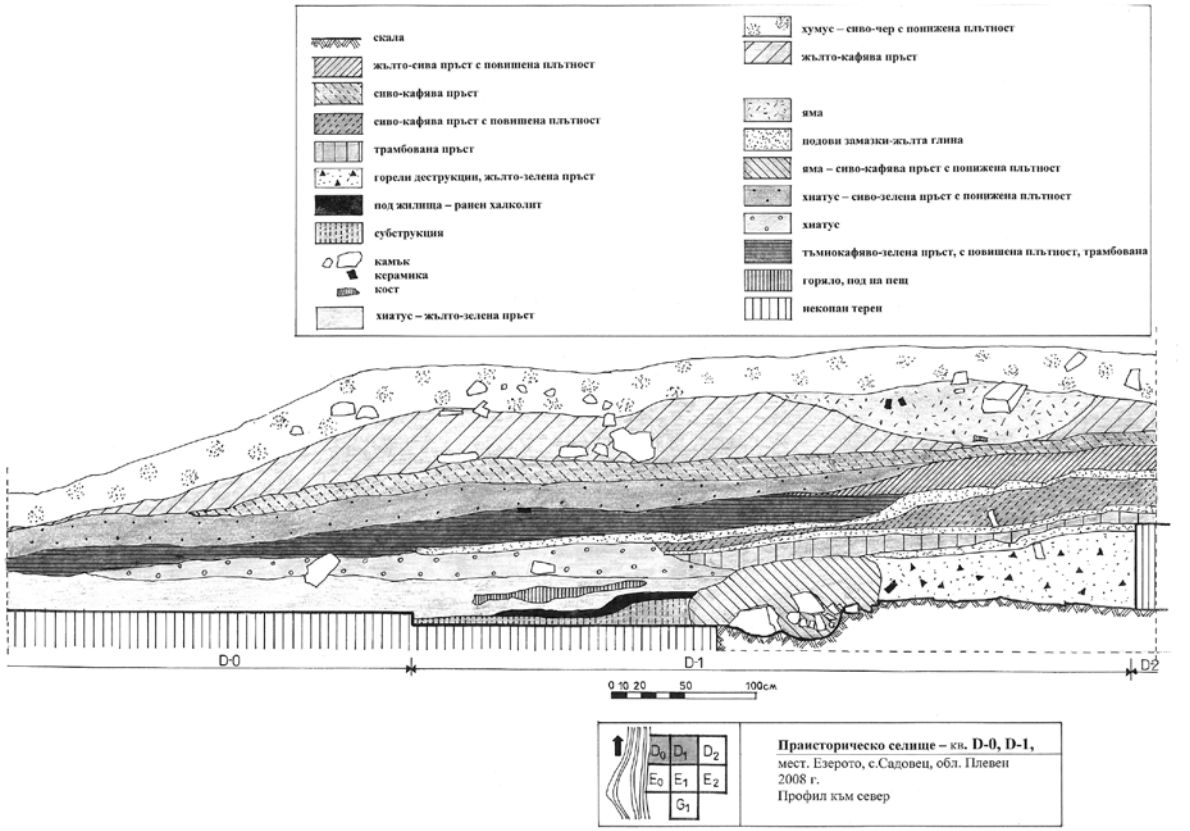

Обр. 1. Праисторическо селище в м. Езерото при с. Садовец, община Долни Дъбник. Профил в квадрати Д1, Д0

халколит. Под подовото му ниво бяха открити кремъчни артефакти, кости, три цилиндърчета от пробиване на каменни брадви. Керамиката се отнася към късния халколит – култура Криводол-Сълкуца-Бубани. Открихме керамичен идол, изобразяващ права, бременна жена. Главата ѝ има характерната за този регион и период триъгълна форма. Ушите са маркирани с по четири дупки. Косата в тилната част е моделирана с осем вертикални врязани линии, които преминават в плитка в областта на кръста. В долната част фигурата има камбановидна форма, украсена с вертикални врязани линии, маркиращи стилизирания костюм.

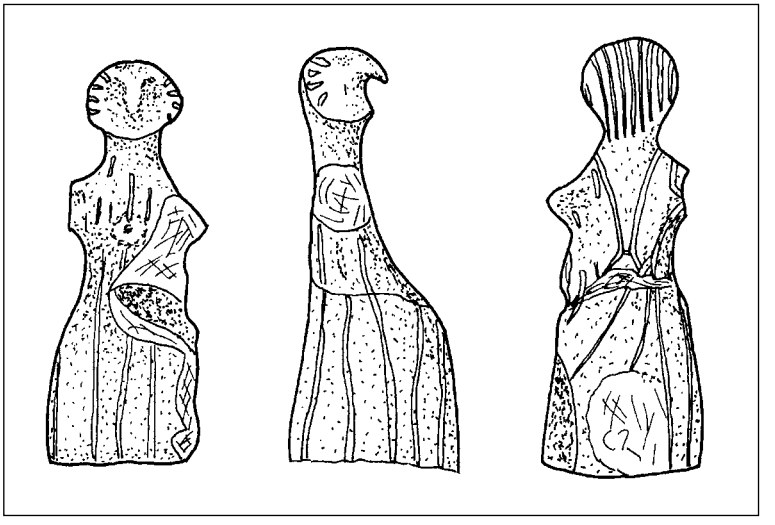

Обр. 2. Праисторическо селище в м. Езерото при с. Садовец, община Долни Дъбник. Керамичен идол от късния халколит

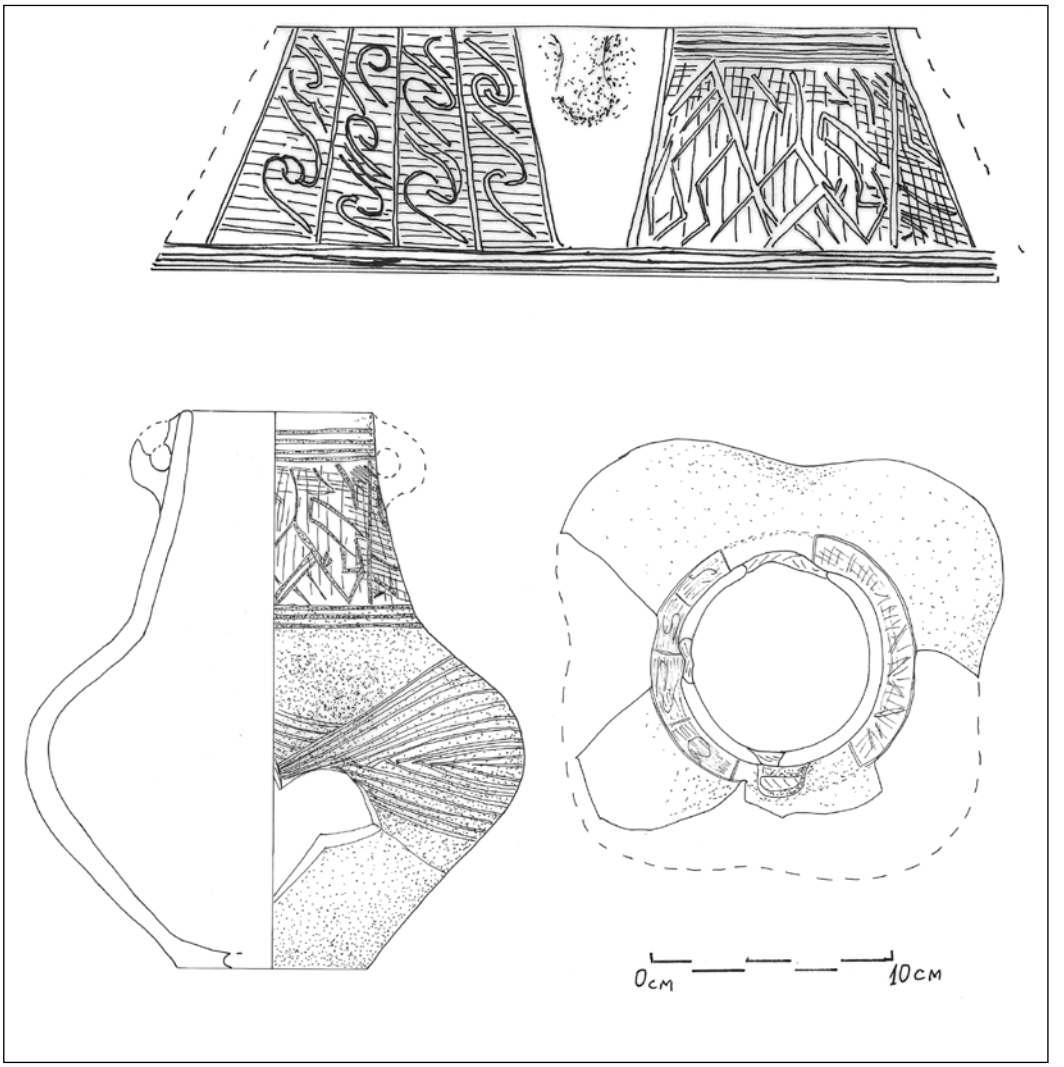

Обр. 3. Праисторическо селище в м. Езерото при с. Садовец, община Долни Дъбник. Керамичен съд от ранннобронзовата епоха – т. нар. преходен период

Разкопките в квадрат Ж1 ни дадоха възможност да навлезем в пласт с дебелина четири метра, като неговото проучване ще помогне да контролираме резултатите от предварителните наблюдения в Сондаж С, разположен в южната част на квадрата. В квадрат Ж1 се разкри част от жилище, отнасящо се към началото на ранннобронзовата епоха – т. нар. преходен период. Тук се натъкнахме на съд, представляващ керамична кана с висока конична шийка, четири издутини с полусферични форми на търбуха, получени чрез натиск отвътре навън. Каната има две малки симетрично разположени вертикални дръжки под ръба на устието. Орнаментирана е с врязан геометричен орнамент. Този съд има точен паралел с кана, открита в Бъйле Херкулан – пещерата Хоцилор в Румъния.

Базирайки се на тазгодишните проучвания, както и на резултатите от разкопките през 2007 г., вече можем да потвърдим, че VIII хоризонт на обект „Езерото“ в с. Садовец е синхронен с култура Телиш IV-Сълкуца IV, като влиза в Югоизточния и Средноевропейския хоризонт на шайбовидните дръжки – Печика, Самтул Маре, Кейлей Турзий, Романещи, Бъйле Херкулан – пещерата Хоцилор и др. Стратиграфската позиция на VIII хоризонт – след финала на халколита (VII хоризонт) и преди разположения над него IX хоризонт, паралелен с ранннобронзовата култура Орля-Садовец, дава възможност за прецизиране на проучванията върху появата и развитието на ранните фази на ранннобронзовата епоха на територията на България.

№27. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕНО ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ КАЛЕТО КРАЙ ГРАД МЕЗДРА

Георги Ганецовски

Шестият по ред (след възобновяването на разкопките през 2003 г.) археологически сезон в местността „Калето“ беше реализиран през периода 11.08. – 5.09.2008 г. Проучванията са продължение на разкопките на римските пластове от юни-юли 2008 г. проведени от ст.н.с. Сергей Торбатов в границите на укрепената територия на обекта, обозначена като сектор III. Разкопките на праисторическото селище се ръководеха от Георги Ганецовски от РИМ град Враца. В екипа участваха д-р Радка Златева, студенти от град Мездра и доброволци. Реализацията на проучванията стана възможна благодарение на финансовата подкрепа на Община Мездра.

През 2008 г. изследванията бяха съсредоточени в източната половина на **Сектор III** (обхващащ пространството, оградено от крепостната стена) (Обр. 1). Основната цел на разкопките беше да продължат проучванията на отложенията от каменномедната епоха за добиване повече информация относно запазените структури и стратиграфия на къснохалколитното селище. Неговите остатъци бяха изследвани през периода 2003 – 2006 г. само в североизточната част на обекта, обозначена като Сектор II. Припомняме, че Калето край Мездра е многослоен обект. Проучванията имаха сондажен характер, за да се опазят структурите от по-късни периоди (римската и ранновизантийската епохи). Границите и размерите на сондажите се определяха от съществуващите на терена късноантични зидове. Работата беше съсредоточена в три сондажа върху обща площ от 35 кв. м. Представяме ги, както следва:

Сондаж III/9. Разположен е в участъка на южното трапецовидно късноантично помещение и има размери 3,8/3,2 м. Проученият културен пласт тук беше разбъркан и със слаба мощност – около 0,3 м. Под него се достигна до варовиковата стерилна основа на хълма, която, както бе констатирано през 2007 г., има денивелация от юг към север. Изглежда, че вследствие на ерозията и денивелацията на скалната основа праисторическите отложения са се запазили или наслоили в северната половина на обекта. Откритата керамика представя основните технологични групи, форми и украси характерни за финала на култура Криводол-Сълкуца (Тодорова 1986, 92).

Сондаж III/12. Разположен е източно от кулата-порта и е ограничен от „междинното трапецовидно помещение“. Сондажът има правоъгълна форма и размери 6/3 м. В него под разбъркан пласт с дебелина около 0,3 м съдържащ материали от късния халколит, „преходния период от каменно-медната към бронзовата епоха“ и от римската епоха започна проучването на част от опожарено жилище, отнасящо се към края на каменно-медната епоха. Намерени бяха многобройни късове опалени мазилки от опожарените и разрушени кирпичени стени, керамика и кремъчни артефакти. В североизточния ъгъл на сондажа се попадна на глинени замазки от разрушена пещ и голямо количество струпана пепел около нея.

Под северния профил беше открит отворът на кръгла яма с диаметър 1,2 м. Ямата има камбановидна форма и прерязва къснохалколитния културен пласт. Проучванията установиха, че стените ѝ са облицовани с ломени камъни, споени с глина. В тъмнокафявия запълнител на ямата бяха открити единични фрагменти къснохалколитна керамика. Северната ѝ половина лежи под северния профил на сондажа и остана неразкопана. При достигане на дълбочина 1,3 м от нивото на отвора преустановихме изследването на ямата поради малкото пространство и опасност от падащи камъни. Към края на проучванията разкритият къснохалколитен пласт беше зазимен, а сондажът засипан. Изследванията на сондаж III/12 ще продължат през 2009 г.

Керамичният комплекс от сондаж III/12 представя характерните форми и технологични групи от края на култура Криводол-Сълкуца (Ганецовски 2007). Тънкостенната керамика е с кафяв или черен цвят, с полирана, матова или грубо загладена повърхност. Формите са конични

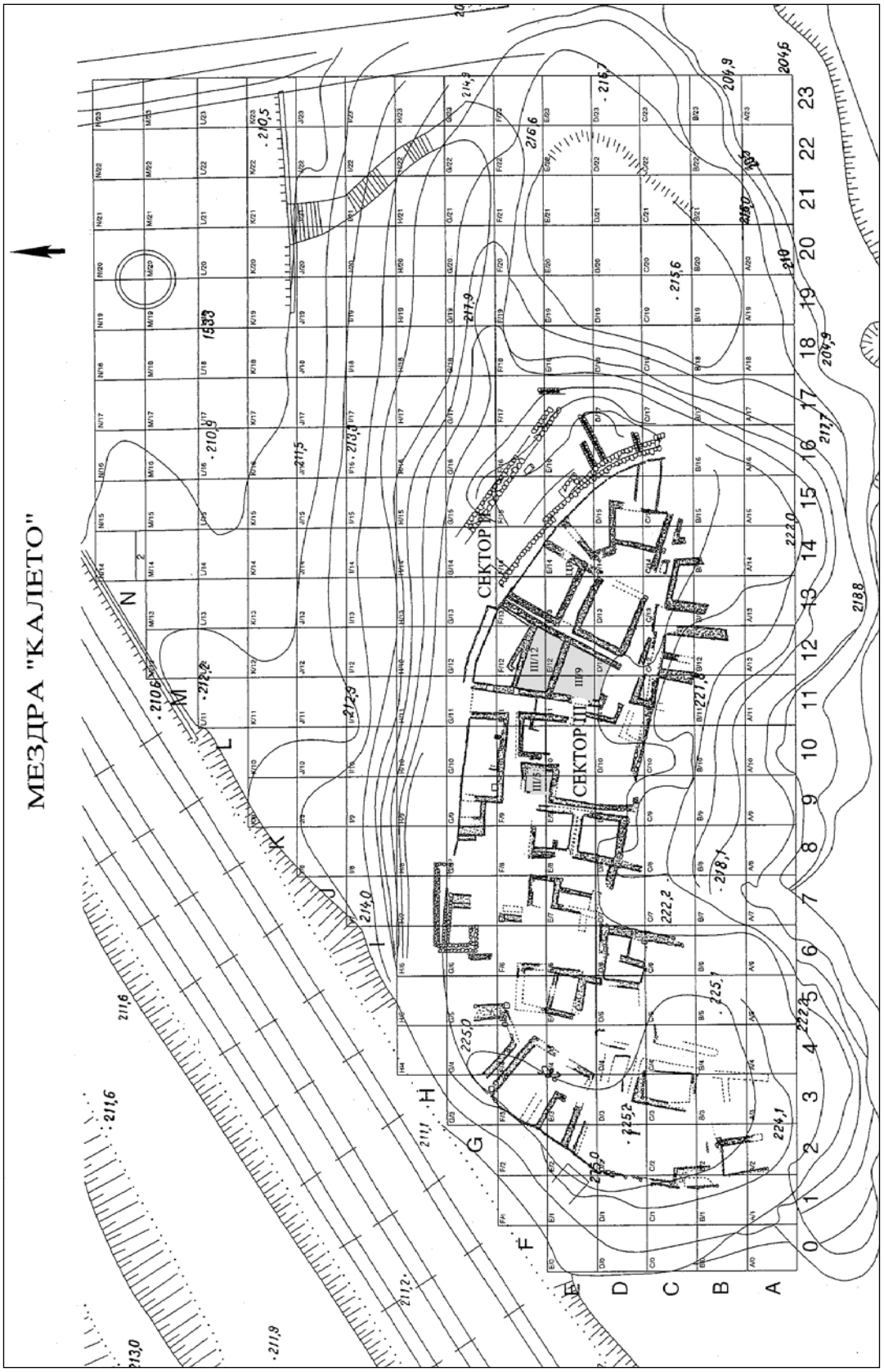

Обр. 1. Мездра – Калето. Общ план на проучвания сектор (сектор III) с обозначение на план-квадратната мрежа и разкопаните сондажи

паници с удебелен устиен ръб; цилиндрично-конични и полусферични паници и гърнета с цилиндрична шийка и сферичен търбух. Констатирано е разнообразие на украсите (графит, нокътно импресо, релефен орнамент) и на дръжките.

Както споменахме по-горе, в разбъркания пласт бяха открити керамични фрагмента от т.нар. „преходен период от каменномедната към бронзовата епоха“ (средата на IV хил. пр. Хр.) (Георгиева 1987; Вайсов 1992, 45 – 49). Това са изпъкнали лентести дръжки, някои от които излизащи над ръба на устието. Глината е тъмнокафява до черна и съдържа голямо количество шамот или варовикови песъчинки. Тези находки се явяват поредните веществени доказателства за краткотрайно съществувало селище на това място в средата на IV хил. пр. Хр.

Сондаж III/5 (юг). Той е разположен в централната част на обекта (Обр. 1). През 2007 г. в него са проучени римските светилищни пластове, както и останките от римски храм. Сондажът има квадратна форма с размери 2,5/2,5 м. Тук къснохалколитните отложения лежат под римския нивелационен пласт на дълбочина под 2,4 м спрямо централния репер. Ограничената площ на сондажа и голямата дълбочина на къснохалколитните пластове затрудняваха проучванията.

При изследването на пласт 1 от каменномедната епоха (броено отгоре надолу) се попадна на остатъци от опожарено жилище. Пластът има дебелина 0,4 м. В източната част на сондажа бяха разчистени компактни струпвания на опалени мазилки и пепел, керамика, животински кости и кремъчни артефакти.

Структура, отнасяща се към пласт 2 (броено отгоре надолу) от каменномедната епоха, беше открита в западната част на сондажа (Обр. 1). Струпванията от животински кости, натрошена керамика, опалени мазилки, пепел и въглени се намират в тъмнокафяв пласт с висока плътност. Непосредствено под него беше разкрита скалната основа на хълма. Върху скалата се откриха поставени един до друг в линия с посока север – юг два черепа на турове (Обр. 2 и 3). Зад тилните им части беше намерен плосък речен камък, оформен като бича глава. Прави впечатление, че

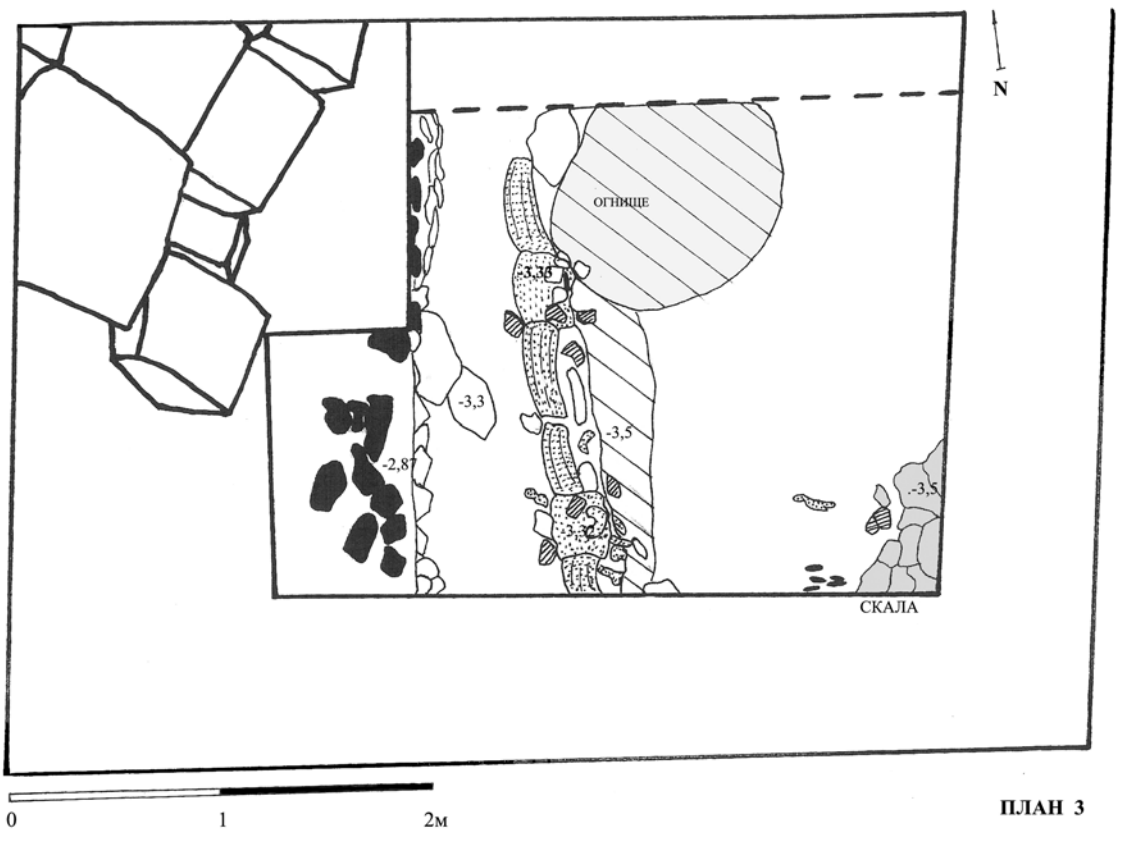

Обр. 2. Мездра – Калето. Сондаж III/5 (юг), пласт 2, план на „светилището на тура“

Обр. 3. Мездра – Калето. Сондаж III/5 (юг), „светилището на тура", общ поглед

черепите лежат в пръст наситена с въглени, пепел и натрошена керамика. Отгоре са покрити с „каменен кожух", съставен от плътно подредени ломени камъни, измазани отвън с глина. При оформилия се вертикален разрез в западната част на сондажа ясно се вижда, че „каменния кожух" и обмазалата го глина образуват полусферичен купол.

Керамиката от светилището. Въпреки малката проучена площ, добитият керамичен материал дава известна яснота за представения в структурата период. Керамиката от тази част на обекта е идентична с тази от откритите къснохалколитни селища от Северозападна България. Тя принадлежи към керамичния комплекс от финала на късния халколит на култура Криводол-Салкуца (Миков 1948). Тънкостенната керамика се разделя на две технологични групи:

А. Тъмнокафява и черно-кафява керамика. Цветът на повърхността е тъмнокафяв до черен. Ломът е едноделен сив или триделен: кафяво-сиво-кафяво. Опоснителят е неорганичен и се състои от дребни песъчинки и слюда. В тази група са представени паници, биконични чаши и отворени или затворени полусферични купи**.** Най-разпространената украса е графитен орнамент върху излъскана повърхност, канелюри, набоден орнамент и нокътно импресо.

Б. Червено-кафява или бежово-кафява керамика. Цветът на повърхността е светлокафяв до кафяв. Ломът е едноделен тъмнокафяв или двуделен: тъмнокафяв-светлокафяв. В тестото на глината е използвано голямо количество неорганичен опоснител. Срещат се още фин органичен опоснител, както и шамот. Регистрирани са следните форми: паници, купи, затворени гърнета и капаци. Най-разпространената украса в тази група съдове е нокътното импресо, барботината и релефен орнамент. Установихме и няколко фрагмента с червена боя по външната повърхност. Прави впечатление, че липсват фрагменти от дебелостенните хранилища, така характерни за къснохалколитните жилища.

Представени са следните форми: конични паници с удебелен устиен ръб, снабдени с вертикално поставени дръжки; цилиндрично-конични съдове; дълбоки сферични съдове и гърнета със сферичен търбух и цилиндрична шийка.

Дръжки. Една от особеностите на керамичния комплекс от късния халколит в Северозападна България е голямото разнообразие на различни по форма и изработка дръжки. В проучения пласт на сондаж III/5 (юг) се срещат големи или малки, вертикално поставени; големи, клюновидни, вертикално поставени; пъпковидни, хоризонтално пробити и големи или малки, хоризонтално поставени дръжки.

Видове украси върху съдовете. Срещат се графитен орнамент, в много случаи комбиниран с канелюри, пъпки, врязани линии; канелюри и врязан орнамент; нокътно импресо и релефни пъпки.

Данните показват, че е открито светилище с жертвоприношение на турове датиращо от края на каменно-медната епоха. Светилището се е намирало в самия център на скалния рид и е функционирало в началото на заселването му. Интересен паралел намираме с откритите от Джеймс Меларт праисторически храмове в Чаталхьоюк (днешна Централна Турция) и намерените в тях многобройни глави на турове с внушителни рога (Mellaart 1961). Според откривателя са разкрити светилища за поклонение пред Богинята Майка и нейния син изобразяван като Бик с огромни рога, представящ мъжкото начало. На същото място в централната част на Калето, около 2500 години по-късно е създадена раннотракийска сакрална структура (Ганецовски 2008, 79, Обр. 3). През III в. тук възниква езическо светилище, което прераства в храм. Основите на този храм и сега могат да се видят лежащи точно над праисторическото „светилище на тура". Това означава, че в Калето край Мездра през различните исторически епохи, освен като търговско и занаятчийско средище (заради кръстопътното му разположение) е функционирал важен култов център.

Най-интересните археологически находки са глинен диск, костени шила, медна игла, кремъчни и каменни инструменти (стъргалки, пластини, тесли) и черепите от турове заедно с каменната пластика на бича глава.

След финализирането на разкопките сондажите бяха засипани.

Литература:

Вайсов 1992: И. Вайсов. Проблеми на преходния период от енеолита към бронзовата епоха в България. Състояние на проучванията на т. нар. Преходен период в България. – Археология, 2, 1992, 45 – 49.

Ганецовски 2008: Г. Ганецовски. Разкопки на праисторическия пласт в укрепената територия на многослоен обект „Калето" в град Мездра, Врачанска област. – Археологически открития и разкопки за 2007 г. София, 2008, 77 – 80.

Миков 1948: В. Миков. Предисторическото селище до Криводол, Врачанско. – Разкопки и проучвания, I, 1948, 26 – 62.

Ганецовски 2007: Г. Ганецовски. Керамика от праисторическото селище Криводол-Тепето. – В: M. Stefanovich, Ch. Angelova (eds.). PRAE. In Honorem Henrieta Todorova. Sofia, 2007, 103 – 130.

Георгиева 1987: П. Георгиева. Материали от преходния период между каменно-медната и бронзовата епоха от Северна България (проблеми на проучванията). – Археология, 1, 1987, 2 – 9.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България. София, 1986.

Mellart 1961: J. Mellart. Catal Huyuk West. – Anatolian Studies, 15, 1961, 135 – 156.

№28. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. БАНУНЯ, С. БЕЖАНОВО, ЛОВЕШКО

Мая Валентинова, Радослав Гущераклиев

Археологическите разкопки се провеждат за четвърти поред сезон. При посещение през април 2008 г., на обекта е констатирана нова иманярска намеса. Най-сериозни са нарушенията в сектор А. Изкопът е прерязал част от разкритите деструкции и унищожил, документираната предния сезон яма.

През тази година в сектор А са проучени части от две жилища от с II стр. хор. Част от техните деструкции са разкрити през 2007 г. Жилище 3 попада в кв. А4, източната част на кв. А3 и северозападания ъгъл на кв. С2. Западно от иманярския изкоп в кв. А4 са разчистени разрушено огнище и керамично струпване, свързани с това жилище. Разкрита е част от източната му стена.

Не са регистрирани дупки от колове. В южната част под деструкциите ѝ е открит силно горял керамичен съд-хранилище. Другите граници на жилището не са сигурно установени.

В южната половина на кв. А2, попада част от жилище 2. То се развива на изток в кв. В1. Разкрито е огнище, разположено близо до южната му граница. Между трите документирани замазки са поставени керамични фрагменти, които не оформят плътна подложка. Основата е изградена от варовикови камъни и кафява глинеста пръст. Южно от него са открити тежести за стан, лежащи в линия изток – запад. Западно до огнището е разчистена чаша паднала на една страна. На пода, маркиран от белезникава глина, южно от огнището е разчистено керамично струпване от биконичен съд със заоблен прелом и две дръжки и купа, паднала с дъното на горе.

Непосредствено под жилище 3 са разкрити рушевините от жилище 4, отнасящо се към долния, III стр. хор. То е унищожено от силен пожар. Сред деструкциите са разчистени силно горели дебелостенни керамични съдове и тежести за стан. Почти липсват фрагменти от трапезна керамика. Това заедно с липсата на други дребни находки, предполага възможност за изнасяне на инвентара преди разразяването на пожара. Разкрита е и запазената частично пещ. До нея върху опаления под е открит хромелен камък, а около него малко количество овъглено зърно. Под хранилището от „жилище 3“ е достигнато до отухлени деструкции, свързани с жилище 4. Под тях е разкрит голям, силно горял съд. Под и северно от него е разчистена малка част от стена с почти същата ориентация и местоположение, както източната стена на жилище 3. Изглежда, че планът на жилище 4, повтаря като цяло този на жилище 3, което заедно с липсата на стратиграфски хиатус между двата строителни хоризонта предполага свързването им с едно и също население.

Основните усилия в сектор В бяха насочени към проучването на жилище 1 (II стр. хор.), попадащо в кв. В4 и частично в кв. В2 и кв. D2. Деструкциите от жилището образуват два плътни слоя. В централната част е разкрита основата на част от стена, която е вътрешна за жилището.

След демонтирането на долния пласт деструкции е достигнат пода, маркиран от сивобелезникава пръст, като трамбовка е регистрирана само до вътрешната стена. Документирани са две нива на обмазване на глинения подиум около пещта. Той е с правоъгълна форма и размери 2,50 х 1,90 м. Демонтирано е хромелното съоръжение до пещта. Под хромелния камък е открита част от

Обр. 1. Селищна могила в м. Бануня, Ловешко. Жилище 1 – част от вътрешната стена и пещта с подиума около нея

горял керамичен съд, нарушаващ съоръжението. Това поставя въпроса дали то е на място, както предполагахме в началото или е паднало от горно обитаемо ниво. Двата плътни слоя деструкции и откриването върху тях на фрагментирани керамични съдове също предполагат наличие на такова ниво. Липсата на дупки от колове и на отпечатъци върху деструкциите от по-тънки колове не предполагат използването на класическата колово-плетена конструкция, а по-скоро на т.нар. глинобитна техника.

В сектор С са проучени две ями, вкопани във II и III стр. хор. Те са запълнени с кафява, глинеста пръст и варовикови камъни. В пълнежа им са открити единични керамични фрагменти от т. нар. преходен период между каменномедната и ранната бронзова епоха. Ямите са с цилиндрична форма и d. – 1 м. Дълбочината на яма 2 е 0,70 м. Яма 1 е унищожена в горната си част от иманярски изкоп 5.

В кв. С2 след отнемането на пласта от горели деструкции от II строителен хоризонт, разкрит миналия сезон, е достигнато до добре запазено на места подово ниво от жълта трамбована глина. То е прерязано на запад от двата иманярски изкопа, а в източна посока влиза под реброто. На същото ниво част от него е документирана и в съседния кв. D1. На 10 – 12 см под този под е регистрирано по-ранно ниво на трамбовка.

В кв. С 1 почти върху основия терен, е разкрито огнище с една замазка и бордюр от варовикови камъни. В тази част между струпване от варовикови камъни са открити и керамични фрагменти от V-VI век. Идентична керамика е открита в източната част на могилния насип през 2005 г.

В западната половина на кв. С4 е разчистено компактно петно от горели деструкции, сред които и две тежести за стан и част от голям силно горял керамичен съд, паднал на една страна. От запад и юг деструкциите са прерязани при по-късни действия. В източна посока те продължават под реброто, но не са документирани в съседния кв. D3. Отнасят се към жилище от II строителен хоризонтт. В кв. С4, южно от иманярския изкоп, е открит гроб на млад индивид.

Той попада в периферията на могилния насип. Над него са разкрити единични средно големи варовикови камъни и един голям, вертикално поставен камък в северната част на струпването. Гробното съоръжение е изградено от забити вертикално варовикови камъни. Ориентирано е СЗ – ЮИ. Има дължина 1,25 м, ширина 0,45 м и дълбочината 0,25 м. Пръстта над скелета е със сивокафяв цвят, примесена с горяла мазилка, замазки и единични керамични фрагменти от т.нар. преходен период между каменномедната и ранната бронзова епоха. Открити са и два хронологически недиагностични фрагмента от керамика работена на колело. Погребаният индивид е бил положен по гръб с глава на север (с отклонение от 40°). Ръцете са изпънати покрай тялото. Долните крайници са изпънати, доближени при колената. В областта на коленете се откриват фаланги от долен крайник. Задходилните кости на десния крак са разположени под ъгъл спрямо големия пищял, от вътрешната му страна. Левия долен крайник е прекъснат при колянната

Обр. 2. Селищна могила в м. Бануня, Ловешко. Кв. С4 – гроб №1

става и двата пищяла са разположени успоредно на бедрената кост. Между тях се намират костите на стъпалото му. Липсата на инвентар и неясната ситуация над гроба затрудняват датирането му. В цялата югозападна периферия на бившия могилен насип се откриват единични керамични фрагменти от КЖЕ и римския период.

Отворен е кв. Е2, разположен южно от кв. С4, с цел изясняване ситуацията около разкритото през 2007 г. огнище в заложения тогава Сондаж I. В процеса на проучване се установи, че то „виси“ над рушевините в кв. Е2. Почти в цялата отворена площ от квадрата на дълб. 0,35 – 0,40 м от повърхността са разкрити компактни или по-рехави петна от горели деструкции. В северната част са открити три фрагментирани съда. В централната част е разкрито огнище с четири нива на замазка и основа от дребни варовикови камъни. Под деструкциите на отделни места се откриват единични варовикови камъни, свързани с нивелиране и подравняване на подовото ниво. На тази дълбочина се документират и петна от чиста кафява глина, маркираща подовото ниво. Все още не е сигурно с кое ниво на обитаване са свързани деструкциите в кв. Е2. Сред находките и тази година най-многобройни са кремъчните артефакти. Колекцията от кремъчни върхове за стрели се увеличи с нови 7 екземпляра.

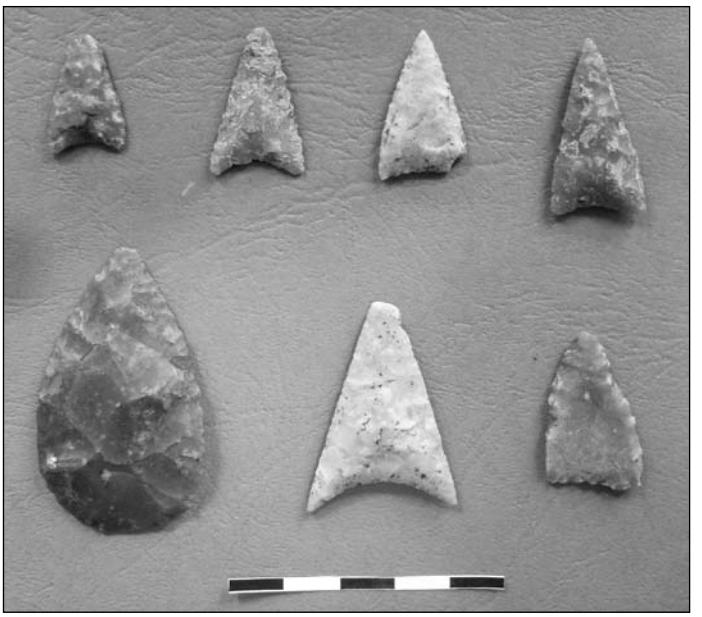

Обр. 3. Селищна могила в м. Бануня, Ловешко. Върхове за стрели, изработени от кремък

Открити са две костени шила и предмет, изработен от плътна кост, чийто един край е заострен, а в тилната му част е оформен плитък жлеб с триъгълно сечение, каменни топки и гладилки.

Според първичната обработка на керамичния материал, проучваните през 2008 г. жилища се отнасят към самия финал на халколита или т.нар. преходен период между каменномедната и ранната бронзова епоха. Те се синхронизират с обектите в м. Клисе баир, с. Шемшево и Качица – Д, Велико Търновско.

№29. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНИЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ НЕКРОПОЛ В М. ГОРЛОМОВА КОРИЯ КРАЙ СМЯДОВО

Стефан Чохаджиев, Светлана Венелинова

Целта на проучванията през 2008 г. бе продължаване изследването на некропола в пространството северно от сондажите от 2005 – 2006 г. и асфалтовия път. Беше очертан сондаж с размери 35 х 25 м. Положена бе план-квадратна мрежа, ориентирана по главните посоки на света. Гробовете търсихме чрез изкопаване на успоредни траншеи с посока север-юг и ширина 0,50 м.

През този археологически сезон проучихме изцяло или частично 14 ями от средновековието (IX-X в.) и РЖЕ. Успяхме да проучим сравнително малък брой халколитни гробове – 5: №№28 – 32 (Обр. 1).

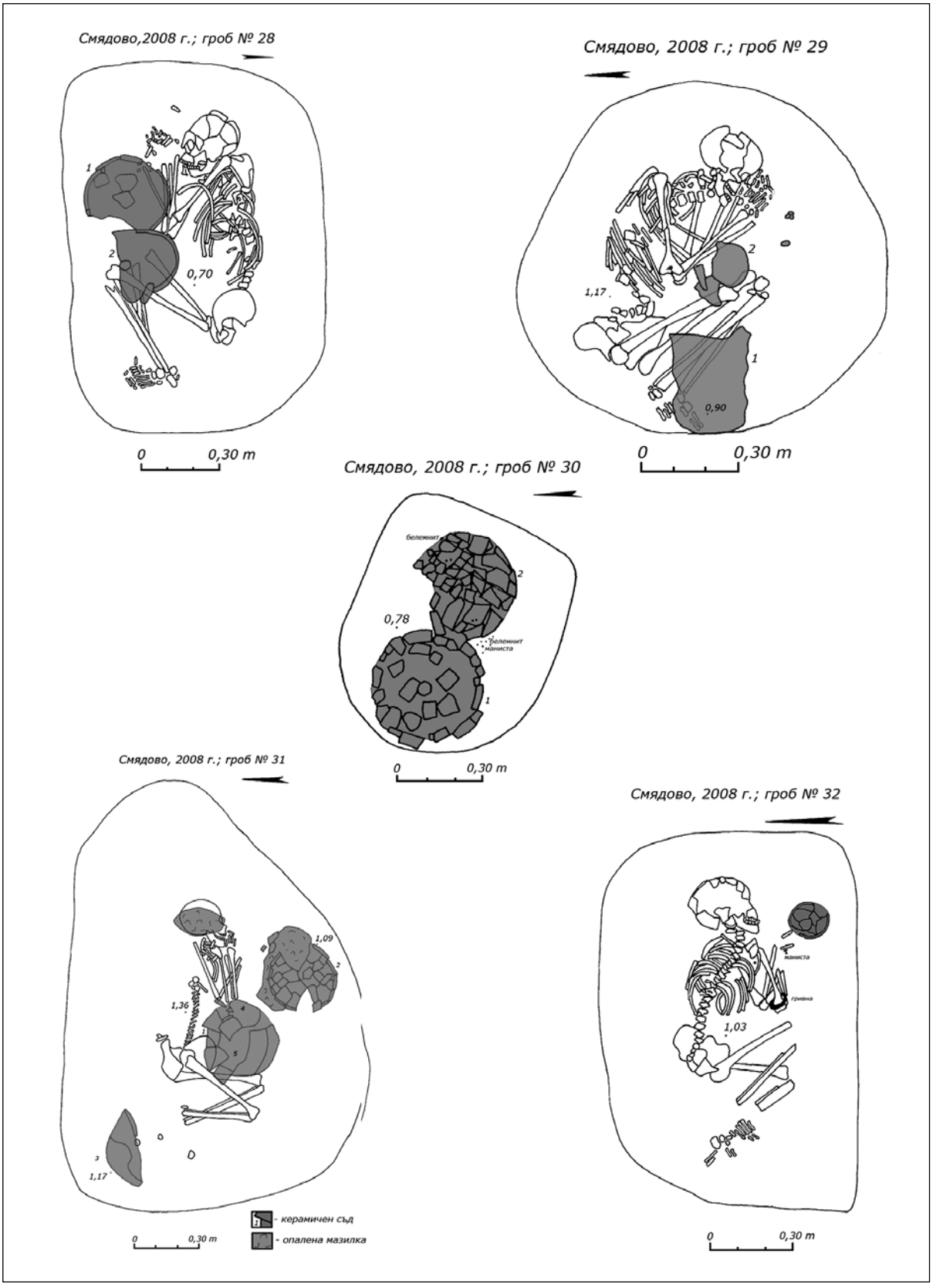

Обр. 1. Гробове от халколитен некропол край гр. Смядово – 2008 г.

Гробовете са на дълбочина 0,70 – 1,36 м. Четири от тях са разположени в приблизителна линия с посока изток-запад през 12 – 13 м. Четири са с трупополагане и един – кенотаф (№30). В четирите гроба мъртвите са погребани в поза хокер – три наляво с глава на изток (№№29, 31 и 32) и един – надясно с глава на запад (№28). Кенотафът е с два керамични съда, чиято ос е ориентирана в приблизителна посока И – З (както и съдовете в гроб №12 от 2006 г.). Гробният инвентар се състои от лошо изпечени керамични съдове; кремъчни артефакти; маниста от Spondylus и серпентинит; минерализирани зърна; бучки охра, фосили (белемнити) и черупки от охлюви.

Независимо от скромния брой проучени гробове през този археологически сезон, вече започнаха да се очертават тенденции и закономерности, имащи несъмнен принос в изучаването на погребалните обреди през халколита в Североизточна България.

№30. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ЧАНАДЖИК В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СУШИНА – ОБЩ. ВЪРБИЦА, ШУМЕНСКА ОБЛАСТ

Стефан Чохаджиев, Светлана Венелинова

През 2008 г. продължиха спасителните археологически проучвания в м. Чанаджик в землището на с. Сушина – общ. Върбица, Шуменска област. От проучванията през 2007 г. бяха установени южната и югоизточната част на халколитния некропол, принадлежащ вероятно на селищната могила, наречена от местното население „Нури юк", разположена на около 130 – 150 м източно от него.

Целта ни през 2008 г. бе проучване на терена върху който ще се изгражда ваканционно селище. За съжаление, до края на проучванията не получихме план с разположението на бунгалата и местата определени за трайни насаждения, където да съсредоточим усилията си.

Поради тази причина, на произволни места, очертахме 9 сондажа – осем с размери 5 х 10 м и един (VII) – с размери 10 х 9 м, в които чрез траншеи търсихме нови гробове от некропола. Проучванията ни продължиха 14 дни без прекъсване. За този кратък срок, успяхме да изкопаем около 200 м траншеи с ширина 0,50 м и дълбочина – 0,70 – 0,90 м. Проучената площ е едва 5% от имота и категорично не може да се приеме, че теренът е свободен за строителство.

Потвърдиха се наблюденията ни от миналата година, че върху некропола е съществувало селище от КЖЕ. Успяхме да проучим четири вкопани обекта (ями) от това време и още два халколитни гроба, с които общият им брой стана 13 (Обр. 1.).

Гроб №12 – открит е сондаж III, на дълбочина 0,50 м от повърхността. Мъртвият е в поза хокер наляво с глава на изток (95°). Скелетът е сравнително добре запазен. Ръцете са силно свити в лактите и прилепени до гърдите. Краката са също силно свити и почти опират до лактите. Гробната яма е с овалночетвъртита форма и размери 1,50 х 1,27 м. Под скелета и около него са открити голямо количество дребни камъчета и варовикови буци с размер 2 – 8 см.

На терена успяхме да разграничим 5 фрагментирани керамични съда. В единия от тях открихме три овъглени зрънца и черупка от охлюв, а в другия и пет маниста от Spondylus.

Гроб №13 – открит е в сондаж VI, на дълбочина 0,30 м от повърхността. Мъртвият е в поза хокер наляво с глава на югозапад (230°). Черепът и костите са в лошо състояние – почти напълно изтлели. Ръцете са свити в лактите – пред гърдите и лицето; бедрата са почти под прав ъгъл спрямо торса (сякаш е „седнал"); подбедриците са леко свити (на 110° спрямо бедрените кости). Гробната яма не личи.

Инвентарът е сравнително беден – на 25 см западно от черепа (срещу лицето) разкрихме само следи от лошо изпечен керамичен съд; върху гърдите – дребни бучки охра; върху гърба – карбонатизирано „зрънце".

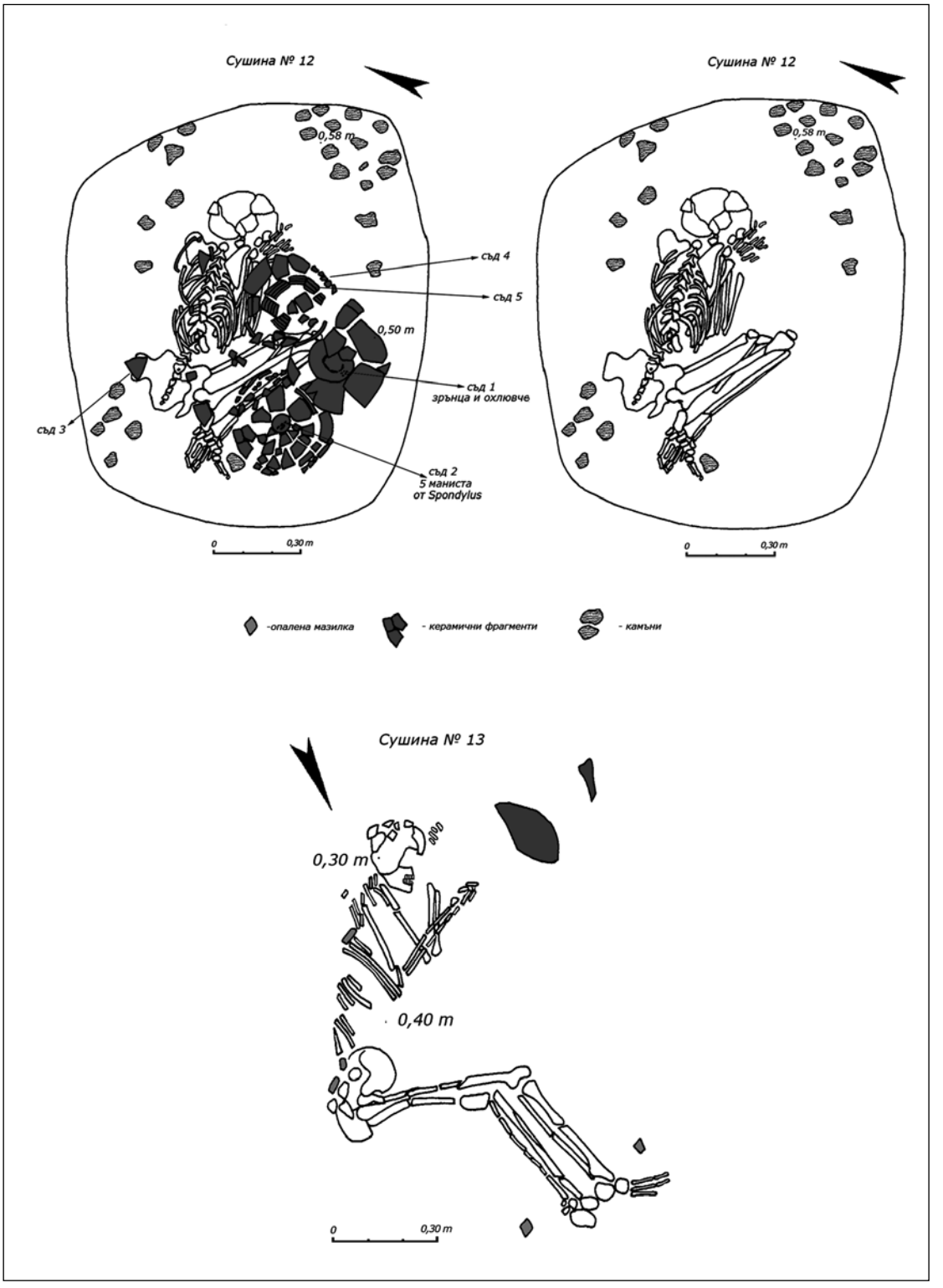

Обр. 1. Гробове от халколитен некропол край с. Сушина – 2008 г

Макар и съвсем скромни, проучванията през този сезон потвърдиха предишните ни наблюдения относно погребалните ритуали в този некропол – застилане на гробната яма с дребни камъни, върху които се полага мъртвия; поставяне на керамични съдове, в някои от които са слагани дребни накити; наличие на овъглени и минерализирани зърна в гробната яма.

№31. ПРОУЧВАНИЯ НА АРХЕОЗООЛОГИЧЕСКИ МАТЕРИАЛИ ОТ ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТИ РАЗКОПАНИ ПРЕЗ 2008 Г.

Лазар Нинов

Животинските кости намерени в с. м. Кошарна, Русенско през сезон 2008 г. са от два хоризонта – втори и трети. Останките от фауната са главно от бозайници, единични риби и миди. Идентифицирани са следните домашни животни: говедо, овца, коза и куче. Дивечът във втори и трети хоризонт е близък като видов състав – елен, заек, лисица и много малко дива свиня. Рибите и мидите са речни, но са малко и са от втори хоризонт. В трети хоризонт има само една мида и то морска. Тя е намерена в кв. О3 на дълбочина 3,05 м. Разпределението на костите по части от скелета е равномерно при домашните животни. Изследвана е възрастовата структура на отделните видове животни. От домашните животни на първо място са говедата, на второ място са дребните преживни – овца и коза. Свинете са едва на трето място следвани от кучетата. За храна е използвано преди всичко месото на едрите и дребни преживни и свинете. По кучешките кости няма следи от кулинарна обработка и транжиране. Дивечът е присъствал рядко на трапезата. Миди не са използвани за храна. Прави впечатление, че ръбовете на морската черупка са със следи от абразия (Обр. 1). Наличието на морска мида свидетелства за контакти с крайморските региони. Тези контакти могат да бъдат по суша, но също така по воден път. Близостта на обекта до р. Дунав е другата възможност за контакти с морето. Известно е, че тази голяма водна артерия от дълбока древност има важна роля за културните и материалните връзки на населението с отдалечени райони и земи. Абразивните следи обикновено се свързват с използването на мидите в грънчарското производство. Вероятно в случая се касае за това.

Обр. 1. Селищна могила №1 до с. Кошарна, Русенска област. Фаланги от говедо – вляво ph I със следи от рязане, вдясно – ph II зооморфна фигура.

Обр. 2. Селищна могила № 1 до с. Кошарна, Русенска област. Морска мида Mythilus sp. с абразивни следи по ръбове и речна мида Unio crassus L.

В материалите от втори хоризонт намерени през предишния археологически сезон, открихме костни фигурки изработени от метаподии на диви и домашни свине (Нинов 2008; Чернаков, Гюрова 2008). В трети хоризонт разкопан през 2008 г., открих фигурка от втора фаланга на говедо направена по аналогичен начин като тези от втори хоризонт. С абразивни действия е отнета задната част на фалангата и фигурката може да стои изправена на проксималната си част (Обр. 2). Отделно са изследвани конкретни структури:

– в яма 1 е открит скелет от куче. Животното лежи на дясната си страна. Скелета е с характерно оцветяване в кафеникаво, което се получава често при разлагане на меките тъкани. От поясните прешлени назад има изместване на таза и крайниците при което е нарушена анатомическата последователност и цялост на скелета. По костите няма следи по рязане и човешко вмешателство. Очевидно ровещо животно е проникнало в ямата и е избутало костите. При това таза е обърнат с вентралната си страна наопаки. Фактът, че костите са в анатомична последователност показва, че трупът и по-специално меките тъкани не са били напълно изтлели когато са изместени. Всички кости категорично са от един индивид.

Обр. 3. Праисторическа селищна могила до с. Иваново, Шуменски окръг. Зъб от мечка, лопатка от елен, IV задна подкитка от дива свиня.

Яма 4 (д. 2,6 м. 26.06.2008 г. – говедо осем кости от един индивид; овца и коза – пет кости. Яма 9 18.06.2008 г. – говедо – три кости (лъчева кост и две ребра); овца – ребро.

Разкопките продължават. Постепенно се попълва голяма остеологична серия от късния халколит.

Праисторическата селищна могила при с. Иваново, Шуменски окръг е многопластова. Останките от животни намерени през археологически сезон 2008 г. са от енеолита и са изследвани по пластове и комплекси. Те са главно от бозайници. Разпределението им по брой на костите и минимален брой на индивидите, от които произхождат, е представено по начина по който са групирани от ръководителя на разкопките С. Венелинова, на която са предадени резултатите. Там са виждат видовото разнообразие и количествените характеристики. От домашните животни на първо място по брой на костите и индивидите са говедата. На второ и трето място с много близки стойности са свинете и дребните преживни. След тях са кучетата. За храна е използвано преди всичко месото на едрите и дребни преживни и свинете. В материала има кости от дивеч (Обр. 3). Свинете, които са отглеждани основно за месо и мазнини, са убивани в по-ранна възраст (във възрастовите групи infans и juvenilis). Анализът на възрастовата структура на едрите и дребни преживни показва, че в редица случаи те са използвани за храна на по-късна възраст след като са ползвани за млеконадой и са участвали в развъдния процес.

Дивечът в тази неголяма остеологична колекция е много добре представен. Има останки от мечка, дива свиня, елен, язовец и заек. Очевидно ловът е заемал съществено място в живота на обитателите. От голямо значение е ландшафта.

Има данни за използването на едрия рогат добитък за физическа работа. В материала има значително количество костни оръдия и заготовки за тяхната изработка. Много от тях са еленови рога и кости. Животните са убивани основно за храна и кожи, а от техните кости са изработвани различни оръдия. Разпределението на материала по видове животни е неравномерно. Основни източници на месни храни и суровини от животински произход са домашните и дивите бозайници. Местното население се е занимавало и със занаятчийство. Обекта има свои характерни особености.

Литература:

Чернаков, Гюрова 2008: Д. Чернаков, М. Гюрова. Археологически проучвания на селищна могила „Хотница“. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 68 – 72.

Нинов 2008: Л. Нинов. Археозоологически проучвания на праисторически обекти. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 101 – 103.

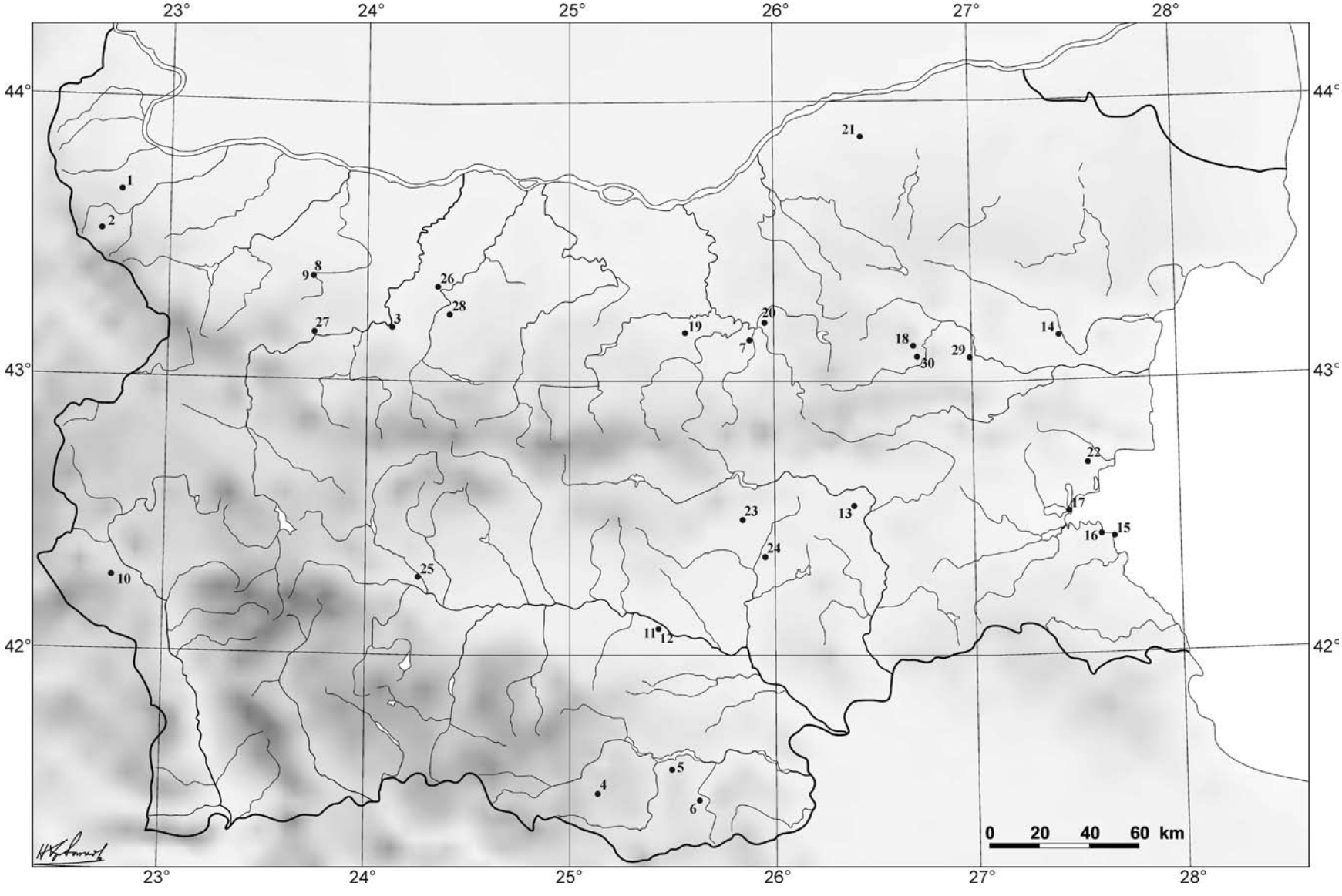

Карта 1. Раздел Праистория (номерацията на обектите на картата съответства на съдържанието на раздела)